

54997

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS VII.

SZEGED

1969

54997

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS VII.

SZEGED

1969

Szerkeszti:
DR. RÁCZ JÁNOS
tanszékvezető docens

Technikai szerkesztő:
DR. FARKAS JÓZSEF
tanársegéd

AZ 1896—97-es PÁRTSZAKADÁS ÉS VÁRKONYI ISTVÁN FELLÉPÉSE

A II. Internacionálé pártjai nem voltak mentesek a frakcióharcoktól. A marxizmus talaján különböző áramlatok jelentek meg. Amíg Nyugat-Európában a századforduló idejére az imperializmus megjelenésével vált teljessé a szociáldemokrata mozgalom három áramlatra szakadása, addig Magyarországon éppen az imperializmus megjelenésével alakult ki a pártvezetés többé-kevésbé egységes irányvonala. A frakcióharcok nálunk inkább a párt korábbi történetét jellemezték. A különböző frakciók megjelenése és ezek harcának okai sem annyira a nemzetközi hatásra vezethetők vissza, mint inkább a sajátos magyarországi körülményekre. Nálunk nem a kapitalizmus kifejlődése, hanem annak fejletlensége okozott több gondot. A nagyipari munkásság viszonylagos gyengesége, a feudális maradványok továbbélése, a földkérdés megoldatlansága, az agrár szegénység viszonylag nagy száma tömegének további növekedése, helyzetének fokozatos rosszabbodása, a munkás—paraszt szövetség elméleti és gyakorlati problémáinak tisztázatlansága erősen determinálta az MSzDP vezetésében azt a körülményt, hogy nem tudott kialakulni egy egységes, a párttagságának többsége által is elfogadott irányvonal.

Miután a Magyarországi Általános Munkáspárt felvette az MSzDP nevet, úgy tűnt, hogy a magyar pártnak sikerül egy egységes, szilárd politikai vonalvezetés mellett tovább erősödni. 1892-ben azonban kiújultak az ellentétek a pártvezetésben, s ettől kezdve a párt történetéhez csak úgy, mint korábban hozzátartoztak a frakcióharcok egész a század végéig. A harc a pártvezetés osztályharcos, marxizmus szemléhez hű és a megalkuvásra hajlamos jobbszárny között folyt. 1896-ban a párt IV. kongresszusa látszólag meghozta a békülékenyebb, jobbratartó erők felülkerekedését és egyben az általuk létrehozott pártegységet. Ekkor váratlanul újabb pártszakadás következett be. A pártvezetőség egyik tagja, Várkonyi István vezetésével kivált a pártból az alföldi szervezetek jelentős része.

Ez a pártszakadás, mivel a földmunkás-szervezetek kiválásáról van szó, látszólag nincs összefüggésben az előzőekkel. A kérdés pontos megválaszolásához azonban szükséges annak vizsgálata, hogy a földmunkás-mozgalom milyen szerepet játszott a korábbi pártviszályokban, s ha volt szerepe, ez mennyire befolyásolta az 1896—97-es pártszakadást. Vagyis az osztályharcos és a békülékenyebb erők viszályában hol állottak a földmunkások.

Az 1890-es évek pártszakadásainak és frakció harcainak okait és körülményeit az eddigi feldolgozások általában már tisztázták. Ezek újbóli ismételése tehát nem lehet e munka feladata. E kérdéseket csupán a fenti kérdés megválaszolásának erejéig fogjuk érinteni. Elsősorban 1896—97-es pártszakadásra összpontosítva a figyelmet vizsgáljuk a korábbi frakcióharcokat is. Így természetesen vizsgálódásunkkal az ún. agrárszocialista mozgalmak indulásához kell visszanyúlni.

A magyarországi szociáldemokrata munkásmozgalom fellendülése a II. Internacionálé alakuló kongresszusa után erősödött meg. Megnőtt a párt aktivitása és szerepe. Frankel Leó magyarországi útja arra ösztönözte a pártvezetőséget, hogy

nagyobb gondot fordítsanak a „földmívelő munkások” szervezésére is. A Népszava mind gyakrabban szól a „földmívelés proletárjai”-hoz is. „A földmunkás népnek saját jól elfogott érdekében szintúgy kellene egyesülni, mint teszik ezt gyári, ipari munkások — írja — igen hamar meggyőződnenek, hogy egyöntetű eljárás mellett kedvezőbb munkafeltételeket és munkadíjakat bírnának meghonosítani, amint azt eddig tehettek. A földművelés proletárjai éppúgy vannak utalva az egyesülésre, mint akármelyik más munkáosztály és azt saját érdekük megvédésére, saját fenntartásuk biztosítására és családjuk javára könnyű szerrel tehetnék, ha kellően fel-fogni tudják, hogy mit tesz: jobb viszonyok elérésére, saját osztálytársaikkal szorosan egyesülni.

Minden nagyobb községben létesítsenek ilyen egyesüléseket, amelyek a járásban fiókokkal bírhatnak és pedig oly szervezettel, hogy egy földműves munkás se legyen, aki az egyesülethez ne tartoznék. Egy néposztály sincs annyira elnyomtatva, mint a földműves osztály: ezzel tesznek amit akarnak, pedig a nagy és gazdag magtárak nem telhetnek meg annak munkája nélkül. Fontolják ezt meg a földmívelés proletárjai és szervezkedjenek, legalább nem lesz oly keserű a száraz kenyér, amit oly csekély mennyiségben voltak képesek eddig megszerezni.”¹

Jeilemző a pártvezetőség akkori felbuzdulására, hogy Ihrlinger Antal is így ír a Népszavában: „Magyarország földmívelő állam lévén az agitációnak ki kell terjednie a földmunkásokra is.”² Az alföldi szervezkedés Orosházáról indult el és igen gyorsan terjedt tovább a környező helységekre és megyékre. 1890 május 1-én az orosháziak már küldöttekkel képviseltették magukat a budapesti ünnepségen. Kun István és Vági György azzal a gondolattal tértek haza innen, hogy „a földmívelő munkások érdekének fejlesztése megóvása céljából országos szövetséget fognak létesíteni.”³

A földmunkás szervezkedés fellendülését annak köszönhetette, hogy a párt élére Engelmann Pál személyében bátor, osztályharcos pártvezér került, aki felismerte a munkás—paraszt szövetség különös fontosságát Magyarországon.⁴ Ugyanakkor az agitáció kiszélesítésében országnál részt vállaltak a párt korábbi vezetői is, elsősorban a betegpénztár hivatalnokai: Kürschner Jakab, Csillag Zsigmond és Kiss Adolf. Valószínűleg ezzel a tevékenységükkel is növelni próbálták pozícióikat a pártvezetésben és népszerűségüket a földmunkások és az ipari munkások között.

Az MSZDP 1890-es alakuló kongresszusa további lökést adott a szervezkedés meggyorsításához az Alföldön is. „Az országos pártgyűlés nálunk is lendületet adott a mozgalomnak és a földmívelő osztály mind jobban ismerkedik meg a szociáldemokrácia elveivel.”⁵ — írták a csorvásiak a Népszavában és hozzátették, hogy a taglétszámuk 30-ról 170-re emelkedett. A dömsödi Mészáros Péter és az orosházi Gintner István Népszavával és röpiratokkal tért haza az alakuló pártkongresszusról, hogy ezek segítségével folytathassák tovább az agitációt. A Népszava rendszeresen közölte az alföldi szervezkedés híreit. A párt utazó agitátorai mellett a fő bátorítója segítője lett a mozgalomnak. „Földművesek! Csatlakozzatok a párthoz! Alakítsatok önképző egyleteket, művelődjete, tanuljatok és oktassátok

¹ Népszava 1889. aug. 4. „A földmívelés proletárjai”.

² Népszava 1889. aug. 11.

³ Népszava 1890. máj. 4. Földmívelő munkások mozgalma. I. m. Szabó Ferenc: Orosháza története, a kiegészítől az I. vh-ig (Orosháza története és néprajza I. Szerk: Nagy Gyula. Orosháza 1965.) 457. l.

⁴ Engelmann Pál párt élére kerülésének körülményeivel és az MSZDP tevékenységének első éveivel részletesen foglalkozik S. Vincze Edit: A magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei 1890—1896. Bp., 1961. c. könyvében II., III., IV. fejezet.

⁵ Népszava 1891. febr. 27. id. még S. Vincze Edit I. m. 94. l.

kölcsönösen egymást! Szervezkedjetek!”⁶ — írta hasábjain. Az alföldi szervezkedés elősegítésére, felkarolására 1891-ben megalakult az aradi párt és április 18-án kiadta a *Közjólét* c. lapot. A lap feladata a környező mozgalom segítése volt. Az eredmény nem maradt el. Arad és Orosháza már nem állt egyedül. A szervezkedés szálai 1891-re már átfogták Békés- Csanád és Csongrád megyéket.

Az uralkodó osztályok megsookallták az MSzDP gyors falusi sikereit. A hatóságok megtorló akciói, provokációi közismerten már 1891-ben egy sor véres összetűzéshez vezettek. (Orosháza, Békéscsaba, Battonya.) Céljuk a mozgalom teljes szétzúzásához és az agitáció megakadályozásához szükséges ürügy keresése volt. Reiszig Ede Békés megye új főispánja, aki egyben kormánybiztosi megbízással is rendelkezett, valóságos kivételes állapotot rendelt el. Erősödött a párt elleni zaklatás Budapesten is, elsősorban a *Népszava* és az agitációs munkában résztvevő személyek ellen.⁷ A *Népszava* szenvedélyes hangú írásaival emelte fel szavát a Békés megyei terrorintézkedések ellen és leleplezte azokat. A párt vezetői a nehéz körülmények ellenére is bátran folytatták a küzdelmet. A *Népszavát*, ha kellett illegális úton is eljuttatták Békés megyébe. A másik oldalon a polgári lapok nap—mint nap támadták a betegpénztár hivatalnokait, azt állítva, hogy a mozgalom anyagi forrását a betegpénztár fedezi és hivatalnokai pedig az agitáció apostolai. A pártvezetés a pénztár megmentése érdekében belement a párt és a betegpénztár különválasztásába is, de a kormányköröknek ez is kevés volt. A támadásokat tovább folytatták egészen a betegpénztár hivatalnokainak az elnémításáig. Ennek okait a rendőrségi jelentés így foglalja össze: „A pártvezetőség látván, hogy az agitáció mily nagyfokú osztálygyűlöletet volt képes eredményezni az agrármunkások közt, megijedt és tevékenységét mérsékelte, annál is inkább, mert az agitáció következményei által magát is veszélyeztetve látta. A pártvezetőség legtöbb tagja a munkás betegsegélyező és rokkant pénztárnál volt alkalmazva. A budapesti lapok a zavargásokért a pártvezetőséget okolták és azt ajánlották a kormánynak, hogy az agitátorokat távolítsa el, sőt magát a pénztárt szüntesse meg, mert ez szolgáltatja a pénzt az agitációra. Ezért azok visszavonultak a működéstől és az Alföld elcsendesedett.”^{7/a} Itt elsősorban Csillag Zsigmondról, Kiss Adolfról és Kürschner Jakabról volt szó.

A pénztár tisztviselői úgy gondolták, hogy az agitáció tovább folytatása a párt és a pénztár legalitását fenyegetné ami hivataluk elvesztésével is járhatna, ezért meghunyászkodtak és igyekeztek arra irányult, hogy ilyen irányú nyomást gyakoroljanak a pártvezetőségre is. Vagyis a helyzetet úgy ítélték meg, hogy az erőteljes falusi agitációs munka ideje még nem érkezett el, s a párt politikáját a lehetőségekhez kell alkalmazni. Engelmann Pál ezzel nem értett egyet és híveivel kitarzott a párt korábbi politikai vonala mellett. Ez az ellentét kiújulásához vezetett — s ez mutatta a magyarországi munkásmozgalom gyengeségét is — és 1892-ben leváltották a párt éléről Engelmann Pált. Ezzel kezdetét vette egy tartós viszály a párton belül. A két irányzat viszálya látszólag ugyan elsimult a párt harmadik, 1894-es egyesítő kongresszusán, de valójában az tovább folytatódott a későbbi években is.⁸ Az ellentétek kipattanásában mint láttuk jelentős szerepet játszott a földmunkás mozgalom gyors kibontakozása hiszen ezen mozgalmaktól való rettegés indította a hatóságokat a párt elleni erőteljes fellépésre.

⁶ *Népszava* 1891. márc. 13. id. még S. Vincze Edit I. m. 95. l.

⁷ A részletes leírást lásd: S. Vincze Edit I. m. 94. l-től.

^{7/a} Budapest fő és székvárosi rendőrség működése az 1894. évében. 123. l. (Továbbiakban: Rendőrségi évkönyv.)

⁸ A pártszakadás okainak részletezését, a két pártra szakadás időszakának leírását Lásd: S. Vincze Edit I. m. 121—178. l.

A pártviszály és a pártszakadás magja, a fentiekből következően tehát súlyosan érintette a munkás—paraszt szövetség kérdését, mivel ez ártott a falusi agitáció ügyének. 1893-ban a pártviszály idején a Népszava hasábjairól eltűntek az alföldi szervezkedésről szóló hírek és tudósítások. A vidéki mozgalom hírei csak 1894 januárja után nyerne ismét polgárjogot, ugyanis ekkor teszik közzé az egyesítő pártkongresszus híreit. Nyilvánvaló, hogy a Népszavát a békülés érdeke vezette. Ebben a kérdésben a döntő szerep mégis a II. Internacionálé zürichi kongresszusáé.

A II. Internacionálé zürichi kongresszusa kimondta, hogy „minden ország szociáldemokráciájának igen fontos feladata, hogy az ipari munkások mellett a mezőgazdasági munkásokat is szervezze és bevonja őket az általános szocialista mozgalom harcosainak sorába.”⁹

Az egyesítő pártkongresszus 1894 májusában ült össze, alig egy hónappal a hódmezővásárhelyi vérengzés után, s megmutatta, hogy a Szántó Kovács János vezette vásárhelyi szervezkedés mellett az Alföld egyre több pontján vertek gyökeret a szociáldemokrata szervezetek. Az agitáció ugyanis a pártvezetőség meghátrálása után is folytatódott, s zömmel a már meglevő alföldi szervezetek öntevékenysége folytán. Ezt a tényt demonstrálta maga a kongresszus is, amelyen szép számmal jelentek meg vidéki küldöttek és szavukat is hallatták. A kongresszusra készült pártvezetőségi jelentés külön is kiemelte a földmunkás mozgalom jelentőségét. „A szakegyesületi szervezkedés terén öröndetes haladás mutatkozik és *különös említést érdemel a gazdasági viszonyok rohamos átalakulása folytán keletkezett földművelő munkások mozgalma*, mely tanúságot tesz arról, hogy földművelő munkástársaink a szervezkedés szellemétől és a szociáldemokratikus eszméktől áthatva vannak.”¹⁰ — írta a jelentés (az én kiemelésem — FJ.)

Engels üdvözlő levelében szintén Hódmezővásárhely jelentőségét emelte ki. Kautsky is arra figyelmeztetett, hogy „Magyarország sajátos társadalmi fejlődése és főleg mezei munkásainak mozgalma” mennyire fontos tényező.¹¹

Ugyanakkor a zürichi kongresszus azt is feladatává tette a pártoknak, hogy saját agrárviszonyaikról és a falusi agitáció eredményeiről, annak eszközeiről terjesszenek elő jelentést. Ezek után nagyon is érthető, hogy a kongresszus napirendjére miért került az agrárkérdés. A kongresszuson agrárprogrammal felérő határozatot hoztak, amely tartalmában megfelelt a nemzetközi szociáldemokrácia korabeli álláspontjának. Lényegét illetően a földek köztulajdonba vétele mellett foglalt állást. A követelmény másik oldala a falusi agitáció kiterjesztésének követelménye és az agitáció eszközeinek további keresése azonban nem került a kongresszus napirendjére.

A párt élére 1894 júliusától az Ausztriából hazatérő Silberberg Ignác került, aki az osztályharcos vonal híve volt. Az új pártvezetőség összetétele is az osztályharcos erőknek kedvezett. A mezőgazdasági munkások szervezésében ennek ellenére sem történt előrelépés, sőt a kongresszust követően a kérdés el is vesztette aktualitását. Silberberget az osztályharcos erők nehéz helyzete kötötte le. Túl sokat vállalt magára, a Népszava gondjait és a mozgalom hétköznapijait mellett nem maradt ideje és ereje a fontos kérdésekre. Az események tanulsága szerint nem tudott felőlni a feladatokhoz, így a vele szembenállók — akik nemcsak vezetésben rendel-

⁹ Protokoll des Internacionalen Socialischen Arbeiterkongresses in Zürich 48. 1. Idézi: S. Vincze Edit I. m. 320. 1.

¹⁰ Népszava 1894. máj. 18. A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai II. köt. Összeállította: Erényi Tibor és S. Vincze Edit. 276. 1. (Továbbiakban: MMTVD II.)

¹¹ Engels és Kautsky üdvözlő sorait lásd: MMTVD II. 278—279. 1.

keztek nagyobb jártassággal, hanem az intrikák terén is — könnyebb helyzetben voltak. A kiújuló frakcióharc veszélye mellett számolni kellett az uralkodó körök állandó zaklatásával is. Silberberg a szervezett ipari munkásság erejében bízva és rájuk támaszkodva próbálta a párt és az osztályharcos erők befolyását tovább szélesíteni. Ez a cél vezette amikor 1895-ben napilappá tette a Népszavát. E vállalkozásának kudarca azonban őt is magával rántotta. Talán a földmunkások menthették volna meg a lapot, de annak hasábjain napilappá válás után nemhogy nagyobb teret kapott volna az ő problémájuk, hanem az szinte teljesen eltűnt. Ez talán azzal is magyarázható, hogy Silberberg Budapest munkásközönségének napilapjává kívánta tenni a Népszavát. A kongresszus utáni időszakban a falusi agitáció ismételt háttérbe szorításának azonban ez nem lehetett egyetlen oka, ugyanúgy, ahogy a hatósági terror fokozódása sem. Bár a hódmezővásárhelyi eseményeket követő megtorlások és a betegpénztár vezetőgárdájának korábbi meghátrálása arra figyelmeztették Silberberget, hogy taktikai okokból egyelőre ne húzzon útja sem a hatóságokkal, sem a pártvezetés jobbszárnyával.

A fenti érvek mérlegelése mellett meg kell említeni, hogy Silberberg lebecsülte, s nem értette meg az agrárkérdés és a földmunkásmozgalom sajátos szerepét Magyarországon. Ágoston Péter írja emlékirataiban, hogy amikor 1894-ben a Népszava szerkesztőségébe került senkivel nem tudta megértetni a földmunkás mozgalom jelentőségét. Szerinte a vidék jelentőségét Silberberg sem értette meg és nem is akarta. Ágoston szerint ez azzal magyarázható, hogy külföldről jött és ott ezzel nem foglalkoztak.¹² Igen valószínű, hogy az akkor már a pártvezető körökben és a földmunkások által is jólismert Várkonyi István is sürgette az agitáció hatékonyabb folytatását. „Később, amikor láttam, hogy a földművelés érdekében semmitsem tesznek, kezdtem azt követelni.”¹³ — mondja később. Feltételezhető, hogy Silberberg elutasító magatartása volt az indítéka annak, hogy Várkonyi a betegpénztári frakció oldalára került. Csak ez magyarázhatja meg annak okát is, hogy a földmunkás szervezetek, akik keresték a kapcsolatot a pártvezetéssel, miért nem a szokásos helyen a Népszava szerkesztőségében találták azt meg, hanem a betegpénztár hivatalnokainál. Nyilván a Népszava szerkesztőségében nem sok biztatót kaphattak, így keresték fel az általuk a 90-es évek elejéről jól ismert betegpénztári tisztviselőket akik a kapcsolat felújításához készek mutatkoztak.

A Népakarat megjelenése

1895 június 21-én jelenteti meg a betegpénztári frakció a Népakarat c. lapot, K. Szabó Józsefnek a betegpénztár egyik hivatalnokának a szerkesztésében. Ezzel a betegpénztári ellenzék ismét nyíltan zászlót bontott a Silberberg vezette osztályharcos erőkkel szemben. Ez hamarosan elvezetett a pártvezetésen belüli ismételt nyílt szembenállásig és a jobboldal fokozatos felülkerekedéséig.

A Népakarat megjelenésével jutott jelentős szerephez a pártvezetésben és a földmunkásmozgalom irányításában Várkonyi István is. Vagyis aktív politikai fellépése közvetlenül a Népakarat megjelenéséhez nyúlik vissza. Ugyanígy a Népakarat megjelenéséhez kell közvetlen visszatérni az 1896—97-es pártszakadás problematikájának megértéséhez is. A betegpénztári ellenzék tulajdonképpen az egyesítő kongresszus után sem szüntette be aknamunkáját. Erről tanuskodnak a különböző

¹² Ágoston Péter emlékiratai. PI. Arch.689. f. (kézirat német nyelven) 100. l. Ezúton mondok köszönetet Varga Lajosnak, aki e forrásokra figyelmemet felhívta.

¹³ MMTVD. II. 409. l.

szaklapokban tett pártvezetés-ellenes kirohanásaik.¹⁴ Kiss Adolf úgy nyilatkozott a szabóknak, hogy az egyesült párt nem ér semmit, azt el kell nyomni, mert nem elég radikális. Egy lapot kell kiadni amely a párt ellen a harcot megkezdje.¹⁵ Kürschner Jakab, Kiss Adolf és Csillag Zsigmond aknamunkájának következménye az lett, hogy a szakszervezeti funkcióikból is leváltották őket 1894 novemberében, majd december 21-én ezt követte a pártból való kizárásuk is.¹⁶

A betegpénztári frakció politikájának veresége, a mozgalom irányításából való fokozatos kiszorítása arra ösztönözte őket, hogy a földmunkásoknál keressenek támaszt maguknak, és ehhez a lépéshez kedvező alkalom kínálkozott, mivel az osztályharcos vonal a kérdésben támadási felületet hagyott. Valószínűleg a földmunkásokkal való új kapcsolatok kialakítása már ekkor megkezdődött. Erre utal a Népszava már említett teleplező írása is, felhívva Kiss Adolf ellen, hogy amikor „egy buzgó elvtársunk” (Várkonyi Istvánról van szó — FJ.) a párt hasznára akart válni „nyíltan nem tehette más úton módon próbálkozott”. A földművelő elvtársak zaklatása elleni panaszok írásbeli oldalát magára vállalta és ehhez Kiss Adolftól kért segítséget, aki cserébe megígértette vele, hogy egyik hírt sem adhatja el a Népszavának közlés végett, „ezt az illető elmondta”, mert úgy érezte, hogy a párton jogtalanságot követett el. Ebből nemcsak az következik, hogy a földmunkások és maga Várkonyi is kapcsolatba kerültek a betegpénztáriakkal, hanem az is, hogy Várkonyi ekkor még nem kötelezte el magát a betegpénztári frakció oldalán. Jól lehet ismerte őket. Különösen jó kapcsolatot tartott fenn Kiss Károllyal, aki gyakori vendég volt nála. Kiss Károly szintén a betegpénztári csoporthoz tartozott és Várkonyihoz hasonlóan szintén ceglédi származású. Gyakran járt le Ceglédre is az ottani mozgalom támogatására.¹⁷

Úgy gondoljuk, hogy Várkonyi teljes megnyeréséhez az ismeretség, az esetleges barátság nem volt számukra elegendő. A döntő ok abban keresendő, ahogy fentebb részleteztük, hogy Silberberg és a Népszava elutasította Várkonyi törekvéseit. A betegpénztáriaknak ahhoz, hogy Várkonyit megnyerjék vállalniuk kellett a földmunkás mozgalom felkarolását, a földmunkás érdekek szem előtt tartását. Ebben nemcsak a tömegbázis szerzésének a célja vezette őket, hanem anyagi érdek is. Az agitáció folytatásához és a különböző lapok, röpiratok kiadásához pénz kellett és Várkonyitól ezt is megkaphatták.

A lap munkatársai közt ott találjuk a betegpénztár ismert hivatalnokait Kürschnert, Csillagot, Kiss Adolfot és Kiss Károlyt, köztük van Matos Jenő és Jászai Samu, valamint a rendőrség embere Gombossy Béla. A lap munkatársa lett Várkonyi István is, (Dr. V. I.) akinek jelentős szerep jutott a lap profiljának kialakításában. „Lapunk... az ipari és gyári munkásosztály, valamint a *földművelő munkások* érdekeinek felkarolásával, megvédésével és fejlesztésével fogja hivatását betölteni.” — írja az első szám, majd így folytatódik — „*A mezőgazdasági munkások ügyei, bajai különös gondját fogják képezni a „Népakarat”-nak. A mezőgazdasági proletárság hú szőszólót fog találni a lapban. Az ő érdekük megóvása és fejlesztése a lap egyik sarka-*

¹⁴ Többek között Kiss Adolf, a Sütők Szaklapjában és a Szabók Szaklapjában. Ténykedésüket a Népszava 1894. november 23-i száma „Az ártatlanság megnyilatkozása” és a december 7-i száma „Utolsó szó magánügyben” c. írásaiban leplezi le.

¹⁵ Népszava 1894. dec. 7.

¹⁶ A viszály kérdésével és a Népakarat megjelenésének körülményeivel foglalkozik S. Vincze Edit I. m. 214—225. l.

¹⁷ Várkonyi 10 000 koronás keresete Várkonyiné ellen. Peres iratok. Kossuth Múzeum (Cegléd) birtokában 1969/3/6. (Továbbiakban KM.) Itt jegyezzük meg, hogy Várkonyi Istvánnal kapcsolatban új dokumentumok kerültek elő unokájánál, Hegedüs Lászlónál, aki azokat a ceglédi Kossuth Múzeum rendelkezésére bocsátotta.

latos programját képezi, úgy, hogy a mezőgazdaságban elfoglalt munkatársaink is teljes bizalommal mondhatják a Népakaratot az ő közlönyüknek és bizalommal fordulhatnak hozzá őket érintő, vagy őket bántó, vagy rájuk sérelmes ügyben. Hű védőre és őszinte tanácsadóra találnak a Népakaratnál.”¹⁸ (Az én kiemelésem — FJ.)

Már a lap első száma nagy teret szentel a földmunkások problémáinak. Az „Aratás előtt” c. írás egy aratási programjavaslatot tartalmaz. A mezőgazdasági rovatot, amely mint mondtuk a lap jelentős részét tette ki, minden jel szerint Várkonyi vezette. Hozzá futottak be a különböző vidékekről a földmunkások levelei, aratási programmal kapcsolatos észrevételei, amelyek a lapban helyet is kaptak. Várkonyi ezeket közlése előtt megfelelően korrigálta és az aratási programjavaslatot is ezeknek megfelelően módosította tovább.¹⁹ A beérkező levelekből is következtetve a lap már megjelenése pillanatában népszerűvé vált az Alföldön, erre utal a rendőrség egyik bizalmas jelentése is. A jelentés leszögezi: „A mezői munkások közt általános tetszésre talált.”²⁰

A Népakarat frakció a lap segítségével egycsapásra elhódította a pártvezetőség-től az alföldi szervezeteket. A beérkezett földmunkás levelek is hitet tettek a Népakarat mellett. „H. A.” Orosházáról pl. így ír: „Ügyszólván csakis ez az egyetlen lapunk van a Népakarat.”²¹ Noha a lap első száma hangoztatta, hogy „A szociáldemokrácia szolgálatába lép és fegyvertársa lesz a párt érdekeit képviselő lapoknak.”²² Az események tanúsága szerint ez mégsem így történt. A pártviszályt ügyesen eltitkolták a földmunkások előtt azzal, hogy erről a lapban nem esett szó. A Népakarat megjelenése mégis nyílt kihívás volt nem annyira a pártvezetőség egésze, mint személy szerint Silberberg és hívei ellen, akik a Népszava napilappá tétele után nehéz anyagi gondokkal küzdöttek. Egyben bátorítás volt a pártvezetés jobbszárnya felé is, a Silberberggel való nyílt szembeforduláshoz, és méginkább bátorítás a kormánykörök felé az osztályharcos erőkkel való nyílt leszámoláshoz. Az osztályharcos erők ellen irányuló hatósági zaklatások, üldözések és perek ugyanis alig szüneteltek és különösen fokozódtak 1895-től, amikor Bánffy Dezső lett a miniszterelnök. Vagyis ismételt a hatóságok mérték a döntő csapásokat a párt osztályharcos szárnyára, holott a mezőgazdasági szervezés hanyagolásával elkerülték a támadási felületet. Ugyanakkor az ezt célul kitűző Népakarat elkerülte a hatósági üldözést. Ennek a magyarázata abban keresendő, hogy márcsak Gombossy révén is a budapesti rendőrség jól ismerte a Népakarat körül tömörülő erőket és a Silberberg féle vezetéssel szemben rájuk tett. Másrészt a lap hangvételére sem lehetett panaszuk, az meglehetősen békülékenynek mutatkozott. A Népakarat elvileg az 1890-es Elvi Nyilatkozat alapján állt, de ahogy a második számában megjelenő „Politikai és szakegyesületi mozgalom” c. írásából is tükröződött a politikai harccal szemben a gazdasági harcot helyezte előtérbe, és szindikalista irányba kívánta eltolni a mozgalmat. Azzal érvelve, hogy az adott körülmények között még a nevelésre van szükség és a „proletáriátust a szakegyesülési mozgalom képes nevelni.”²³ A mezőgazdasági munkások szervezését is hasonló céllal kezdték újra.

Az alföldi mozgalmat is a munkabér kérdésekre, napi célkitűzésekért folyó küzdelemre próbálták korlátozni. Kétségtelenül ebben az időben előtérbe kellett, hogy

¹⁸ Népakarat 1895. jún. 21.

¹⁹ Lásd jún. 28., júl. 5., júl. 12., júl. 19., augusztus 2. stb. számokat.

²⁰ Fővárosi Levéltár Bp., Főkapitány eln. res. 518/1895. júl. 5-i jelentés. (Továbbiakban FLT. Bp., Kők. eln.)

²¹ Népakarat 1895. augusztus 9.

²² Népakarat 1895. június 21.

²³ Népakarat 1895. június 28.

kerüljön a nevelés, az agitáció kiszélesítése, a marxizmus terjesztése. Azt azonban nem lehet elfogadni, hogy erre csak „szakegyesülési mozgalom képes”. Az aratási programmal kapcsolatosan Várkonyi István meg is jegyezte, hogy az aratási program az még nem minden. Ez csak arra alkalmas, hogy „a mostani viszonyok közt ennek alapján megjavítsuk sanyarú helyzetüket, amennyire lehet. De mivel a mostani viszonyok közt a helyzet gyökeres megjavítását remélni sem lehet: azért kötelessége minden elvtársnak hogy terjessze a szociáldemokrácia elveit.”²⁴ Egy másik írásában párhuzamot vonva „a dőzsölő herék” és a forróságban dolgozó arató munkások közt rámutat, hogy „ez mind azért van, mert a földművelő munkásság még mindig csak hinni és imádkozni tud, de gondolkodni és szervezkedni és önmagát, önmagának a hatalmát, ennek hasznosságát felismerni, sorait megszámlálni, ami az erejét jelenti, nem tudja.”²⁵

Várkonyi jól látta, hogy mindezek nélkül nem lehet előrelépni, de ezeknél a lépéseknél nem kívánt megállni. Nem így a betegpénztár hivatalnokai, akik a pénztár 25 éves jubileuma alkalmából nem átallozták oda Bánffy miniszterelnököt is meghívni, aki ugyan személyesen nem jelent meg, de 50 korona kíséretében kívánt további sikereket. A Népszava ezt a gesztust felháborodott cikkben leplezte le.²⁶ A betegpénztár tisztviselői ezzel a lakájkodással nyilván azt akarták bizonyítani, hogy ők a kormánykörök számára is szalonképes pártvezetést akarnak megvalósítani. Végül opportunistá magatartásuk — ami számukra nagyobb agitációs szabadságot jelentett — lehetőséget adott számukra, hogy a mezőgazdasági munkások megnyerése mellett növeljék táborukat az ipari munkásság körében is. Félő volt, hogy a hatóságoknak sikerül teljesen szétzúzni a pártot és annak szerepét a Népakarat frakció veszi át. Valószínű ez a körülmény is közrejátszott abban, hogy a pártvezetőség többsége kibékült velük és megtagadták, cserbenhagyták Silberberget. Kihhasználva a Népszava kudarcát, amely népszerűségét lecsökkentette lépésük zavart idézett elő még az osztályharcos erők táborában is.

Silberberg a Népszavát nem akarta kiadni a kezéből, hiszen ez lehetett volna az a fegyver, ami segítségével az osztályharcos erők, ha nehéz helyzetben is, de felvegyék a harcot. Ezután a pártvezetőség elhatározta, hogy új lapot ad ki a Népszavával szemben, így született meg az „Új Népszava” gondolata. A lap megindításához azonban pénz is kellett. A lapot Várkonyi István pénzén indították meg, a feltétel nyilván az volt, hogy Várkonyi a Népakaratnál betöltött pozícióját az Új Népszavánál is megőrizheti és a pártvezetőség magára vállalta a földmunkás mozgalom további felkarolásának ügyét. A Népszava egy későbbi satirikus írása szerint amikor a pártvezetőség nehéz helyzetbe került Kiss Adolfnak támadt az az ötlete, hogy menjenek Várkonyihoz, ígérjék meg neki, hogy írhat a lapban amit akar, „csak adjon pénzt és be vesszük a pártvezetőségbe.” Ezt követően Pfeiffer vezetésével ment volna küldöttség Várkonyihoz, akivel a cikk szerint az egyesség létre is jött.²⁷

Kétségtelennek látszik, hogy az Új Népszava egy ideig Várkonyi kezében volt. Egyik rendőrségi jelentésben is úgy szerepel mint az „Új Népszava tulajdonosa.”²⁸ Úgy véljük erre történik utalás későbbi peres iratokban is, amikor felesége azzal vádolja „hogy az 1894 esztendőben az Akácfa utcában külön szerkesztőségi irodát

²⁴ Népakarat 1895. június 28.

²⁵ Népakarat 1895. augusztus 2.

²⁶ „Kormányoszocialisták” Népszava 1895. szeptember 6. Az eseményekkel foglalkozik S. Vincze Edit is Im. 218—219. l.

²⁷ „Kínai szocialista történet” Népszava 1896. július 31.

²⁸ FLt. Bp., Fök. eln. res. 644/1895.

és kiadó hivatalt rendezett be és ott 3 hónapon át saját költségén nyomatta a Népszava újságnak akkor naponként megjelenő példányait.”²⁹

Mivel 1895-től kezdődően Várkonyi István egyre jelentősebb szerepet játszik a párt életében és az 1896–97-es pártszakadás is személyével van összefüggésben szükségesnek látszik bemutatása.

Várkonyi István ceglédi földmunkás családból származott, 1881-ben költözött Budapestre, ahol különböző vállalkozásai révén gyorsan meggazdagodott. 1889-ben belépett a Magyarországi Általános Munkáspártba. Ettől kezdve idejének és vagyonának jelentős részét a mozgalomnak áldozta.³⁰ Várkonyi ekkor már több házzal rendelkező háziúrnak, jómódú polgárnak számított, de nem feledkezett meg arról, hogy fiatal korában maga is az agrárproletáriátus nehéz sorsát élte. A földmunkások és szegényparasztnak helyzetén akart segíteni, mindenek előtt annak lehetőségét keresve jutott el a Szociáldemokrata Pártig, a szocialista eszmék tanulmányozásáig. Ez a tanulmányozás hozott döntő változást életében, ahogy ezt elmondta: „A szocializmust 1889 évben ismertem meg, s midőn olyannak találtam, mely úgy a földműveléssel foglalkozó kis vagyonúak, mint a földművelő munkások agyonkínálódás miatti kétségbeesztő — általam is átélt — s egyedül helyzetükön javító eszmének találtam, ezért kimundhatatlanul lelkesültem érte.”³¹

A döntő változás nála nemcsak azt jelentette, hogy elfogadta a szocializmus eszméit, vagy érzelmileg a párthoz kötődött, hanem ennél lényegesen többet. Egy céltudatos forradalmár akarateréjével fogott hozzá az új eszmék elsajátításához. „Eldobtam magamtól minden anyagi hasznát hajtó vállalatokat, kereskedést és minden időmet a tanulmányozásnak szenteltem.”³² — mondja. Minden eszközt és forrást megragadott ahhoz, hogy az akkori lehetőségeknek megfelelően szocialistává váljon. Emellett szinte autodidakta módon sokoldalú önképzést folytatott. Már a budapesti tartózkodása idején végezte el magánúton a középiskolát, és 40 éves fejjel jogot tanult. Ágoston Péter gondolkodó, mindig spekuláló embernek írja le, aki gazdasági ismeretek terén sem állt rosszul. Elmondja, hogy a diákok tudományos együletében a vitatkozók mindig nagy figyelemmel kísérték. „Lehetséges, hogy munkásságáról rossz vélemény van — írja emlékirataiban Ágoston — de egy biztos, hogy ő a nemzetgazdaság és a szocializmus tudományának olyan komoly ismeretével rendelkezett, mint amilyenrel csak kevesen, akik később vezető szerepet játszottak. A pártvezetőséggel kiobbant viszály akadályozta a magyarországi szocialistákat abban, hogy ezt az embert észrevegyék.”³³

Jóllehet úgy tűnt, hogy a 90-es évek elején főként pénze révén játszott jelentős szerepet a pártban, mégis tehetsége, szívóssága, nagy akarateréje emelte fel őt, nemcsak odáig, hogy jómódú háziúr legyen, hanem odáig is, hogy egyideig a pártvezetésben is jelentős szerepet játszon, majd a korszak parasztmozgalmainak kiemelkedő vezér-egyénisége legyen.

²⁹ K. M. 1969/3/6. Egy másik helyen 1893-as dátum szerepel és Várkonyiné azt állítja, hogy Várkonyi neve a lap címlapján is szerepelt. Bár nem tudjuk kétséget kizáróan eldönteni, hogy melyik lapról van szó, Népszava? Népakarat? Új Népszava? A dátumok azonban valószínű téves visszatekintésekkel származnak. A körülmények az Új Népszava mellett szólnak. Várkonyi a per során elismerte, hogy a lap valóban a kezében volt és védekezéséül hivatkozik a tanúkra: „Megállapítást nyert, a tanúk egyöntetű előadásával (Bokányi, Csizmadia, Jászai, Kiss Károly — FJ.) az, hogy a lap, amely hetenként egyszer jelent meg (ez is valószínűsíti, hogy az Új Népszaváról van szó — FJ.) csupán egy pár hétig állott fenn.” (Uo.)

³⁰ Várkonyi István életútjáról. Lásd: Párttörténeti Közlemények 1965. 4. szám.

³¹ A ceglédi szakkongresszuson elmondott beszédéből MMTVD II. 408. l.

³² Uo.

³³ Ágoston Péter német nyelvű emlékirataiból PI. Arch. 689. f. 95–96. l.

Várkonyi István az 1895-ös aktív politikai fellépéséig főként anyagilag támogatta a pártot, elsősorban annak vidéki agitációját. Attól kezdve, hogy könyveket, füzeteket vásárolt és azokat ingyen küldette le vidékre, szónokok útiköltségét fizette, egészen az Új Népszava kiadásáig jelentős anyagi áldozatot hozott a párt érdekében. Nevét 1892-től már a rendőrségnél is számontartották. „Várkonyi a szociáldemokrata tanok iránt érdeklődik, a párt összejövetelén olyankor résztvesz, s az ilyen alkalmakkor nagyobb összegekkel járul hozzá.”³⁴ — írja az egyik bizalmas jelentés. 1892-ben többször megfordult Cegléden, ahol a Népszavát terjesztette és egylet létrehozásán fáradozott.³⁵ A ceglédi agitációs tevékenységét 1895-ben is folytatta. Röpiratokat terjesztett és gyűlések tartásával kísérletezett.³⁶ Az Új Népszava körül tömörülő erők adták ki az „Egy kérdés a magyar nemzethez” c. röpiratot, amelyben ország, világ elé tárták a hódmezővásárhelyi vérengzés okait és az azt követő terrort. Nem lehetetlen, hogy a röpiratok terjesztése mellett e röpirat finanszírozását is ő vállalta.

1895-ben költözött fel Budapestre Orosházáról egy fiatal tehetséges agrár-proletár Csizmadia Sándor is, aki Várkonyi anyagi és erkölcsi támogatását élvezte. Várkonyi házánál szálltak meg és az ő vendéglátását élvezték a Budapestre utazó alföldi küldöttek is.

1895 őszére, már csak a Népakarat és az Új Népszavánál betöltött szerepkörénél fogva is Várkonyi kezébe került a földmunkás mozgalom irányítása. Az alföldi szervezetek az ő befolyása alá kerültek. A növekvő szerepénél és súlyánál fogva egyre nagyobb hatást gyakorolt a pártvezetésre is a földmunkások érdekeinek következetes képviselése végett.

A Népakarat augusztus 9-i számában közzétett „H. A.” Orosházáról írott levelében vetődik fel először egy földmunkás-kongresszus összehívásának a gondolata. Az addigra kiszélesedett aratási programvita kapcsán vetik fel a földmunkások, hogy időszerű lenne egy kongresszust összehívni, ahol az egységes feltételeket megbeszélhetnék. Ezt H. A. még újév előtt javasolta, mivel akkor már elkezdődnek a következő évi szerződéskötések. A földmunkás-kongresszus gondolata mellett a másik érlelődő földmunkás követelés volt, hogy a párt indítson egy földmunkás szaklapot számukra. Várkonyi mindkét gondolatot magáévá tette és azok lelkes szorgalmazója lett. A Népakarat és az Új Népszava folyamatosan foglalkozott a földmunkások kongresszus mielőbbi összehívásának gondolatával. Szeptember 27-én az orosháziak képviselőjében Csizmadia Sándor és Szalay István személyesen is felkeresték Várkonyit, hogy vele a földmunkás-kongresszus ügyében tárgyaljanak. Tárgyalást folytattak Bokányival, Kiss Adolffal és Jászaival is.³⁷

A tárgyalásokat illetően külön bizottság alakult meg Orosházán Csizmadia Sándor lakásán, az említett feladatok előkészítésére.³⁸ A belügyminiszter erről értesítette a Békés-megyei főispánt is.³⁹ Várkonyi részvételével a pártvezetőség tagjaiból is alakult egy előkészítő bizottság. A bizottság összeköttetésben állt az Orosháziakkal.⁴⁰

A földmunkás-kongresszus ügye tehát 1895 végén komolyan felvetődött és még

³⁴ FLt. Bp., Fők. eln. res. 352/1892.

³⁵ FLt. Bp. Fők. eln. res. 349/1892.

³⁶ Az erre vonatkozó polgármesteri jelentés egykor megvolt. Pest megyei Levéltár Főispán res. 308/1895.

³⁷ FLt. Bp. Fők. eln. res. 644/1895.

³⁸ Gyulai Állami Levéltár (Továbbiakban: GYÁL.) Békés v. m. alispán eln. 43/1895. nov. 18-án kelt jelentés.

³⁹ GYÁL Főisp. bizalmas 43/1895. nov. 30.

⁴⁰ FLt. Bp. Fők. eln. res. 54/1895.

az évben meg akarták ezt tartani a földmunkások. A kongresszus sikere érdekében az orosháziak jelentős tevékenységet folytattak. Baksa, Vásárhely polgármestere jelentette egy november 29-én keltezett jelentésében, hogy a földmunkások a kongresszust még decemberben meg akarják tartani, Vásárhelyen vagy Orosházán. A kongresszus tárgya — értesülése szerint — az aratási feltételek megbeszélése lenne.⁴¹

Az ellentétek kiéleződése Várkonyi és a pártvezetőség között

Annak ellenére, hogy az Új Népszava állandóan napirenden tartotta a kongresszus gondolatát, annak tényleges napirendre tűzésére mégsem került sor. A pártvezetőség a döntést halogatta, és végül a kongresszus összehívását egy évvel későbbre, 1896 karácsonyára javasolta.⁴² A pártvezetőség ezen döntéséről maga Várkonyi értesítette levélben az orosháziakat; ami azt mutatja, hogy ideiglenesen sikerült Várkonyit is meggyőzniök az elhalasztásról. Bár Várkonyi levele nem áll rendelkezésünkre, így nem tudjuk biztosan, hogy Várkonyi helyeselte-e ezt a döntést.⁴³ Az események menete arra enged következtetni, hogy a pártvezetőség többsége és a Várkonyi közötti súrlódások egyre gyakoribbak lettek. Az ellentétek, amelyek már az indulásnál ott feszültek a jobbratartó pártvezetés és a radikálisabb Várkonyi között, csak idő kérdése volt, hogy mikor kerülnek felszínre. A pártvezetőség a földmunkás-kongresszus összehívásának és a szaklap kiadásának halogatása mellett sokallta Várkonyi radikalizmusát a földmunkás-mozgalom terén. Féltekenyen szemléltek a földmunkás mozgalomban kivívott gyors népszerűségét. Féltek, hogy a mozgalom az ő kezében olyan mederbe terelődik, amely ismét a pártra zúdíthatja az uralkodó osztályok haragját, ezek sajtóinak rágalom hadjáratát, a hatósági üldözést. A szervezkedés továbbbszélesítését nem tartották időszerűnek. Szélesebb paraszti rétegek bevonásával nem értettek egyet. Várkonyi földmunkás szakszervezetek létrehozására irányuló törekvéseit is elvetették. Így az ellentétek nyilvánvalóvá váltak, amit a pártvezetőség azzal is élezett, hogy Várkonyi írásait már nem közölték az Új Népszava hasábjain, mivel azok szerintük hatóságellenes kirohanásokat tartalmaztak.⁴⁴

A pártvezetőség fenti magatartása azzal magyarázható, hogy a Milleneum évében, 1896 májusára meghirdetett pártkongresszus nyugalmit minden áron biztosítani akarták. Egyrészt szükségük volt erre azért, mert a frakció harc még nem dőlt el, — igaz ugyan, hogy az osztályharcos erőknél 1895 decemberére összehívott országos pártgyűlésen nem sikerült pozícióikat visszaszerezni. A földmunkások is távolmaradtak erről a kongresszusról. Ott csupán Fazekes Gábor és Váczi János kiskunhalasi küldött jelent meg. A halasi küldöttek is javaslatot tettek a földmunkás-kongresszus egy éven belüli összehívására.⁴⁵ — a hatóságok jóindulatáért esedeztek, hiszen mint eddig is, most is sok múltott azon, hogy azok melyik irányzatot üldözik jobban. A pártvezetőség ezért nem kívánta a milleneumi rendezvényeket megzavarni, ezért kívánta fékezni a mozgalom lendületét. A pártvezetőség és a kormánykörök között errenézve valószínűleg létre is jött egy hallgatólagos fegyvernyugvás.⁴⁶ Ezt akadályozta volna Várkonyi túlzott radikalizmusa, amivel szemben fellépni igyekeztek.

⁴¹ Hódmezővásárhelyi Állami Levéltár polgármester eln. 424/1896.

⁴² FLt. Bp., Fők. eln. res. 54/1896. jan. 22-én kelt jelentés.

⁴³ GYÁL. Békés vm. főisp. bizalmas 43/1895.

⁴⁴ FLt. Bp., Fők. eln. res. 209/1896. márc. 23-án kelt jelentés.

⁴⁵ MMTVD II. 344. l.

⁴⁶ Errenézve lásd S. Vincze Edit Im. 234, 337. l.

Várkonyi István bizonyos rendőrségi értesülések szerint ezekután ki akarta adni a szaklapot akkor is, ha a pártvezetőség azt ellenezné. Szándékát a pártvezetőséggel is közölte. Állítólag a lap szerkesztésével Kiss Adolfot kívánta megbízni.⁴⁷ Ez a hír nyilván túlzó, s nehezen képzelhető el Kiss Adolf mint a lap leendő szerkesztője. Kiss, ha tett is ilyen ígéretet Várkonyinak, az nyilván csak az időhúzást célozta. A pártvezetőség Várkonyi bejelentésével kapcsolatban viszont olyan határozatot hozott, hogy a lapot a pártkongresszusig semmiképpen ne adja ki. Ha mégis erre a lépésre szánná magát, akkor ne Budapesten, hanem Orosházán adja ki. Valóban Budapesten kívül csak Orosháza jöhetett volna számításba, mivel az orosháziak egy kicsit gazdái is voltak a kiadandó lapnak. A gyűjtéseket a lap kiadásához már januárban elkezdték.⁴⁸ A pártvezetőség a lap Budapesten való kiadását már csak a fenti szempontok miatt is veszélyesnek tartotta. Várkonyival azonban mégsem akartak szakítani éppen a közelgő pártkongresszus miatt. A békesség látszólag helyreállt, ezt az is mutatja, hogy a pártvezetőség az Új Népszava politikai lappá tételéhez szükséges kaució összegéért ismét Várkonyihoz fordult, aki azt meg is ígérte.⁴⁹ Ezután pedig Várkonyi Kürschner Jakabbal Szegedre is leutazott, a választások előkészítésére, mivel Szegeden K. Szabó Józsefet léptették fel jelöltnek.⁵⁰ Feltehetően a felmerült költségeket is ő fedezte.

A békesség megőrzését tehát Várkonyi is kívánta, mivel ő is további eredményeket várt a soronkövetkező kongresszustól. Tekintélyét és befolyását arra akarta felhasználni, hogy bekerüljön a pártvezetőségbe. Kissé naivan úgy gondolta, hogy ez elegendő lesz ahhoz, hogy célját elérje. „Mivel ezt az eljárást amelyet követtek és követnek a szocializmussal összeegyeztethetőnek nem tartom — mondotta később — elsősorban úgy véltem rajta segíteni, hogy a *pártvezetőségbe bejutva* a vidéki elvtársak tudta és minden viszály nélkül — mert gondoltam, hogy a szennyesük hangoztatása nem szül jó vért — *sikerül rendezni és jó útra terelni mind a vezetőségi ügyet, mind a földművelő nép érdekében való több és nagyobb tevékenység keresztülvitelét.*”⁵¹ (Az én kiemelésem — F. J.)

A párt IV. kongresszusa a vidéki küldöttek túlsúlyát hozta, hiszen a 41 fővárosi küldöttel szemben 72 vidéki küldöttet igazoltak. A vidéki küldöttek súlyának megfelelően exponálódtak a földmunkások legfontosabb problémái is. Foglalkozott a kongresszus a szaklap kiadásának és a földmunkás-kongresszus összehívásának kérdésével is. A lap kiadásával a kongresszus a pártvezetőséget bízta meg, amelynek tagja lett Várkonyi István és az orosházi Csizmadia Sándor is. A pártvezetőség viszont a kongresszus előestéjén, május 23-án a Molnár-féle vendéglőben tartott előértekezleten, amelyen az orosházi előkészítő bizottság nevében Csizmadia Sándor és Szemenyei István is megjelent, olyan határozatot hozott, hogy a lap kiadásával, mivel annak költségeit is magára vállalta, Várkonyi Istvánt bízta meg.⁵²

„A földmunkások mozgalma és állásfoglalása a tervezett földmunkások kongresszusához” címmel külön napirendi pontját képezte a kongresszusnak a parasztkérdés. Csizmadia Sándor a napirendi pont előadója hangoztatta, „hogy csakis úgy érhető el eredmény, ha szervezkedések útján intézmények létesülnek, amelyek a cél elérésére szükséges eszközöket már magukban hordják.”⁵³ A továbbiakban

⁴⁷ FLt. Bp., Fők. eln. res. 219/1896. márc. 16-i jelentés.

⁴⁸ GYÁL Békés vm. alispán eln. M. M. I. 4/96. Az orosházi főszoigabíró jelentése.

⁴⁹ FLt. Bp., Fők. eln. res. 287/1896. április 16-i jelentés.

⁵⁰ FLt. Bp., Fők. eln. res. 307/1896. április 21-i jelentés.

⁵¹ MMTVD II. 409. l.

⁵² FLt. Bp., Fők. eln. res. 443/1896. május 29-i jelentés.

⁵³ Új Népszava 1896. május 29.

Csizmadia sürgette a szervezkedés meggyorsítását. Ennek érdekében szükségesnek tartotta a szakkongresszus összehívását és az adott helyzet javítását célzó program kidolgozását.

Várkonyi és a pártvezetőség nyílt szembefordulása

Az 1896-os IV. pártkongresszus a betegpénztári csoport és a vele szövetséges erők győzelmét hozta, ez tükröződött az új pártvezetőség összetételében is. A nagyszámú földmunkásküldött megjelenése, Várkonyi és Csizmadia pártvezetőségi tag-sága a problémák rendezésének a látszatát keltette: valójában pedig előrevetette az újabb pártszakadás árnyékát.

Ellentétek jelentek a pártvezetőség megválasztásánál is. A rendőrség bizalmas jelentése arról számol be, „hogy a 15 tagból álló pártvezetőséget alig voltak képesek megválasztani. . . végül pártvezetőségi tagnak meg lett választva egy Schwarcz nevezetű fiatalember, aki az egész kongresszus ideje alatt, mint ajtónálló szolgálta működött, ki a tagok kívánságára kinek gyufát, s székeket hordozott a terembe.”⁵⁴ Az új pártvezetőségnek „már a megalakulása is gyanús volt, — mondja Várkonyi — mert egy állítólag a kormány által fizetett Schwarcz J. meg, Rozencweig Móric gseftelő szocialisták oly módon jutottak be oda, hogy a betegpénztár csatlósai az asztalokra és a tribünökre ugrottak fel és úgy kiáltották ki pártvezetőségi tagoknak őket. Persze a jóhiszemű vidéki elvtársak tiltakozni nem tudtak ellene, mert azt sem tudták, hogy kik azok, hogy mifélek, így könnyűszerrel keresztül vihették ravasz tervüket.”⁵⁵

A rendőrség a bizalmas értesülései útján igen komolynak tartja az ellentéteket. Így szól az egyik jelentés: „A Budapesten székelő szociáldemokraták és ezek pártvezetősége között anyagiakból kifolyólag oly éles ellentétek vannak, hogy ezek előbb utóbb a párt feloszlására, jobban mondván széttörlésére fognak vezetni.”⁵⁶ A továbbiakban arról is beszámol a jelentés, hogy az értesülések szerint a pártvezetőségben az ellentétek igen komoly oka a korrupció. A rendőrség azzal is megvádolja a pártvezetőséget, hogy a befolyt pénzeket magán célokra használják fel és az ezen való torzsalkodás szülte a bizalmatlanságot és ellentéteket.⁵⁷ Ezek a híresztelések azt a célt szolgálták zömükben, hogy elősegítsék az MSzDP-on belül a további bomlást.

Ha egy kicsit eltúlozzák is a jelentések a valóságot, mégis érzékeltetik azt, hogy Várkonyi milyen körülményekkel találta szemben magát, amikor elérkezettnek látta az időt céljai megvalósítására. „Mind annak dacára, hogy tudtam, hogy a kormánynak egy megbízottja is van a pártvezetőségben, az egész pártvezetőségi eljárásnak a szocializmushoz illő mederbe terelését mégis megkíséreltem, de hasztalan — monja —, mert a kormány embere a betegpénztár csatlósáival a mozgalom fej-

⁵⁴ Flt. Bp., Fők. eln. res. 456/1896. Idézi még S. Vincze Edit I. m. 247. 1.

⁵⁵ MMTVD. II. 409. I. Itt igen érdekes adalékot hallgat el a rendőrségi jegyzőkönyv Várkonyi beszédéből, amit egy polgári lap teregetett: Várkonyi azt is elmondta Rozencweig Móricról, hogy Debrecenben üzleti könyveket hamisított és sikkasztott, most pedig a kormánynak dolgozik. Állítva hogy ő mindezeket adatokkal tudja bizonyítani, de a pártvezetőség nem ad neki igazat. (Függetlenség 1897. febr. 17. A lap tudósítója lent volt a ceglédi kongresszuson.) A dologban nyilván volt igazság, mivel a rendőrségi jelentés elhallgatta. A Népszava 1895. aug. 5-i száma is írt annak idején Rozencweig „piszkos dolgairól, ami miatt sok sakegyletből és pártszervezetből (Debrecen) „kiebrudaltak”.

⁵⁶ Flt. Bp., Fők. eln. res. 456/1896.

⁵⁷ Uo.

lesztését gátolta... Rádi a pénzkezeléséveli garázdálkodásának korlátozását egyáltalán nem tűrhette, a betegpénztár csatlósai pedig, hogy a lapot a pártvezetőség 5 tagjából álló sajtóbizottság vezesse s ők ne használhassák szabadon, semmiképpen sem akarták. Így *bármit tettem is a pártügy rendezésének érdekében, azon semmit sem segíthettem.*⁵⁸ (Az én kiemelésem — FJ.)

Várkonyi fellépése a pártvezetőség ellen részben korrupciós vádak hangoztatásával kezdődött. Pártvezetőségi tisztét komolyan veszi, — a fentiekből ítélve komoly tiszte is lehetett — mindenekelőtt a pártvezetőség gazdasági ügyeit akarja tisztán látni, így próbál rendet teremteni. Ez a lépése azonban a pártvezetőség teljes ellene fordulását eredményezte. „Reám fordították szekerük rúdját — mondja Várkonyi — mindaddig martak, igyekeztek viccelni, gúny tárgyává tenni, míg ott nem hagytam őket, anélkül, hogy az ügyet rendezhettem volna.”⁵⁹

Úgy gondoljuk, hogy a betegpénztári csoportnak és a megválasztott új pártvezetőségnek valóban voltak korrupciós bűnei, még azon szempont figyelembevételénél is, hogy ezidőben a szembefordulás gyakori eszköze volt a korrupciós vádak felhozása. Továbbá abban a vádban is volt igazság, hogy a pártvezetőségben rendőrspiclik is bekerültek. A pártvezetőség Várkonyival való szembefordulását mégis helytelen csupán ezzel magyarázni. A pártvezetőség a IV. kongresszuson elérte célját — s ez is mutatja, hogy mennyire taktikai kérdés volt számára Várkonyi megnyerése — *és szembefordult a földmunkásmozgalom harcoss fellendítésének gondolatával, semmiképpen nem akarta, hogy a mozgalom irányítása, az agitáció eszköze, a szaklap a párt zászlója alatt a radikális Várkonyi kezébe menjen át.* „A pártvezetőség ismerve Várkonyi félszeg észjárását és radikalizmusra hajló érzületét, — írja a rendőrségi jelentés is — attól fél, hogy ezen lappal a mezei munkások közt oly mozgalmat idéz elő, mely azokra nézve igen hátrányos következményekkel járna, másrészt, attól tart, hogy Várkonyi, kinek kezében úgyszólván az alföldi szociáldemokrata propaganda szálai összefonódnak arra fog törekedni, hogy a mezei munkásokat a pártvezetőség befolyásától távolítsa.”⁶⁰ Érthető ez olyan értelemben is, hogy a jobbra tartó pártvezetőség tömegbefolyása minimálisra csökkenhetett volna.

Ilyen értelemben foglalkozik a Népszava is ezzel a kérdéssel, utalva Várkonyi le nem közölt cikkeire, így kommentálja a Várkonyival való szembefordulás okát Várkonyi, „aki egész mást remélt és pénzét más célokra vélte felhasználni, a hitvány érdekvadászokat csakhamar felismerte, és tevékenységüket nem akarta méltányolni. Olyan cikkeket írt, amelyek *kemény igazságokat tartalmaztak és amelyek a szociáldemokratikus igazságokat akarták terjeszteni az elnyomott nép között*”. A Népszava cikkírója szerint még ezt követően rövid tanácskozás után elhatározták, hogy túladsanak Várkonyin minden nyilvános botrány nélkül.⁶¹

Várkonyi „nyilvános bortány nélkül”-i elszigetelésében a legkínosabban a szaklap kérdése érintette az új pártvezetőséget, mivel a lap kiadásával már egyszer Várkonyit megbízta és ehhez tartotta magát az orosházi előkészítő bizottság, valamint a pártvezetőségből Csizmadia Sándor is. Ahhoz, hogy Várkonyi ne indítsa meg a lapot, saját híveit, a földmunkásokat kellett volna vele szembefordítani Orosháza megnyerésével, mivel Orosháza az akkori földmunkásmozgalom központja volt. Jól látta a kérdést a pártvezetőség és Várkonyi is, hogy a harc Orosházán dől el;

⁵⁸ MMTVD II. 409. 1.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ MMTVD II. 362. 1.

⁶¹ Népszava 1896. júl. 31. Kínai szocialista történet.

aki kezében van Orosháza, az maga mellé állíthatja az egész Alföldet. Így indult meg egy hosszú harc Várkonyi és a pártvezetőség között, az orosházi szervezet támogatásának megszerzéséért.

Harc Orosházáért, Várkonyi és a pártvezetőség között

A pártvezetőség azzal a tervvel is foglalkozott, hogy maga jelenteti meg a lapot, mint az Új Népszava mellékletét.⁶² Ehhez lényegesen kedvezőbb anyagi és erkölcsi feltételekkel rendelkezett Várkonyi, s mint ahogy a rendőrség erről tudomást szerzett legkésőbb szeptember 1-ig tervbe is vette azt.⁶³ A pártvezetőség, mivel látta Várkonyi hajthatatlanságát taktikai tárgyalásokba bocsátkozott vele és megpróbálta rábírní, hogy a kiadandó lapot a pártvezetőség ellenőrzésének vesse alá. Ez az idő arra kellett, hogy közben nyomást gyakoroljanak Orosházára, hogy szakítsa meg a kapcsolatot Várkonyival.⁶⁴ Egy augusztus 22-én keltezett jelentés arról számolt be, hogy a megegyezés létre is jött Várkonyi és a pártvezetőség között, miszerint a lapot a pártvezetőség fogja kiadni és a földmunkás kongresszust is ugyanő hívja össze karácsonykor Budapestre. Megjegyzi azonban a jelentés, hogy az orosháziak ezt nem fogadták el, mivel ők Orosházán vagy Cegléden akarják tartani a kongresszust.⁶⁵ Nem tartjuk valószínűnek, hogy ilyen egyesség létrejött volna a bekövetkező események miatt. Ezt a hírt valószínűleg a pártvezetőség költötte. Ugyanis *Várkonyi István ebben az időben „inkognitóban járt Orosházán”* — s ez a hír az igaz — a jelentés szerint csak azért, hogy a közelgő választások idejére jelöltesse magát, — ez nem áll — valószínűbb az, hogy már a *Földmívelő megjelenésének* részleteit beszélte meg.

A pártvezetőség előtt sem maradt titok Várkonyi orosházi útja és nyomban megjelenik Orosházán, az orosházi származású Adász József pártvezetőségi tag, hogy Várkonyit befektítse.⁶⁶ *Adász Józsefet Rádi Sándor követte, hogy az ottani bizalmi férfiakkal tárgyaljon. Rádi ráveszi őket, hogy ha Várkonyi saját szakállára mégis kiadná a lapot, ne támogassák és ne fogadják el.* Ezen a megbeszélésen egyedül Csizmadia Sándor vette védelmébe Várkonyit.⁶⁷

Mire Rádi Sándor visszaérkezik Budapestre, *Várkonyi augusztus 29-én kiadja Magyarországon az első földmunkás lapot. Megjelenik a Földmívelő, Csizmadia Sándor szerkesztésében.* A lap kiadását most tartotta a legalkalmasabbnak, — mondja Várkonyi — „Nem törődve azzal, hogy a strébereknek (mármint a pártvezetőség — F. J.) tetszik, vagy nem”.⁶⁸ Mint ebből a mondatból is kitűnik, a Földmívelő első száma is a pártvezetőség elleni támadással kezdődik, azaz az első nyilvános védekezéssel Várkonyi részéről. Ezután az Orosházáról visszatérő Rádit a pártvezetőség egyenesen Ceglédre küldi, annak kiderítésére, hogy Várkonyi miképpen agitál a pártvezetőség ellen, hogy alkalmas eszközöket lehessen igénybe venni az ellensúlyozására.⁶⁹ Az orosháziak pedig, akik még nem láttak tisztán, levelekkel árasztották el a pártvezetőséget, hogy milyen álláspontot is foglaljanak el a Földmívelő-vel szemben.

⁶² FLt. Bp., Fők. eln. res. 604/1896. július 21-i jelentés.

⁶³ FLt. Bp., Fők. eln. res. 634/1896. július 31-i jelentés.

⁶⁴ Uo. Hivatkozik még rá S. Vincze Edit I. m. 256. l.

⁶⁵ FLt. Bp., Fők. eln. res. 713/1896. augusztus 22-i jelentés.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ FLt. Bp., Fők. eln. res. 760/1896. szeptember 2-i jelentés.

⁶⁸ Földmívelő 1896. augusztus 29.

⁶⁹ FLt. Bp., Fők. eln. res. 760/1896. szeptember 2-i jelentés.

A Földmívelő és fogadtatása

Nem késik soká a pártvezetőség hivatalos állásfoglalása a Földmívelőről, az Új Népszava szeptember -i számában a következő nyilatkozatot teszik közzé: „Várkonyi István budapesti lakos, vállalkozó azzal lepte meg a világot, hogy a földmívelők számára lapot indított, a lap megjelenést első száma máris bizonyítja, hogy itt egy *közönséges pártellenes magánvállalattal* állunk szemben, amely nem érdemes sem támogatásra, sem arra, hogy akár a lapot, akár a vállalkozóját komolyan vegyük. Csupán félreértések kikerülése végett nyilatkoztatjuk ki, hogy a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetősége Várkonyi István vállalkozó lapjával semminemű összeköttetésben nem áll, a lap a párt tudta és beleegyezése nélkül jelenik meg, érte semmi felelősséget, sem anyagit, sem erkölcsit nem vállaltunk és figyelmeztetjük az elvtársakat, hogy a lapot ne terjesszék, ne támogassák, hanem utasítsák vissza*”.⁷⁰ (Az én kiemelésem — F. J.)

Nézzük meg pontonként a pártvezetőség vádját. A IV. kongresszuson pártvezetőségi tagnak megválasztott Várkonyi István már csak „vállalkozó”. A lap megjelenéséről, mint valami meglepetésről beszél a nyilatkozat, mint amely a párt tudta nélkül jelenik meg. A május 23-i pártértekezleten hozott döntésen kívül még egy tényt hallgatnak el, ugyanis Várkonyi felkérte a pártvezetőséget, a Földmívelő megjelenése előtt, hogy annak megjelenését nyilatkozatban tegyék közzé az Új Népszavában. Ezt megtagadták. A leg súlyosabb vádpont hogy a Földmívelő „egy közönséges pártellenes magánvállalat”, e pont megnyugtató tisztázásához szemügyre kell vennünk a lap első számát és annak programját.

*A Földmívelő mint földmunkás szaklap indult, ennek megfelelően fogalmazta meg Csizmadia és Várkonyi a lap fő célkitűzéseit, mely szerint elsősorban agitációs, felvilágosító, propaganda eszköz lett volna. Azoknak a legfontosabb feladatoknak a megoldását készítette volna elő, amelyek már évek óta napirenden voltak és a IV. kongresszuson felmerültek, illetve amelyek szükségességét Várkonyi és Csizmadia már előbb is sürgették. Érdemes összevetni a Földmívelőt Csizmadia előző megnyilatkozásaival, ezek az összevetések azt bizonyítják, hogy az induló lap profiljának, programjának kialakításában nagy szerepe volt a lapot szerkesztő Csizmadia Sándornak. A lap fő feladatának a földmunkások helyzetén való javítást tartja, „szabadságért, az emberi egyenlőségért, a becsület munkáért járó, becsületes kenyérért való harcba” szólít, ennek elengedhetetlen eszközét a szervezkedésben a polgári demokratikus szabadságjogokért vívott harcban, fontosabb napi követelésekben látja. Az ezekért vívandó harc azonban „nem véres küzdelem lesz — mondja — hanem békés, nyugodt előrehaladás... nem ásóval, kapával” tartalmazza az első számban megjelenő „Felhívás Magyarország földműves népéhez”, amely Csizmadia Sándortól származik.*⁷¹

Csizmadia Sándor a Földmívelő megindulásával Budapestre költözik, hogy a lapot, szerkeszthesse.⁷² Várkonyi szerzett albérleti szobát és azt bebútoroztatta számára, ezzel kezdődött el a Földmívelő megindítása.⁷³

Az első számban jelenik meg Várkonyi István programnyilatkozata is. *Vár-*

⁷⁰ Új Népszava 1896. szeptember 4.

⁷¹ Földmívelő 1896. augusztus 29. Ez a gondolat így szerepel Csizmadia könyvében: „Szóval egyesülniök kell a mai rossz társadalmi szervezet megdöntésére, csakhogy ezt ne akarják bottal, vagy bármiféle erőszakos eszközökkel.” (Csizmadia Sándor: A földmívelő munkásság helyzete és feladata. Orosháza én. 43. l.)

⁷² Flt. Bp. Fők. eln. res. 868/1896.

⁷³ Földmívelő 1896. november 13.

konyi a lap programját „a szegény és kisvagyonú földműveléssel foglalkozó és munkát végző nép (tehát a földmunkások és szegényparaszatok — F. J.) ügyeivel való foglalkozásban”, „érdekeinek megvédésére vonatkozó törekvés”-ben, „jogaiknak emberi tekintélyükért és méltóságuk kivívásukért való harc”-ban látja. Hangoztatja továbbá, hogy „a földműveléssel foglalkozó és nehéz munkát végző nép... a herék és napolópók által igábaszorított és szolgaságba kényszerített helyzetből teljesen kiszabadíttassék. A szírián élősködő úri huncudtságot űzőket, hogy a nyakukról teljesen lerázhassa és munkálkodhasson maga és családja jóléte és boldogságáért”. A Földművelő feladata, hogy ezt a harcot vezesse, de vigyázni kell arra, hogy a mozgalom „a törvény korlátjain át ne csápjon.” — Tehát itt Várkonyi sem lépi túl lényegében a szociáldemokrata álláspontot, viszont a lap céljának tekinti, hogy a „szociáldemokrácia óriási előnyeit és hasznát a földművelő munkássággal... a kisvagyonú polgárokkal és gazdákkal megismertesse.” „Megismertesse pedig oly értelemben, mely a nép felfogásának legjobban megfelel — mondja Várkonyi — vagyis, hogy legkönnyebben ismerhetik meg a magyarországi viszonyokhoz képest. A szociáldemokrácia eszméinek megvalósításához legalkalmasabb és első lépések egyike a mostani mindenféle adó eltörlése, és helyébe a fokozatos adó életbeléptetése.”⁷⁴ (Az én kiemelésem — F. J.)

Várkonyi agrárkérdésben elfoglalt álláspontja viszont már lényeges különbséget mutat a pártvezetés hivatalos véleményével szemben. Várkonyi a magyarországi viszonyoknak a pártvezetőségénél nagyobb jelentőséget tulajdonított. Ki akarja terjeszteni a párt agitációs munkáját a „kisvagyonú” polgárookra és gazdákra is. Meglátja, hogy a szocialista célkitűzésekhez a polgári demokratikus célkitűzésekén keresztül vezet az út. Ez nemcsak a progresszív adó követelésében jut kifejeződésre, hanem ahhoz az alábbiak ezt bizonyítják, ezt a kérdést Várkonyi a maga módján meg is válaszolja. További eltérésnek számít az, hogy Várkonyi meg akarja ismertetni „a földművelő munkássággal a *szakegyesülés* előnyeit és hasznát”, sikrásszállt az önálló földmunkás szakszervezetek létrehozása mellett. Ezek még nem jelentettek pártellenességet és nem bizonyították a szocialista eszméitől való eltérést. A lap rendeltetését és a körülményeket figyelembevéve, mivel az szociáldemokrata lapnak indult, nem róhatjuk fel hibájául azt sem, hogy nem jelöli meg világosan a végcél. Vitázva Simon Péterrel, aki a Földművelő első számát más megfontolások alapján értékelve ezt bizonyos értelemben számonkéri Várkonyitól. Úgy gondoljuk, hogy a szocialista végcélhoz való viszonyának a számonkérése csak később, a külön párttal alakulás után indokolt.⁷⁵

Úgy véljük, hogy az a tény, hogy Várkonyi a lap programjában külön beszél a földmunkások „érdekeinek megvédésére vonatkozó törekvés”-ekről és a kizsákmányolók elleni harcról akiket a népnek le kell a nyakáról rázni, — ahogy ezt a kiemelt részek tartalmazzák — tehát a program magába foglalja a közelebbi és távolabbi célokat is. A végső szó kimondásához azonban csak Várkonyi későbbi tevékenysége és megnyilatkozásai adhatnak választ. A végcél megjelölését csak a pártszakadás után, az új párt megalakulásakor kérhetjük majd számon.

Szeptember 4-én az osztályharcos erők lapja a Népszava is foglalkozik a Földművelő megjelenésével. A Népszava még korainak tartja, hogy a lapról ítéljen. „Különbén nem akarjuk elmulasztani ezen helyen is figyelmeztetni Várkonyi elvtársat, hogy nagyon sikamlós útra tért és könnyen két szék között a földre bukik.

⁷⁴ Földművelő 1896. augusztus 29.

⁷⁵ Földmunkás és szegényparaszt mozgalom Magyarországon 1848—1948. Szerk: Szakács Kálmán és Pölöskei Ferenc MEDOSZ 1962. I. k. 247. l. (Továbbiakban: Földmunkás és ... I. k.)

Mi melegen óhajtjuk, hogy lapja a tátongó úrnak... melyet hivatva van betölteni megfelelően.”⁷⁶

Valóban az az út, amelyen Várkonyi elindult rendkívül „sikamlós” volt. A Földművelő fogadtatásával nyilvánvalóvá vált, hogy a földmunkásmozgalom érdekei szembekerültek a szűklátókörű pártvezetéssel. Nyilvánvalóvá vált, hogy az akkori párt vezetőség nem ismerte fel a munkás-paraszt szövetség kiszélesítésének és a polgári demokratikus élű paraszti osztályharc hatékonyabb támogatásának szükségességét. Nem akarta megszervezni és harcba hívni a forradalmi paraszt tömegeket a fennálló társadalom ellen. Jóllehet az ipari munkásság még nem képezett olyan jelentős erőt Magyarországon, hogy a fennálló társadalom megdöntésére gondolhatott volna. Az agrárproletariátus és szegényparasztság helyzete viszont a 90-es évek derekára már nem tűrt halasztást. A paraszti osztályharc éleződött. Így a párt vidéki földmunkás-szervezetei és az ezek körül egyre nagyobb táborot képező földmunkás és szegényparaszti erők mozgalma arra kényszerült, hogy a pártvezetéssel szemben próbáljon más irányt szabni a párt politikájának. Ez a párttól való elszakadás, az ipari munkások szövetsége elvesztésének, ideológiai zűrzavarnak a veszélyét hordta magában. Ez volt az a „sikamlós” út, amelyen Várkonyi elindult, amikor a pártvezetés ellenére is kiadta a Földművelőt.

A pártszakadás közvetlen előzményei

Az MSZDP vezetősége nem óhajtott sem parasztpolitikáján, sem Várkonyival kapcsolatban az álláspontján változtatni, ugyanakkor az igen kiszélesedett földmunkás bázist sem akarta elveszíteni. Ebből az alapállásból egy dolgot kísérelhetett meg, mégpedig azt, hogy Várkonyi népszerűségét megtörje, a földmunkásokat szembefordítsa vele. Ez pedig csak az ellentétek továbbmélyüléséhez és pártszakadáshoz vezethetett. Jóllehet a pártvezetésnek ez nem lehetett szándékában. Várkonyi is úgy gondolta, hogy sikerül a földmunkásoknak a Földművelő melletti fellépésével azt végülis elfogadtatni a pártvezetéssel. Erre engedett következtetni, hogy a Földművelő széles teret engedett hasábjain az ellentétek felszámolását követelő írásoknak.

A Földművelő megtagadásával egyidőben a pártvezetés meghirdette a földmunkás-kongresszus összehívását 1896 karácsonyára. Ennek érdekében október 4-re értekezletet próbált összehívni az orosházi előkészítő bizottság megkerülésével. Az értekezlet célja nemcsak a kongresszus ügyében hozandó döntés, hanem egy új lap kiadása is lett volna. Ezt az értekezletet megakadályozta az előkészítő bizottság szeptember 22-i ülése. Ezen a ülésen a Földművelőt elismerték és tiltakoztak az ellenlap kiadásának terve ellen. A földmunkás-kongresszus összehívásának jogát fenntartották maguknak.⁷⁷

A szeptemberi értekezlet után a pártvezetés látszólag meghátrált, valójában pedig teljes erővel indította meg a harcot Várkonyi és hívei ellen. Első lépése Csizmadia Sándor megnyerése volt. Csizmadiát sikerült szembefordítani Várkonyival és elszakítani a Földművelő táborától. A pártvezetés Csizmadiával való kapcsolata nyilván sosem romlott el úgy mint Várkonyival. Így elsősorban hiúságánál fogva viszonylag könnyű volt a leválasztása. „...mivel tudják, hogy vélem etekintetben célt nem érnek Csizmadiát próbálták lekenyerezni.”⁷⁸ — írta Várkonyi.

⁷⁶ Népszava 1896. szeptember 4.

⁷⁷ Foglkozik az eseményekkel Simon Péter is. Földmunkás és ... I. k. 241. 1.

⁷⁸ Földművelő 1896. november 13.

Várkonyi állhatatosságáról a pártvezetőség is nyilván meggyőződött az évek során. Várkonyi nem az az ember volt, akit el lehetett tántorítani célkitűzéseitől, elveitől. Várkonyi elvi szilárdságáról Rudnay főkapitány is elismeréssel írta: „Ami Várkonyi István személyét illeti, azt bizalmi szolgálatokra megnyerni úgy hiszem aligha lehet,⁷⁹ mert ő a mozgalomban, amelybe már vagyónának egy részét bele-
 űlte — elvi álláspontot foglal el annak rajongó híve ... és neki dacára annak, hogy a pártvezetőség őt minden eszköz felhasználásával az alföldi agrárszocialista mozgalomban való szereplésében lehetetlenné tenni iparkodik, a mezei munkások között sok híve van, s ezen mozgalmat, melynek szálai éveken át az ő kezében összpontosultak, minden ízében ismerni.”

A pártvezetőség úgy gondolta, hogy Csizmadia megnyerésével megnövekedtek az esélyei Várkonyi ellen Orosházán is. Az akció megindítására kedvezőnek mutatkozott a november 18-ra kiírt pótválasztás időpontja. Rádi Sándor és Kiss Adolf utazott le, akik az ottani pártvezetőséggel meg is egyeztek. Eredetileg mindkét képviselőjelölt (Veres József Függetlenségi párt és gr. Zay kormánypárti) ellen röpiratot adtak ki, majd egy harmadik röpiratban csak Verest, illetve Várkonyit támadták. azzal az ürüggyel, hogy ő röpiratot adott ki Veres mellett.⁸⁰ Ezek után az Orosházán tartózkodó Rádi Sándor és az ottani pártvezetőség gr. Zay kormánypárti képviselőjelölt mellett kezdett korteskedni, mivel állítólag Zay 3000 forintot ígért a pártnak agitációs célra. Másrészt ígéretet tett, hogy programjába veszi az általános választójogot is. A paktum már szinte létrejött, amikor „váratlanul megjelenik Várkonyi és a már már a gróf pártján levő szocialistákat semlegességre bírta.”⁸¹ Az események azonban azt mutatják, hogy Zay pénze többet nyomott a mérlegen,⁸² ugyanis Zay 1233 szavazattal győzött Veres 1189 szavazatával szemben. A jelek szerint a szociáldemokraták egy része sem tudott az akkori idők választási erkölcsé fölé emelkedni.

Szeményei az eseményeket követően a Népszabadságban magyarázkodni próbált.⁸³ Mondván, hogy azért szavaztak Zayra, mert Veres antiszemita és a Kossuth párt is csak az írni olvasni tudónak akar választójogot adni. Anélkül, hogy ezeket kétségbevonják nem fogadhatjuk el a kormánypárt melletti korteskedés helyességét szociáldemokrata részről.

Várkonyi megjelenése Orosházán újabb fordulatot idézett elő. Fellépése nyomán az orosházi pártszervezet összeült és a korteskérdésben résztvevő vezetőséget leváltotta és azokat kizárta a pártból.⁸⁴ Ezt az eseményt a rendőrség embere így kommentálja: „Várkonyi felhasználván ezen alkalmat az ottani bizalmi férfiakat azon ürügy alatt, hogy a pártszervezet vezetői Rádival gr. Zay Miklós kormánypárti jelölt érdekében agitálnak, rávette arra, hogy a szervezet összes férfait a szervezetből kizárják, ami meg is történt. Rádi Sándortól elfordultak. Csizmadia, Szalay, Szemenyei és még többen pedig a pártszervezetből kizárattak. *Várkonyi ezáltal elérte azt,*

⁷⁹ Rudnay elismerő sorait Jesszenszky Sándor miniszteri tanácsos levelére válaszolja, aki úgy gondolja, hogy Várkonyit esetleg meg lehetne nyerni bizalmas szolgálatokra az események után, Flt. Bp., Fők. eln. res. 53/1897.

⁸⁰ Ez a röpirat így szólt: „Igaz szocialistának kormánypárti jelöltre szavazni lehetetlen, de ott ahol szocialista jelölt nincs a függetlenségi párti jelöltet kell támogatni.” Alföld 1896. november 20.

⁸¹ Alföld 1896. november 20.

⁸² Népvezér 1896. november 22. A lap szerint a szocialistákat 15—100 Ft-jával fizette le a gróf. Uo. november 29.

⁸³ Népszabadság 1896. november 27.

⁸⁴ Földművelő 1896. november 20. A lap közli az itt hozott határozatot is.

hogy az egész Alföld ismét ellentétbe helyezkedett a budapesti központi pártvezetőséggel.”⁸⁵ (Az én kiemelésem — F. J.)

Az orosházi pártszakadás mindenképpen Várkonyi sikere volt a pártvezetőséggel szemben. A pártvezetőség befolyása hosszú ideig csak a pártból kizárt személyekre korlátozódott, országos méretekben pedig igen megcsappant. A földmunkások a Földművelőben közzétett leveleikben Csizmadiát árulónak nevezték.

A pártvezetés irányvonalának megváltoztatásához, s földmunkásmozgalomhoz való viszonyának felülvizsgálásához azonban csak a földmunkások fellépése kevés volt. Az ipari munkások nem követték példájukat. Nem találták meg egymás kezét, így Várkonyi és a földmunkások, valamint a pártvezetőség közti viszály csak a köztük levő ellentéteket mélyítette tovább. A fentiekhez hozzátesszük, hogy az orosházi pártban bekövetkezett szakadás ekkor még nem jelentett országos pártszakadást, de azt követően az események rohamosan haladtak a munkás-parasztszövetség megbomlása felé.

Az egyre bátrabb és rohamosabb földmunkás szervezkedés jelentős új területekre terjedt ki. A Földművelő népszerűsége rendkívül megnőtt. A lap elősegítője lett a földmunkások öntudatra ébredésének, ahogy Várkonyi írta korábban annak, hogy „megszámálják soraikat”. A mozgalmukat kezdték más szakmozgalomhoz hasonlónak felfogni és annak irányításában nem ismerték el a pártvezetőség illetékességét.

Várkonyi jól látta, hogy az első lépés a földmunkások megszervezése kell legyen. Ez lehetett a közvetlen napi követeléseik eredményességének is a kulcsa. Ezt a célt a Földművelő az általa megadott programnak megfelelően meg tudta oldani. Várkonyi első lépésnek tartotta ezen a téren, ahogy ezért már a Népakarat hasábjain is harcolt, hogy a földmunkásoknak legyenek egységes követeléseik, egységes feltételeik a munkaadókkal szemben, amelyet a szervezetség segítségével be is tudnak tartani, ki is tudnak vívni. Az egységes feltételek kidolgozásához és a mozgalom egységes szervezeti formáinak kialakításához szükség volt a földmunkás kongresszus összehívására.

1896 karácsonyára földmunkás értekezletet hívtak össze Óbecsére. Az óbecsei értekezlet célja a párt és a szakszervezetek szervezeti formáinak meghatározása, ezek országos kiépítése, a földmunkás kongresszus időpontjának, helyének és napirendjének meghatározása és elfogadása volt. Tárgyát képezte a szociáldemokrata párthoz való viszony is. Külön napirendi pontot alkotott az aratási program. Az óbecsei értekezlet egyik sarkalatos pontját képezte az önálló földmunkás szakszervezeti mozgalom életre hívása. Ahogy erre korábban utalás történt, a kérdés nem itt vetődött fel először. Várkonyi célkitűzéseinek homlokterében már 1895-től egy önálló szociáldemokrata földmunkás szakszervezet létrehozása állt. Ezt a célkitűzést óhajtotta elősegíteni a földmunkás szaklap kiadásával és a szakkongresszus összehívásával is. Ez tükröződik a szaklap címében is: „Földművelő a mezei munkásság és kisvagyonú földművelők *szakközlönye*, kiadja: a *földművelő munkásság és szegény nép szakegyesülete*.” Noha ilyen nevű országos földmunkás szakszervezet legálisan nem létezett, mégis tükrözte a lap fejléce Várkonyi azon törekvéseit, hogy országos szakszervezetet hozzon létre. A szakszervezet gondolatát lépten-nyomon népszerűsítette a Földművelő is.

Az országos szakszervezet létrehozásának kezdetét jelentette a szeptember 22-i értekezlet, ahol 20 tagú ügyvezető bizottságot alakítottak. Ez a bizottság ült össze október 4-én is és készítette a pártvezetőséget meghátrálásra és vette kezébe a szakkongresszus összehívásának ügyét és hatáskörét. Ez a bizottság határozta el a

⁸⁵ Flt. Bp., Fők eln. res. 1033/1896.

karácsonyi óbectesi értekezlet összehívását is.⁸⁶ A fentiek után az óbectesi értekezlet a párt és szakszervezeti mozgalom irányítására és egymáshoz való viszonyának tisztázására egész rendszert dolgozott ki. Az elfogadott határozatok lényege az alábbiakban foglalhatók össze. Csak azt tekintették szabályos szociáldemokrata pártszervezetnek, amelynek élén 22 rendes és 5 póttagból álló pátbizalmi állt. Hasonlóan épültek volna fel a földmunkás szakszervezetek is, azzal a különbséggel, hogy itt a vezérkar csak szakmabeliekből állhatott és ők képezték volna a földművelő egyletek tisztikarát is. Vagyis az egyleteket a szakszervezeteknek kívánták alárendelni. Mindenütt földművelő szövetségeket (kamarákat) kell létrehozni, ebbe minden földművelőt be kell vonni, ezek élén a földművelő egylet tagjaiból alakított végrehajtó bizottság áll egy szakszervezeti bizalmi vezetésével. Minden városban és községben földművelő titkárságot hoztak volna létre, a titkár feladata a mozgalom vezetése, levelezés, lapterjesztés és a propaganda. Ezt a formát bizonyos kiegészítésekkel elfogadta a ceglédi szakkongresszus is. Központi szervnek a titkárságot tekintették. Ennek élén az óbectesi értekezleten megválasztott Csuzdi Ferenc állt.

A fentiek alapján a szakszervezet vezetősége komoly szerepet töltött volna be a mozgalom irányításában.⁸⁷

Várkonyi és hívei első ízben tettek kísérletet Magyarországon a párt és a szakszervezetek különválasztására. A szakszervezetek bizalmiainak vezetésével létrejövő földmunkás szövetségek azt jelentették volna, hogy az egész parasztság mozgalmának vezetése az agrárproletáriátus kezébe kerül. Ha mindezek a formák a szociáldemokrata párt vezetése alatt valósulhattak volna meg, azt eredményezhették volna, hogy a munkásosztály pártja a parasztság vezetője is lehetett volna,⁸⁸ ugyanis maga mellett tudhatta volna a parasztságot, s ez lett volna a záloga a polgári demokratikus célkitűzésekért vívott harc eredményességének, beleértve az általános választójogot is. Ez nem valósulhatott meg, mivel az MSZDP akkori vezetősége „Az anti-feudális forradalmi demokratikus parasztmozgalom jelentőségét nem ismerte fel.”⁸⁹ A pártszakadás tehát elkerülhetetlennek látszott. Ettől kezdve a magyar parasztmozgalmak az MSZDP hasonló mulasztásai miatt részben végig külön utat jártak, s nélkülözniök kellett a sikerhez elengedhetetlen támogatást, amit a munkásosztály és pártja nyújtott volna. A másik oldalon pedig a munkáspártnak a számbajöhető szövetségesek jó része nélkül kellett harcolnia.

Várkonyi István fellépése és újszerű elképzelései nem állhattak szemben a párt céljaival, sem a II. Internacionálé zürichi kongresszusával. A pártvezetőségnek magáévá kellett volna tennie Várkonyi elképzeléseit a földmunkásmozgalom vezetését illetően. Az általa elért eredmények és agitációs módszerek képezhették volna annak a jelentésnek a témáját, amelyre a zürichi kongresszus kérte a pártot. Hogy ez nem így történt, ezért elsősorban a párt akkori vezetősége a felelős.

⁸⁶ Ladányi Rezső: „Földmunkásmozgalom Magyarországon”. Szocializmus 1907—08. 5. sz. 135—136. l.

⁸⁷ MMTVD II. 403. l.

⁸⁸ Ez a megállapítás figyelembe veszi Simon Péter hasonló végkövetkeztetését (Földmunkás és... 243—44. l.)

⁸⁹ A szocialista munkásmozgalom kezdetei és fejlődése Magyarországon a XIX. szd. második felében Párttörténeti Közlemények, 1964. 1. sz. 31. l.

A pártszakadás és annak elmélyülése

A pártvezetőség látszólag belenyugodott, hogy a földmunkáskongresszus összehívásának jogár a földmunkások maguknak tartásuk fent. Nem fordultak szembe az óbecsei értekezlet gondolatával sem, de amint kiderült ez csupán taktikai lépés volt részükről. Csakhamar elterjesztették, hogy az óbecsei értekezlet az ottani szolgabíró betiltotta, és ezzel együtt közzétették, hogy mindenki az általuk január 31-re összehívott budapesti földmunkás kongresszuson vegyen részt. Ezzel a kongresszussal akarták elejét venni az óbecsei értekezlet által elfogadott február 14—16-ra kitűzött ceglédi földmunkás — kongresszus sikerének.

Várkonyi hívei, akik látták a pártszakadás veszélyét a pártvezetőség ezen lépésében, újabb próbálkozásokat tettek az egység helyreállítására. Csuzdi Ferenc — akit az óbecsei értekezleten országos földművelő titkárrá választottak, egyben a Földművelő szerkesztője is lett — kötelességének érezte a pártegység helyreállításának kérdését. Levéllel fordult a pártvezetőséghez az egységet szorgalmazva. Levelét azonban Csizmadia Sándor elutasító válasza követte.⁹⁰

Annak őszinteségében Várkonyi részéről, hogy a kibékülési kísérletek esetleg eredményt hoznak, nincs okunk kételkedni. Maga a rendőrség is valószínűnek tartotta a kibékülést: „Valószínű, hogy a pártvezetőség a kongresszus után (már mint a budapesti kongresszus — F. J.) Várkonyival, aki neki a múlt évi válságos időben megbecsülhetetlen szolgálatokat tett és kinek anyagi támogatására és a mezei munkások közt bíró befolyásának érvényesítésére ezen túl is rá lesz utalva — s mint már többször most is ki fog békülni.”⁹¹

Az események nem igazolták e feltevést, mert hamarosan két földmunkáskongresszus ült össze Magyarországon. Január 31-én Budapesten és február 14-én Cegléden. A földmunkások még egy próbálkozást tettek. A budapesti kongresszusra elment Csuzdi Ferenc is és ott kijelentette, hogy mint jóbarát érkezett és úgy gondolja, hogy mint a Földművelő szerkesztőjének, neki joga van résztvenni. A Földművelőt földmunkások lapjának nevezte, amely sem Várkonyihoz, sem a pártvezetőséghez nem tartozik, de támogatását szívesen venné.⁹² Csuzdihoz hasonlóan közvetíteni próbált Dobor István (Dunapataj) is. Egyben kérte a kongresszust, hogy a viszálykodást hagyják abba „mit szólnak a burzsoák, hogyha azt látják, hogy maguk a földművelők is viszálykodnak.” A pártegység helyreállítása érdekében javasolta, hogy küldjenek ki bizottságot a ceglédi kongresszusra, hogy felvegyék a tárgyalásokat.⁹³

Nyilvánvaló, hogy a pártvezetőség hallani sem akart a kibékülésről, mert már a kongresszus előtti napon külön értekezletet tartottak a „Várkonyi ügy”-ben.⁹⁴ Egy külön Várkonyi ügygel foglalkozó bizottságot hoztak létre, jellemző, hogy a bizottság feje az ismert orosházi korteskedés után az orosházi pártból kizárt Szalay István volt. Figyelembe sem véve a földmunkások elhangzott közvetítési javaslatait,

⁹⁰ Csuzdi Levelében hivatkozik a szeptember 22-i, okt. 4-i és végül az óbecsei értekezlet döntéseire. Ennek értelmében kéri a pártvezetőséget, hogy álljon el a külön kongresszus összehívásától „Mert hogyha Önök igazi jóakarói a földművelő osztálynak, akkor visszavonják; de hogyha nem, akkor azért is megtartják, csak hogy a földművelő osztályt egymás elleni gyűlöletre bírják, így pedig célt elérni nem lehet.” — fejezi be levelét. Válasz képpen Csizmadia Sándor Várkonyit a pártfegyelem megtörésével vádolta, mi „kötelességünknek fogunk megfelelni, nem pedig az Önök csendes örültségében szenvedő többszörös háziurunk parancsának” — írta. (Földművelő 1897. jan. 22.)

⁹¹ Flt. Bp., Fők. eln. res. 53/1897. január 21-i jelentés.

⁹² MMTVD II. 397—398. l.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Flt. Bpl., Fők. eln. res 53/1897.

terjesztette elő jelentését. Elmondotta, hogy mivel Várkonyi nem tisztázta magát a vádak alól „Várkonyi Istvánt aljas rágalmazónak tekinti és felszólítja Magyarország összes földmivelőit, hogy vele minden összeköttetést megszakítsanak.”⁹⁵ A Szalay által előterjesztett határozat után Bokányi a pártvezetőség nevében arra kérte a kongresszust, hogy vonja meg Várkonyitól azt a jogot, hogy a szociáldemokrata párt nevében beszéljen. A kongresszus a Várkonyi ellen beterjesztett határozatokat elfogadta, ezek pedig tartalmukban a kizárással jelentettek egyet.

Cegléden a valóban földmunkások által összehívott kongresszuson a küldöttek bizalmat szavaztak Várkonyinak, ez viszont azt kellett hogy jelentse, hogy nem ismerik el a pártvezetőséget. A kongresszuson elhatározták, hogy „független szociáldemokrata név alatt fogják a mozgalmat vezetni.” Az egész kongresszus politikai irányvonalát tekintve, de stratégiai és taktikai kérdésekben is már lényegesen eltért a pártvezetőség irányvonalától. Így tulajdonképpen a pártszakadás már tényvé vált. Ezen nem változtatott az a körülmény sem, hogy a formális szakítás csak később következett be (Várkonyi hivatalos kizárása, a Független Szocialista Párt megalkotása), sem az a körülmény, hogy az egyes vidéki szervezetekben a két frakció közötti viszony nem éleződött ki minden esetben.

Az addigi fejleményeket figyelembevéve világossá válik, hogy a földmunkás és szegényparasztság megszervezése egy erős egész országra kiterjedő paraszt mozgalom életre hívása, a szegényparasztság és a földmunkások csatasorba állítása saját sorsuk javításáért és a fennálló társadalmi rend ellen, csak a pártvezetőségtől elszakadva vált lehetséggé.

Az MSZDP vezetősége Engelmann kiválása után mindvégig nem tudott fel-
nőni az e téren jelentkező feladatokhoz, különösen erős volt a jobboldal befolyása a pártvezetőségre, 1895—1897-ben és ezzel együtt a falusi osztályharcral szembeni közömbösség.

A régen vajúdo földmunkás-kongresszus ügye tehát napirendre került, még-hozzá egy időben két helyen is. Jóllehet a budapesti kéthéttel megelőzte a ceglédit, az elsőbbséget Cegléditől még sem lehet elvitatni. Nemcsak azért, mert Budapesten a megjelent küldöttek közül, Várkonyi híveit is bele-értve mindössze 15 volt a ténylegesen földmunkás, hanem azért is, mert a ceglédi kongresszust valóban a földmunkások hívták össze, mint a földmunkás szakmozgalom kongresszusát. A budapesti már csak azért sem lehetett szakkongresszus, mert a pártvezetőség ekkor még nem ismerte el a külön földmunkás szakszervezkedés létjogosultságát. A szakmozgalom később is és napjainkban is a ceglédit ismeri el első kongresszusának. Másrészt pedig a Budapestre összehívott kongresszus is Várkonyi István fellépésének eredménye volt. Várkonyi fellépése nélkül a pártvezetőség is nehezen szánta volna el magát a budapesti kongresszus összehívására. Ez csak emeli a ceglédi kongresszus jelentőségét, mint olyan eseményt, amely a pártvezetőséget is a földmunkásmozgalommal való nagyobb törődésre kényszerítette.

A ceglédi szakkongresszuson a falusi osztályharc eredményességét segítő határozatok egész sora született. Az itt elfogadott aratási program nagyban hozzásegítette az Alföld aratóit az 1897-es nagy aratószátrájk sikeréhez. Továbbá a szétszort paraszt tömegek számára az összefogásban rejlő erőt demonstrálta ez a kongresszus. Annak a pusztta ténye, hogy több mint 50 közösség képviselőjében 100-nál is több földmunkás összeülhetett és szívük szerint beszélhettek, tárhatták fel vágyaikat, céljaikat. Ezek pedig már Cegléden nemcsak a bérmozgalom területére, a napi

⁹⁵ Az 1897. évi jan. 31., február 1. és 2-án Budapesten tartott első magyarországi földműve munkáskongresszus jegyzőkönyve. Bp., 1897.

gazdasági célokra szorítkoztak, hanem azokon túlmutatva kifejezték az erre az időszakra már érlelődő paraszti követelést, a fennálló birtokviszonyok megváltoztatását. Elhangzott a földosztás követelése.⁹⁶

A ceglédi kongresszus után a Földművelő befolyása tovább nőtt, Várkonyi a falusi szegénység jó részének a bizalmát élvezte az Alföldön, „hosszú időn át ő volt a helyzet ura, úgy, hogy a pártvezetőség befolyása főleg a német ajkú lakosok által lakott vidékekre szorítkozott.”⁹⁷ — állapította meg a rendőrségi beszámoló is. A Földművelő előfizetőinek száma 4000-re nőtt. A mozgalom „bámulatos gyorsasággal terjedt. Hetenként 10—15 szervezet jelentette be csatlakozását... egyes vidékeken a földművelők, mint apostolok jártak faluról, falura, s egy-egy házban titkos értekezletet tartva alakítják meg a szocialista szervezeteket.”⁹⁸

Várkonyi István és hívei nagy energiával folytatták a szervezkedést, kiterjesztve azt a nemzetiségekre és a nőkre is.

Az MSZDP 1897 júniusában tartott V. kongresszusa hivatalosan is kizárta soraiból Várkonyit és bizalmát szavazott a pártvezetőségnek. Ezzel megerősítette szembenállását az alföldi szervezetek jelentős részével. Már az év tavaszára kibontakoztak az új párt körvonalai, de a különböző hatósági intézkedések miatt annak létrehozására csak szeptemberben kerülhetett sor.⁹⁹ A hiányos szocialista műveltségű paraszt-szervezetek kiválása az anya-pártból nagyon sok veszéllyel járt. A munkás-paraszt szövetség megbomlása eleve leszűkítette harcuk várható eredményeit. A párt által korábban megszervezett agrárproletár elemekhez nagy számú szegény- kis és középparaszti erők csatlakoztak. Ezek jelentősen meghatározták a mozgalom céljait és arculatát is. A szocialista célok mellé felnyomultak a polgári demokratikus követelések — ezekkel várkonyinak is számolnia kellett. A továbbra is szocialistának nevezett mozgalom arculata így meglehetősen eklektikussá vált, amit csak fokozott Schmitt Jenő ideális anarchista nézeteinek behatolása a mozgalomba.

Ezek a negatívumok csak kiemelik Várkonyi István érdemeit olyan értelemben, hogy a pártvezetőség támogatása nélkül, a mozgalmon belüli szocialista örökség súlyának kisebbedése mellett, az állandó hatósági zaklatások, üldözések közepette megmutatta, hogy az adott viszonyok közt meg lehet szervezni a földmunkásokat és szegény-parasztokat, azok az uralkodó osztályok elleni harcban félelmes hadsereggé formálhatók. Ezt megmutatták az 1897-es aratósztrájkok, a felsőtiszavidéki földosztó mozgalmak. Szétzúzásukhoz pedig az uralkodó osztályok államhatalmának egész gépezetére szükség volt, sajtotól a törvényhozásig, csendőrségtől a katonaságig. Egyszóval az események menete minden szónál élesebb kritikája volt az akkori pártvezetőség politikájának. S a tragikus ebben az volt, hogy az MSZDP a soronkövetkező években sem vont le ebből megfelelő következtetéseket.

⁹⁶ A két kongresszus értékelését lásd: Földmunkás és... I. k. 249—257. l.

⁹⁷ MMTVD II. 487. l.

⁹⁸ Ladányi Rezső I. m. 137—139. l.

⁹⁹ A Független Szocialista Párt megalakulásának körülményeivel, a független szocialista mozgalom történetével azonban e dolgozat nem kívánt foglalkozni. Ez egy külön dolgozata témája lehetne. Ugyanúgy külön kérdéscsoportot képez Várkonyi Istvánnak a mozgalom hatására, annak kapcsán kialakult eszmei, politikai koncepciójának vizsgálata is.

**РАСКОЛ В СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ВЕНГРИИ
В 1896—1897 ГГ. И ВЫСТУПЛЕНИЕ ИШТВАНА ВАРКОНИ**

Настоящая работа рассматривает раскол, происходивший в ВСДП в 1896—1897 гг. Раскол в партии начался с того, что член правления партии, Иштван Варкони издал газету „Земледелец“ 29 августа 1896 г. первую газету сельско-хозяйственных рабочих Венгрии.

Так как большинство правления партии изменило свою прежнюю точку зрения и выступило против газеты и противоречия с Иштваном Варкони постепенно углублялись и поскольку преобладающая часть организаций сельско-хозяйственных рабочих шла за Варкони, произошел раскол к началу 1897 г. Уже на основе раскола произошли в январе-феврале 1897 г. два съезда сельско-хозяйственных рабочих.

Изучая в настоящей статье причины раскола, рассматриваются прежние партийные отношения, борьба фракций, а также какую они роль играли в отношении к движению сельско-хозяйственных рабочих. Подробно показано политическое выступление Иштвана Варкони. Варкони был смелым защитником интересов сельскохозяйственных рабочих и сторонником распространения деревенских партийных организаций. Он хотел улучшить тяжелое положение бедноты с созданием организаций, подобных к организациям промышленных рабочих. Для этого он не пожалел материальных средств, вел активную деятельность в этом направлении, но его не поняли в фракции классовой борьбы партии, поэтому он подержал правую фракцию, обещавшую ему помощь. Правая фракция одержала верх на съезде 1896 г. и выступила против Варкони. Выяснилось, что их старания в интересах сельскохозяйственных рабочих были беспринципными, и только для того, чтобы получили голоса от депутатов сельско-хозяйственных рабочих.

Они начали откладывать издание газеты, а также созыв съезда сельско-хозяйственных рабочих.

Это их поведение привело к расколу в партии и разрыву с Варкони и сельско-хозяйственными рабочими.

Все причины исходили из непонимания рабоче-крестьянского союза и из прежних социал-демократических взглядов по аграрному вопросу.

DIE SPALTUNG IN DEN JAHREN 1896—97
UND ISTVÁN VÁRKONYIS AUFTRETEN

Dieser Aufsatz beschäftigt sich mit der Frage der Spaltung in der SDPU, in den Jahren 1896—97. Die Spaltung fing damit an, dass ein Mitglied der Parteileitung, István Várkonyi, am 29-ten August 1896 „Földmívelő“ (Ackerbauer), die erste Landarbeiterzeitung in Ungarn, herausgab. Weil die Mehrheit der Parteileitung ihren früheren Standpunkt veränderte und sich die Gegensätze der neuen Landarbeiterzeitung und István Várkonyi entgegenstellte, vertiefte sich die Gegensätze graduell; und weil das Gros der Landarbeiterorganisationen zu Várkonyi-Kongressen, die im Spätherbst am Anfang des Jahres 1897. Das wurde durch die beiden Landarbeiter Januar—Februar 1897. einberufen wurden, dokumentiert.

Die Arbeit überblickt, die Ursachen der Spaltung prüfend, die früheren Parteizwiste und Fraktionskämpfe, sie sucht zu bestimmen, welche eine Rolle das Verhältnis zur Landarbeiterbewegung darin spielte. Sie beschäftigt sich ausführlich mit dem politischen Auftreten István Várkonyis. Várkonyi war ein tapferer Verteidiger der Landarbeiterinteressen, und Anhänger der Ausdehnung der Dorforganisationen in der Partei. Er war der Meinung, dass der unmenschlichen Lage der Dorfbauern durch eine, den Industriearbeitern ähnliche Organisiertheit abgeholfen werden kann. Um sie zu fördern, brachte er grosse materielle Opfer, er entwickelte eine aktive Tätigkeit, und weil er bei der klassenkämpferischen Gruppe kein Verständnis fand, unterstützte er die ihm Hilfe versprechende Rechtsgruppe. Diese aber, nachdem sie die Führung auf dem Parteikongress im Jahre 1896 in die Hände nahm, wandte sich Várkonyi entgegen. Es stellte sich heraus, dass ihre Schritte im Interesse der Landarbeiterbewegung nur eine prinzipienlose Werbung waren, um sich die Stimmen der Landarbeiterabgeordneten verschaffen zu können. So begannen sie die von den Landarbeitern und von Várkonyi betriebene Ausgabe der Landarbeiterzeitung, und die Einberufung des Landarbeiterkongresses zu verzögern. Ihr Betragen führte zu der Spaltung, zu der Wendung gegen Várkonyi und die Landarbeiter. Das alles kam von dem Unverständnis für das Bündnis der Arbeiterklasse und der Bauernschaft, und auch von dem Standpunkt, den die Sozialdemokraten in der Agrarfrage früher vertraten.

A SZEGEDI IPAR FEJLŐDÉSÉNEK ÚJ VONÁSAI 1956 UTÁN¹

Az 1956. évi ellenforradalmi támadás leverése, — a kibontakozás első napjai

Az MDP Központi Vezetőségének 1956 júliusi határozatában² viágosan kifejezésre jutott, hogy a párt az élet minden területén le kíván számolni a dogmatizmus-sal, a szektássággal és a revizionizmussal. A gazdaság-politikában is gyökeres változásokat jelölt meg. Különösen a termelékenység növelésére és az önköltség csökkentésére hívta fel az iparban dolgozók figyelmét. Az életszínvonal emelését lehetségesnek tartotta abban az esetben, ha a termelésnek az említett mutatói pozitív irányban változnak.

A Központi Vezetőség júliusi határozatai országszerte helyesléssel találkoztak, a kommunisták mindenütt hozzáfogtak a hibák kijavításához. A legnagyobb és leggyorsabban jelentkező eredmény a gazdasági élet fokozatos javulása volt. A helyes határozat és a hibák kijavításának kezdeti eredményei mégsem vezettek alapos és gyors fordulathoz. A határozat végrehajtásának ugyanis még nem voltak meg az összes politikai feltételei. A gazdasági és politikai beosztásban dolgozó vezetők jelentős része nem tudott határozottan szakítani a dogmatizmussal, a szektás magatartással és a régi vezetési módszerekkel. Ilyen politikai talajról pedig nem lehetett eredményesen közdeni a korábbi hibák ellen. A revizionizmus elleni harc sem vezethetett megfelelő eredményre, amelynek képviselői pedig akkor már egyre nyílabb politikai szervezkedést folytattak. Valójában nem bontakozhatott ki az eredményekhez annyira szükséges kétfrontos harc.

Népi demokráciánk ellen szervezkedett a belső osztályellenesség is. Ezeket meglepte a júliusi határozat bátor, őszinte hangja, s az ezt követő intézkedések eredménye. Gyorsan felismerték, hogy számukra utolsó lehetőségként érkezett el egy korábban elhatározott államellenes összeesküvés tervének realizálása. Ez az összeesküvés beleillett a külső ellenség által kidolgozott „kétszakaszos taktika” tervébe; — mely szerint az első szakaszban olyan kedvező körülményeket kell teremteni, amelyek a második szakaszban lehetségessé teszik a proletárdiktatúra megdöntését. E kedvező körülmények megteremtéséhez olyan jelszavakat gyártottak, mint a „nemzeti kommunizmus”, a „diktatúra nélküli szocializmus”, a „tisztá demokrácia”, a „sajátos magyar út” stb. A hibákat eltűlozva hamarosan proletárdiktatúra ellenes jelszavakat hangoztattak, s közben előkészítették a fegyveres felkelést. Nagy Imre és revizionista társai fokozatosan átvették e jelszavakat, és egy platformra kerültek az ellenforradalmárokkal. Ellenforradalmi tevékenységük bizonyíték arra, hogy nem a hibák kijavítására, hanem a hatalom átvételére, a néphatalom megdöntésére törekedtek. Az ellenforradalmi támadás lehetetlenné tette a júliusi határozat nyomán kialakuló helyes politika széleskörű kibontakozását, s a határozat következetes végrehajtását.

¹ Részlet „A szegedi ipar fejlődése és pártirányítása 1949—1962 között” című bölcsészdoktori dolgozatból.

² MDP Központi Vezetősége 1956. július 18—20. ülésének határozata, Szabad Nép 1956. júl. 19., 23., 25. számaiban.

1956. november 4-én megalakult Munkás-Paraszt Forradalmi Kormány vezetésével, a munkások, parasztok, értelmiségiek részvétele révén és a Szovjetunió segítségével sikerült leverni az ellenforradalom fegyveres támadását. Az ellenforradalom gazdasági, politikai és ideológiai kártevése azonban még tovább tartott.

Az osztályellenesség a kormány ellen uszított, a sztrájk folytatására biztatta a megtévesztett dolgozókat. A hangadók az ellenforradalmi „munkástanácsokba” fészkelődve nyíltan hangoztatták jelszavaikat, szervezték a sztrájkot és akadályozták a párt üzemi szervezeteinek újjáalakítását.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 5-i ülésén³ fel-tárta az események ellenforradalmi jellegét és annak okait. A meggyőző munka, valamint a kormány határozott intézkedései, és az ellenforradalmi terroristák meg-fékezése után sok megtévedt ember otthagya az ellenforradalmárok táborát. Meg-döbbenést váltott ki a munkások és parasztok körében a volt tőkések és földbirtoko-sok fellépése is.

Az ellenforradalom gazdasági kártevése súlyos helyzetet teremtett. Ennek fel-ismerése még a kevésbé öntudatos embereket is kiábrándította és fokozatosan leválasztotta a kalandorok oldaláról. A gazdasági kártevés áruhiányt eredményezett, s ez felidézte az infláció veszélyét. Veszélybe került mindaz, amit a felszabadulás után dolgozó népünk saját munkájával alkotott.

Szegeden is nagy károkat okozott az ellenforradalom. A pártszervezetekben 1956 végén zűrzavar, tétlenség, fejetlenség volt. Közben az ellenforradalmárok cselekedtek. Hazug ígéretekkel, jogos és jogtalan követelésekkel megtévesztették a hibák ellen küzdő jóhiszemű emberek egy részét is. Az üzemekben mindenütt kié-pítették vezető testületeiket, az ellenforradalmi munkástanácsokat. A párttagok egy részét elkergették, s mindenkit megfélemlítettek. A párt helyiségeit lefoglalták. A termelés leállt. Fenyegetéseikkel és intézkedéseikkel megbénították az üzemvezetést is. Az ideológiai zűrzavar, melyet az ellenség minden módon fokozott és kihasznált, a gazdaságos termelőmunka gátjává vált. A termelési terveket felrúgták. A nor-mákat eltörölték. A korábbi termelési terveknek csak kis hányadát (20—30%-át) teljesítették 1956 novemberében és decemberében. Az ellenforradalmi munkás-tanácsok vajmi keveset törődtek a termeléssel. Számukra csak a vezetés megkapa-rintása volt a fontos. Követeléseik nyomatékául sztrájkokat szerveztek. Eközben óriási mértékben csökkent az egy főre jutó termelés. Mindezek következtében a szegedi üzemekben 1956 utolsó negyedében az ellenforradalmat megelőző időszakhoz viszonyítva, havonta 60 millió forint értékű termékkel kevesebbet állítottak elő. Ugyanakkor, — a jogtalanul fizetett béreket is beleszámítva, — nőtt a kifizetett bérek összege. Ebben jelentős szerepet játszott az is, hogy — felelőtlenül — az ösz-tönző darabbérek helyett órabéreket fizettek, aminek még az ellenértéke sem jelent-kezett a termelésben. A szegedi ipari üzemek, az ellenforradalmi támadás, a gazdasági és politikai kártevés következtében, 1956 októberében 90,8%-ra, novemberében 19,4%-ra, decemberében 17,9%-ra teljesítették a népgazdasági tervben meghatározott termelési feladataikat.

A Munkás-Paraszt Forradalmi Kormány első intézkedései, határozott fellépése nyomán lassan megindult a munka. Előbb csak egyes üzemrendszen, majd néhány üzemben, végül pedig az egész termelőapparátusban. Közvetlenül az ellenforradalom fegyveres leverése után még az ellenforradalmi munkástanácsok jelenléte és helyi akciói miatt keveset javult a termelés helyzete. Anyaghiány, szervezatlenség is fékezte

³ MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. dec. 5. határozata. Népszabadság 1956. dec. 8. száma.

a termelést. Az ellenség agitációval, kormány és pártellenes rágalmakkal még továbbra is befolyása alatt tartotta a dolgozók egy részét. Bár december 10 után az ellenforradalmi munkástanácsok központi szervezésű akciói megszűntek, — néhány helyi, üzemi akciótól eltekintve nem voltak képesek többé szervezett fellépésre, — jelenlétükkel azonban még hónapokig fékeztek az üzemeken belül a termelő munka normális rendjének maradéktalan helyreállítását. Az ellenforradalmár vezérek egyes üzemekben a tényleges hibákat felnagyítva és kihasználva, a tömeg mögé bújva, egy ideig megtudták akadályozni a pártszervezetek újjáalakulását.

Az MSZMP Szeged Városi Ideiglenes Intéző Bizottsága is az alapszervezetek újjáalakítását, a pártszervező munkát tekintette legfontosabb feladatának. Több felhívást adott ki a pártszervezés elősegítése érdekében. A pártszervezők fáradtságot nem ismerve járták az üzemeket vitatkoztak, agitáltak a párt, a munkásosztály igaza mellett, — szervezték a pártot.

Az ellenforradalom leverése után az intézőbizottság december 8-i ülésének jegyzőkönyve az első megmaradt dokumentum arról, hogy a párt városi vezetőszerve hogyan kereste a kibontakozás útját.⁴

Több gazdasági intézkedés mellett, ebben a határozatban is kéri az intézőbizottság, hogy a kommunisták segítsenek az üzemi pártszervezet újjászervezésében. A párt alapszervezetei az üzemekben gyorsan talpraálltak a hívó szóra. December 15-én az MSZMP Szeged Városi Intéző Bizottsága jóváhagyta az addig megalakult alapszervezetekben választott vezetőségeket⁵ Az üzemi alapszervezetek többsége meg is kezdte a szervezeti életet és a munkások közötti politikai tevékenységet. A kibontakozó politikai munka elősegítette a rendszeres, fegyelmezett termelést. Közvetlen agitációval és a közösség nevelőerejével hatott a rendbontókra. Segített megmagyarázni a sok kósza hír és ellenséges propaganda képtelenségét. Nagyon fontos láncszemei voltak az alapszervezetek a párt politikai munkájának, mert ezek tagjai feltétlenül bíztak a párt és a kormány vezetésében és ezt sugározták mindennapi munkájuk során az üzemükben is. Sok esetben nagy fokú öntevékenységre, forradalmi tapasztalatra és azonnali cselekvésre volt szükség, hogy gyorsan reagálni tudjanak egy-egy eseményre, jelenségre. Munkájukkal nagy érdemeket szereztek a konszolidáció megindulásában és győzelemre segítésében.

A szegedi ipari üzemek termelésének helyzete 1956-ban

1956-ban az ellenforradalmi kártevés folytán keletkezett károkat nem elég csak a termelés mennyiségét mutató számadatok segítségével megvizsgálni. A termelés gazdaságossága, a munka termelékenysége és a termékek minősége is súlyosan romlott. További tény az, hogy az ellenforradalom éppen akkor okozott súlyos károkat a szocialista iparban, amikor a gazdaságpolitikában elkövetett hibák kijavítása már folyamatban volt.

⁴ MSZMP Szeged Városi Intézőbizottsága 1956. dec. 8. ülésének jegyzőkönyve. (PB. irattára.)

⁵ MSZMP Szeged Városi Intézőbizottsága 1956. dec. 15. ülésének jegyzőkönyve. (PB. irattára.)

A szegedi ipar fontosabb számadatai 1955 és 1956-ban:

Megnevezés	1955	1956
Termelési érték (millió Ft)	1 554,4	1 399,—
Összlétszám	19 196,—	19 757,—
Munkáslétszám	15 215,—	15 581,—
Összes beralap (millió Ft)	229,5	253,9
Munkások beralapja (millió Ft)	172,7	191,1
Munkások havi átlagkeresete (Ft)	937,—	1 022,—
Beruházás (millió Ft)	125,3	90,7

Ezeket az adatokat összehasonlítva következtetni tudunk a kártevés méreteire. A szegedi ipar fejlesztésére beruházott összeg az 1955. évihez viszonyítva több, mint 1956-ban 27,6%-kal csökkent. Ez az egész évre előirányzott beruházásnak több, mint negyed részét jelenti, s megfelel az év utolsó negyedére készített beruházási tervnek. A beruházási terv teljesítésén tehát az ellenforradalmi támadás miatt súlyos csorba esett. Ez már önmagában véve is nagy kárt okozott a szegedi ipar fejlődésének.

A teljes termelési érték is csökkent az előző évhez viszonyítva. Ha az 1955. évben előállított termelési értéket 100%-nak tekintjük, akkor az 1956-ban megtermelt 1399 millió forint értékű termék annak csak 90%-a. Ezt a mutatót még tovább rontja az a tény, hogy a kisebb mennyiségű terméket 2,4%-kal több munkás és alkalmazott, 10,6%-kal több munkabérért termelte meg. A termelés mennyiségének csökkenésével tehát együttjárt a termelékenység csökkenése is. Az egy napra és egy munkásra jutó vállalati teljes termelés értéke 19,7%-kal kevesebb, mint 1955-ben volt. A munkások havi átlagkeresete viszont 9%-kal növekedett 1956-ban az előző évhez viszonyítva. Ez a tény nem könyvelhető el eredményként, mert teljes mértékben lerontja az, hogy a termelés eközben nagy mértékben csökkent.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a szegedi iparnak jelentős részaránya van abban a több, mint 20 milliárd forint értékű kárban, amely 1956 végén, az ellenforradalom időszakában keletkezett.

A pártszervezetek újjászervezésükkel és erősödésükkel megfelelő arányban tudták segíteni az ellenforradalom alatt keletkezett károk helyreállítását. A termelés megindításáért folytatott agitációval pedig közvetlenül hozzájárultak ahhoz, hogy „csak ennyi” kárt okozhatott az ellenforradalom. A párt vezető és irányító, ellenőrző tevékenysége ebben a szakaszban a konszolidáció érdekében, a termelés megindításáért folyt, s ez súlyos politikai harcban ment végbe.

A párt gazdasági és politikai tevékenysége 1957 első felében

Az ellenforradalmi lázadás fegyveres leverését követő konszolidáció első szakaszában — amely 1957 május végén zárult le — a párt, a kormány és az országgyűlés több határozatban jelölte meg a gazdasági és politikai feladatokat.⁷

Ezek a dokumentumok nagy szerepet játszottak a konszolidáció kibontakozásában. Ezekre építve szélesedett ki vidéken is a párt helyi vezetőszerveinek irányításával a gazdasági és politikai helyzet megszilárdításáért folytatott munka.

⁶ A KSH Szeged Városi Igazgatósága 1956. évkönyvének adatai.

⁷ 1957. január kormánynyilatkozat, MSZMP KB 1957. febr. 26. határozata. Országgyűlés 1957. májusi ülészakának határozatai. Népszabadság 1957. jan. 6., febr. 28., május 10. számai.

A tömegpolitikai munka végzésében és a gazdasági helyzet torzulásainak megszüntetésében summázhatók azon főfeladatok, amelyeket a határozatok megjelölnek.

Az MSZMP szegedi üzemi alapszervezetei ekkor még elsősorban tömegpolitikai munkával tudtak foglalkozni. Ez azonban inkább egy-egy felszínre került probléma magyarázatára korlátozódott és nem volt elég erejük a pártszervezeteknek, hogy átfogó politikai munkát végezzenek. Az MSZMP Városi Intézőbizottsága 1957 közepén egyik ülésen megállapítja, hogy a pártszervezeteknek többet kell foglalkozni a termelés növelésének feladataival. A szegedi üzemekben előállított termékek mennyisége nem érte el az ellenforradalom előtti szintet. Januárban a tervnek 80,5%-át termelték meg, a februári teljesítmény még ennél is kevesebb volt.

Az Intézőbizottság márciusban összehívta az iparban dolgozó pártaktivistákat.⁸ A gyűlésen elhangzott beszámoló összegezte a termelés helyzetét: 1957 első két hónapjában javult a termelés a szegedi üzemekben, azonban az ellenforradalom előtti szintet még mennyiségileg sem érte el. A termelés gazdaságossága is rosszabb az előző év (1956) hasonló időszakánál. 1957 januárjában — az 1956 januári eredményeket 100%-nak véve — az egész szegedi ipari termelés 83,8%, a dolgozók keresete viszont 126,3%, februárban a termelés az előző évi időszakhoz viszonyítva — 98,7%, az átlagkereset pedig 127,3%. A termelés mennyiségi vonatkozásában és gazdaságosságában bekövetkezett csökkenések az ellenforradalmi kártevés volt az oka. Az ellenforradalmi követelések, valamint az ellenforradalmi munkástanácsok intézkedése folytán félredobták a kialakult normákat. A teljesítménybér helyett magas időbért állapítottak meg. Az anyagi ösztönzés elvét elvetve, csökkent a termelés mennyisége és gazdaságossága. Lazult a munkafegyelem. Ezzel ösztönzött az ellenforradalmi anarchia. Ugyanakkor sem anyagilag, sem erkölcsileg nem ösztönzött termékenyebb munkára. Az év első két hónapjában még mindig fékeztek a termelés javulását azok az intézkedések, amelyeket az ellenforradalmi munkástanácsok hoztak. (A tervek csökkentése, a normák elvetése, az egy munkás által kiszolgált gépek számának csökkentése, az anyagi ösztönzés elvének félredobása stb.) Az ellenforradalom gazdasági, erkölcsi, politikai pusztítása következtében fellépő áruhiány inflációval fenyegetett. Nem véletlen tehát, ha a párt intézőbizottsága a termelés mennyiségi növelése érdekében lépett fel elsősorban. Ezt azért is meg kellett tenni, mert a javító tendencia mellett még a negyedév végére sem érte el a termelés az előző év hasonló időszakának szintjét. 1956. év első negyedéhez viszonyítva 20%-os volt a lemaradás.⁹

A párt Városi Intéző bizottsága megvizsgálta néhány nagyobb üzem termelését, tárgyalt a párttag és pártönkívűli aktivistákkal, gazdasági vezetőkkel, elemezte a hibák okait. Kisöportte a munkások segítségével a munkástanácsokból az osztályellenséget. Agitált, vitatkozott a munkások között. Összegezve: közvetlenül irányította az ellenforradalmi maradványok ellen és a termelés javításáért folyó harcot.

Az újjáalakuló üzemi alapszervezetek ezt a munkát politikai tevékenységükkel tudták segíteni. A termelés pártirányításában még nem vették át az üzemi pártszervezeteket megillető szerepet. Ezt egyrészt azért nem tehették, mert a volt MDP-tagok átigazolása, a rengeteg személyi sérelem, vagy vélt sérelem vizsgálgatása minden erejüket lekötötte. Másrészt azért nem, mert nem alakult ki a termelés pártirányításának megfelelő munkastílus az üzemi pártszervezetekben.

A városi intézőbizottság felhívása után, május végén, néhány nagyüzemben

⁸ MSZMP Szeged Városi IB 1957. máj. 11. ülésének jkv-e (PB irattára.)

⁹ Az MSZMP Szeged Városi IB 1957. máj. 11. ülésének jkv-e. (PB irattára.)

olyan törekvéssel találkozunk, amely a műszaki fejlesztést, az anyagtakarékosságot és a munkások 3—4 gépre való áttérést tartja szükségesnek.¹⁰

Az Intéző Bizottság május 11-én tárgyalta négy nagyüzem gazdasági és politikai helyzetét.

Négy szegedi üzem első negyedévi termelési mutatói:

Üzem neve	1956 I. n. év		1957 I. n. év	
	Költség-szint	Darabbéres órák	Költség-szint	Darabbéres órák
Szegedi Ruhagyár	94,7 %	76,4 %	97,6 %	73,4 %
Újszegedi Kenderüzem	94,4 %	55,— %	99,2 %	49,8 %
Szegedi Kenderfonó	*	54,— %	*	53,5 %
Szegedi Textilüzem	85,8 %	99,— %	96,1 %	99,1 %

(A * -gal jelzettek hiányzó adatok.)

A jelentés a következőket állapította meg:¹¹

Az önköltség magas volt. A munkásoknak alacsony hányada dolgozott darab-bérben. Az anyagi ösztönzés javult 1957 januárhoz viszonyítva, de még alacsony fokú. Mindez kedvezőtlenül hatott a termelés mennyiségére, de a rentabilitásra is.¹²

A szegedi üzemekben mutatkozó problémák lényegében azonosak voltak az országosan kialakult helyzettel. A termelés, a termelékenység és a bérek összefüggéseit elemezve, az országgyűlés májusi ülészakán Kádár János, a kormány elnöke a következő megállapítást tette: a termelés 20%-kal, a termelékenység 10%-kal kevesebb, a kifizetett munkabér pedig 23%-kal több az előző év hasonló időszakához viszonyítva.¹³

A termelés javítása érdekében kedvezőbb gazdasági és politikai körülményeket kellett tehát teremteni. A jobb gazdasági és politikai feltételek megteremtésén azt értette a párt szegedi vezetősége, hogy a termelés pártirányítását az üzemi pártszervezetek munkájának szerves részévé kell tenni, ezáltal növelni kell a termelést és fokozni a termelékenységet. Ez az igény már az 1957-es év elején jelentkezett. Az Intézőbizottság egyik ülésén olyan javaslat hangzott el, hogy a párt „nagyobb gondot fordítson a termelésre”. „Vizsgálja a termelést, a termelékenység és a munkabér összefüggéseit.”¹⁴ Olyan javaslat is elhangzott, hogy az üzemi pártvezetőségekben legyen egy „termelési felelős”, aki a pártszervezetet képviselve megismeri az üzem termelési helyzetét, s közvetlenül részt vesz a termelési munka ellenőrzésében. Ez azonban ekkor még csak igény maradt. Az üzemi pártszervezetek a fent ismertetett okok folytán nem tudták átvenni megfelelő színvonalon ezt a munkát.

A városi Intéző Bizottság azonban május 11-i ülése után — ahol a négy nagyüzem helyzetét elemezte — figyelemreméltó változásokat ért el: visszaállították a darabért és felhívták a vállalatok vezetőinek figyelmét a bérfejelem betartására.

Ebből nyilvánvalóvá vált az az igény, hogy a kifizetett bérek mögött megfelelő mennyiségű és minőségű termékeknek kell állnia. Mindez azt is jelentette, hogy az életszínvonal további emelése csak a termelés és termelékenység növelése útján lehetséges. A termelés mennyiségi mutatói a félév végére javultak. Ha összehason-

¹⁰ MSZMP Szegedi Textil üzemi IB 1957. máj. 24. ülésének jkv-e. (PB irattára.)

¹¹ MSZMP Szeged Városi IB 1957. május 11. ülés jkv-e (PB irattára.)

¹² MSZMP Szeged Városi aktíva ülésének jegyzőkönyve. 1957. máj. 28. (PB irattára.)

¹³ Kádár János beszámolója a kormány féléves tevékenységéről. Népszabadság, 1957. május 10.

¹⁴ MSZMP Szeged Városi IB ülésének jkv-e: 1957. febr. 25. (PB irattára.)

lítjuk a korábbi évek helyzetével, a következő képet kapjuk: 1954. I. felében 686,1 millió forint (100%) volt a teljes termelés értéke, 1955. I. felében 726,6 millió forint (105,9%) 1956 I. felében 794,1 millió forint, (115,7%), 1957 első felében pedig 760,2 millió forint (110,8%). 1957 első felében az 1956. év eredményei alatt maradt ugyan a termelés értéke, de az 1957. év első és második hónapjához viszonyítva a termelés jelentős és folyamatos javulást mutat. Az életszínvonal alakulása a termelékenységtől függ. Az egy munkásra jutó termelési érték növekedett az év első hónapjaihoz viszonyítva. Az 1954. év első félévi, egy munkásra jutó termelést 100%-nak véve, 1955. hasonló időszakában 113%, 1956-ban 116%, 1957 első felében 107% az egy főre jutó termelési érték. A mennyiségi mutatók tehát nem érték el az előző évek szintjét, de 1957 első felében javulásuk folyamatos.

A politikai munkában is van bizonyosfokú előrelépés. Bár a politikai munka kibontakozását bizonyos ideig fékeztek az ellenforradalmárok által vezetett munkástanácsok. A politikai munkát ki akarták rekeszteni az üzemek életéből. Az ellenforradalom fegyveres leverése után egy-két hónapig a munkások egy része illúziót táplált a munkástanácsok iránt. Emiatt is — de egyéb politikai megfontolásokból is — a párt Szeged Városi Intéző Bizottsága őszintén együtt akart működni az ellenségtől megtisztított munkástanácsokkal. Erre több esetben is tett kísérletet a párt. 1956. december 8-án az MSZMP Szeged Városi Intéző Bizottsága állást foglalt a munkástanácsokkal kapcsolatban.¹⁵ Megállapította, hogy az ellenségtől megtisztított munkástanácsok az üzemvezetés egyik tényezői lehetnek, ha őszintén együtt akarnak működni a pártszervezetekkel, a szakszervezetekkel és más munkásszervezetekkel. Felszólította a munkástanácsokat arra, hogy lépjenek fel a rendzavarók és kártevők ellen, ne engedjék, hogy ezek tovább szennyezzék a munkástanácsok becsületét.

A munkástanácsok azonban nem tisztították meg soraikat a „zavarosfejű” és néhol még a nyíltan ellenséges elemektől sem. Nem fogadták el a párt idevonatkozó határozatait, vagy nem tudták végrehajtani azokat. Nyíltan tagadták az októberi lázadás ellenforradalmi jellegét, és elleneztek a párt szervező és politikai munkáját. A párt újjászervezésében a „régimódszerek visszacsempészését” látták. Mivel súlyos politikai zavarokat okoztak, a pártalapszervezetek már januárban a munkástanácsok ellen foglaltak állást. 1957. január 15-én az alapszervezeti elnökök értekezletén a felszólalások egyértelműen „kormány- és pártellenes”-nek bélyegezték a munkástanácsokat. Követelték, hogy távolítsák el ezekből az ellenséget, és a velük tartó üzemi igazgatókat, mert ezek nehezítik a pártszervező munkát. Ez tehát a munkástanácsokba bújó ellenség és az újjászülető, „fiatal” pártszervezetek harca volt már. Közben az alapszervezeteknek le kellett küzdeni saját belső gyengeségeiket, meg kellett ütközniök a ellenség befolyása alatt álló munkástanácsokkal is.

A párt szegedi vezetőszerve megpróbálkozott azzal, hogy a munkástanácsok figyelmét tényleges feladataik felé, a termelés felé irányítsa. Előadásokat szervezett számukra, ahol a legfontosabb gazdasági és politikai feladatokkal ismerkedhettek meg. A párt márciusban az iparban dolgozó aktivisták ülésén ismét felajánlotta az ellenségtől megtisztított munkástanácsoknak a teljes együttműködést.¹⁶ Tanácsokat is adott munkájukhoz:

- biztosítsák a termelőmunka folyamatosságát,
- rendezzék viszonyukat a pártszervezetekkel,

¹⁵ MSZMP Szeged Városi IB. ülésének jkv-e: 1956. dec. 8. (PB irattára.)

¹⁶ MSZMP Szeged Városi IB 1957. márc. 12. aktív ülésének jkv-e. (PB irattára.)

- határolják el magukat az ellenségtől,
- képezzék magukat, hogy a termelés vezetéséből a rájukeső feladatokat végrehajthassák.

Mindezek ellenére a munkástanácsok nem voltak képesek az együttműködésre. Talajtalan maradt „politikájuk”. Nem voltak igazi munkástanácsok. A termelés vezetésében is tehetetlenek voltak.

1957 májusban már nyilvánvaló volt teljes bukásuk. Május 28-án a szegedi pártértekezlet megállapította:¹⁷

„A munkásdemokráciát fejleszteni kell, de Szegeden — úgy látszik — nem váltak be a munkástanácsok, — nem váltak ennek eszközeivé”.

Az ellenforradalmi diktatúrát igenlő munkástanácsok még soraik megtisztítása után sem válhatnak a munkásdemokrácia zászlóvivőivé, mert ebben a hosszú tisztulási folyamatban teljesen elvesztették még látszatekintélyüket is, és maguk a munkások tették félre az útból őket.

A júniusban rendezett pártaktíva ülésen már a következő tényt lehetett megállapítani: „A munkástanácsok többsége Szegeden önként megszűnt. Van azonban olyan is, amelyet adminisztratív úton kellett megszüntetni. Az üzemi demokrácia szélesítésére azonban továbbra is szükség van.”¹⁸

Azok az események, amelyek lehetővé tették a fenti megállapítást, világosan mutatták, hogy a párt politikája már megnyerte a munkásokat. A párt szegedi üzemi szervezetei jól képviselték ezt a politikát, amely a munkások valódi érdekeit fejezte ki; ezért fokozatosan megszilárdultak, — míg az álmunkástanácsoknak meg kellett bukniuk; mert figyelmen kívül hagyták azt. A gazdasági és politikai eredmények alapján állapíthatta meg az MSZMP 1957. évi júniusi pártértekezlete, hogy a konszolidáció első szakasza lezárult. Az ellenség erőit szétverték. A párt újjászervezése befejeződött. Ezek az eredmények Szegeden is megszülettek. A konszolidáció azonban még nem fejeződött be. A pártértekezlet a termelésre irányította a figyelmet. Ez a feladat az üzemi pártszervezetektől is, de a pártbizottságoktól is minőségben más, színvonalasabb munkát igényelt. A termelés felé fordulás tehát a pártszervezeteket újabb feladatok elé állította.

A párt feladatai és tevékenysége a konszolidáció második szakaszában

Az 1957. év első felének politikai és gazdasági eredményei, valamint a szocialista országok anyagi segítsége következtében az infláció veszélye csökkent. A gazdaság teljes helyreállítása azonban még nem fejeződött be. A termelés még mindig nem érte el az 1956. évi szintet. Országosan 10%-kal, Szegeden 5%-kal termeltek kevesebbet 1957 első felében, mint 1956 hasonló időszakában. Még mindig áruhiány mutatkozott az országban, ugyanakkor a nominálbérek 1956-hoz viszonyítva 20—25%-kal növekedtek. Az ellenforradalom okozta népgazdasági károk helyreállítása gyors ütemben haladt, s a befejezéshez közeledett. 1957 júniusában tehát a szükséglet mellett a lehetőség is létrejött a belső anyagi erők növeléséhez. Ezért jelölhette meg a párt egyik főfeladatként a termelés további növelését, a lakosság igényeinek kielégítéséhez elegendő árú termelését. Ennek legfőbb eszköze a termelékenység növelése lehetett. A párt Központi Vezetősége e feladatok végrehajtásához megfelelő gazdaságpolitikát dolgozott ki. Helyreállította a központi gazdaságvezetést, elha-

¹⁷ MSZMP Szeged Városi Pártértekezletének jkv-e. 1957. máj. 28. (PB irattára.)

¹⁸ MSZMP Szeged Városi aktíva ülésének jkv-e 1957. júl. (PB irattára.)

ározt a tervgazdálkodás folytatását. Mind a központi vezetést, mind a tervezést új módon — az adminisztrációs és bürokratikus túlzásoktól mentesen — állította helyre. Az egész gazdasági vezetésnek és termelésnek a főfeladatát, — a népgazdasági egyensúlyának megteremtését — kellett szolgálnia. A politikai munkának is közvetve, vagy közvetlenül e cél elérését kellett segítenie. A gazdasági feladatok megoldását, a reális célok elérését igen eredményesen szolgálta a politikai mozgósítás. A pártszervezetek gazdaságirányító, ellenőrző tevékenységét azonban meg kellett tisztítani a bürokratikus túlzásoktól. A formális ellenőrzés helyett szakszerű segítségre, tényleges vezető munkára volt szükség. A konszolidáció második szakaszában tehát a párt vezető szerveinek politikai munkájában előtérbe került a gazdasági vezető, ellenőrző tevékenység.

A Szeged Városi Pártbizottság a júliusi pártaktíván ismertette a második félévi általános gazdasági és politikai feladatokat. A termelés helyzetét, a terveket, a végrehajtó bizottság augusztus 2-i ülésén tárgyalta, és ebből kiindulva határozta meg a félévi munkát. A végrehajtó bizottság a termelés, a normák és a bérek összehasonlítása után megállapította, hogy az üzemek jelentős hányadában, (illetve egyes üzemszervezetekben) azonban még mindig nem darabbérért dolgoztak a munkások, s ez nem ösztönözte és nem tette eléggé érdekeltté őket a termelés növelésében, a munkaidő kihasználásában, a termelékenyebb munkában. 1956-ban a munkások 75%-a, 1957 első felében 55%-a dolgozott teljesítménybérben.¹⁹ A végrehajtó bizottság megállapítása szerint tovább kellett javítani a termelés gazdaságosságát. Nagyon helyesen foglalt állást a végrehajtó bizottság abban, hogy a gazdasági ösztöztetés mellett a politikai meggyőzés lehetőségeit is fel kell használni a termelés gazdaságosságának javítása érdekében. Ezért elhatározták a versenyek és más termelési mozgalmak felújítását és fejlesztését. Külön hangsúlyozta a határozat a munkafegyelem megszilárdításának szükségességét, melyet a politikai munka az agitáció fontos feladatául jelölt meg. Bár a helyzet elemzése azt igazolja, hogy az 1957. év első felére megállapított tervet túlteljesítették a szegedi üzemek (110%), de a munka intenzitása, mely az ellenforradalom miatt 20%-kal csökkent, még mindig nem érte el az 1956. év megfelelő időszakának szintjét.

A végrehajtó bizottság elemzése szerint, a termelési terv túlteljesítése nagyobb részben, a munkáslétszám aránytalan növekedése útján történt. Egy év alatt a munkáslétszám 12%-kal növekedett, — a 100 forint béralapra jutó teljes termelési érték pedig a minisztériumi iparban 15%-kal, a helyi iparban 19%-kal csökkent. Nőtt az improduktív dolgozók száma is a szegedi iparban. Csökkent az egy munkás által kiszolgált gépek száma. Mindezek a mutatók együttvéve a termelékenység, a gazdaságosság csökkenését bizonyítják. Ezért volt helyes az a határozat, mely szerint 1957. év második felében mind a gazdasági, mind a politikai munka főfeladatául, a termelésnek elsősorban a termelékenység által történő növelését kell tekinteni.

A párt városi vezetőszerveinek figyelme tehát, mint ezt az elemzés és a határozat mutatja, a termelés problémáira irányult. Ezt adta feladatul az üzemi alapszervezetnek is. Az üzemi pártszervezetek azonban még hosszú hónapokig nem tudták politikai munkájukat előtérbe helyezni a gazdasági irányító, ellenőrző tevékenységet. Lékötötte figyelmüket az ellenforradalom okozta sok tisztázatlan személyi, tagfelvételi ügy, valamint az ellenforradalmi demagógia elleni küzdelem. A személyi ügyek rendezése sok esetben is a pártszervezetek feladata lett volna. Mégis minden pártvezetőségi és taggyűlési jegyzőkönyv egyes emberek magatartásának vizsgálataival, vitáival, személyeskedéssel van tele. Különösen próbára tették ezek az ügyek az

¹⁹ MSZMP Szeged Városi V. B. 1957. aug. 2. ülésének jkv-e (PB irattára).

ellenforradalom után újraválasztott kevés vezetési tapasztalattal rendelkező „fiatal” alapszervezeti vezetőségeket.

Ezek mögött a személyi viták mögött gyakran felismerhető az ellenforradalmi demagógia, uszítás, intrika is. Így tehát a személyi ügyek rendezése bizonyos esetekben egyben az ellenforradalmi uszítással szembeni küzdelmet is jelentette.

Rengeteg erőt és időt vett el a párttól ez a tevékenység. Az alapszervezetek egyrészt nem tudták megfelelő színvonalon átvenni, és végrehajtani a végrehajtó bizottság által meghatározott feladatokat. Másrészt azért nem tudták azonnal megfelelően alkalmazni a termelés pártirányítása és ellenőrzése területén. A régimódi, megszokott, szürke beszámoltatások helyett, a termelés pártirányítása, szakszerű vezető és ellenőrző munkát igényelt a pártvezetőségektől. Ezt azonban előbb meg kellett tanulni. Az üzemek pártszervezetei általában 1957 végén jutottak el erre a felismerésre. A szegedi Textilüzemben 1957. november 26-án a végrehajtó bizottság ülésén tárgyalták meg ezt a helyzetet, és itt is hasonló megállapodásra jutottak:

„A végrehajtó bizottságnak nem az lenne a feladata, hogy apró személyi ügyekkel foglalkozzon, mert ez elvonja idejét, erejét a pártmunkától és a termelés ügyeitől”²⁰

Természetesen, mindezek ellenére is volt szerepe az üzemi pártszervezetnek a termelés helyzetének javulásában. Az általuk végzett politikai agitáció a termelési versenymozgalmak felújítása, szervezése, közvetve, de közvetlenül is hatott a termelés alakulására. A termelés pártirányításában azonban ebben a szakaszban a párt felsőbb vezetőszerveinek még sokkal nagyobb szerepük volt. Ez ekkor ha közvetlen beavatkozásnak látszik is, de feltétlenül szükséges volt, mert enélkül a párt vezetőszerve csorbát szenvedett volna a szegedi ipar területén.

Az ellenforradalom utáni konszolidáció második szakaszában a termelés mennyiségi, minőségi és gazdaságossági mutatóinak alakulásában egy másik tényezőnek, az anyagi ösztönzés visszaállításának is nagy szerepe volt. A béremelés, az új prémium és nyereségrészesedési rendszer, a kommunális, a szociális, a kulturális juttatások, valamint a darabérré való visszatérés sorolhatók ide. Ezek az intézkedések közvetlenül és gyorsabban hatottak a termelésre. Az 1956. évhez viszonyítva, 1957-ben jelentősen — 53,7 millió forinttal — növekedett a munkások beralapja, s bár a munkáslétszám is gyarapodott 811-gyel, az egy főre jutó havi átlagkereset 1022 forintról 1244 forintra emelkedett. Ezen kívül egy félhavi fizetés összegének megfelelő természetbeni nyereség és prémium részesedés jutott ebben az évben átlagban minden szegedi munkásra. Jelentős mennyiségű egyéb juttatásban is részesültek az üzemek dolgozói. A második félév termelési eredményeire ezek az ösztönzők pozitívan visszahatottak.

Az összes tényezőt figyelembe véve megállapítható, hogy 1957 végére a szegedi üzemek a termelés mennyisége növelésével járultak hozzá az ellenforradalom utáni konszolidáció befejezéséhez. Ennek bizonyítása a termelés legfontosabb mutatói számainak összegezése és összehasonlítása alapján történhet.

²⁰ MSZMP Szegedi Textil üzemi szervezete 1957. nov. 26. vb-ülésének jegyzőkönyve (PB irattára).

A szegedi ipari üzemek termelési mutatói 1957-ben

Év	Teljesített beruházás mill. Ft	Termelési érték mill. Ft	Munkás és alk. száma	Béralap mill. Ft	Anyag költség mill. Ft	Egy főre jutó termelési érték Ft	100 Ft bérré jutó termelés Ft	Munkások havi átlag keresete Ft
1957	84,3	1654,3	20497	315,7	1158	80709	524	1244

Az adatok önmagukban is eredményekről beszélnek. Azonban úgy értékesek, ha összehasonlítjuk a korábbi évek számaival. Ha az 1955-ben beruházott összeget 100%-nak tekintjük, akkor 1956-ban 83,4%, 1957-ben 76,2%-ra alakultak a szegedi ipar fejlesztésére fordított összegek. Ez összhangban van azzal a fontos gazdaságpolitikai elvvel, hogy az iparfejlesztés nem történhet az életszínvonal rovására, hanem azzal együtt növekedhet.

Mivel az 1957. év második felében a termelés növelését elsősorban a termelékenység javításával kellett megoldani, ezért a gazdasági mutatók közül a termelékenység alakulásának összehasonlítása a legfontosabb. A termelési értéket 1955-ben 100%-nak tekintve, 1956-ban 90,4%, 1957-ben 106,9%. A mennyiségi növekedés jelentős. Ezt a feladatát teljesítette a szegedi ipar. A kérdés továbbra is az, hogy a termelés milyen forrásokból növekedett. A termelt javak értéke több volt 1957-ben a korábbi évek mennyiségénél. Ezt a több terméket azonban több munkás állította elő. Ha 1955-ben a 15 266 munkást 100%-nak tekintjük, akkor 1956-ban a szegedi munkáslétszám 102%-nak, 1957-ben 107,4%-nak felel meg. 1956-ban a termelés mennyisége 9,6%-kal kevesebb, a munkáslétszám 2%-kal több az 1955. évinél. 1957-ben a termelt javak mennyisége 6,9%-kal, a munkáslétszám 7,4%-kal több az 1955. évinél. Mindkét évben gyorsabban nőtt a munkások létszáma, mint az általuk előállított termékek mennyisége. Így az egy főre és egy napra jutó teljes termelés mennyisége, a munka termelékenysége nem növekedett olyan mértékben, mint az szükséges lett volna.

Az előző évhez viszonyítva a termelés gazdaságossága javult 1957-ben, de ha a termelés mennyiségének és a béralapnak a növekedését összehasonlítjuk, látható, hogy a termelés gazdaságossága sem felelt meg a követelményeknek, elmaradt azoktól. A teljes termelési érték 18,2%-kal, a teljes béralap 24,3%-kal több, mint 1956-ban volt.²²

Végeredményben tehát az állapítható meg, hogy a termelés mennyiségi növekedése 1957-ben nagyobb részben a munkáslétszám növeléséből történt. A munkások teljes béralapja is gyorsabban nőtt a termelékenységnél. 1957-ben a munkások átlagos havi keresete 21%-kal növekedett az előző évhez viszonyítva.

A konszolidáció befejezésével bizonyos gazdasági és politikai eredmények állapíthatók meg. A számadatok híven tükrözik ezt. A szegedi üzemek 1957-ben 109,2%-ra teljesítették tervüket. A gazdaságosság és termelékenység nem éppen kedvező alakulása azonban rámutat arra, hogy az üzemi pártszervezetek a termelés pártirányításával, a termelés fontos mutatóinak alakulásával keveset foglalkozhattak ebben az évben. A szervezeti élet rendezése, a tagfelvételi ügyek a személyi ügyek, a politikai agitáció, az ellenforradalmi demagógia elleni harc, a gazdasági elmélet helyreállí-

²¹ KSH Szegedi Igazgatóságának évkönyve, 1959.

²² A termelés teljes költsége nem számítható, mert az anyagköltségről nem áll rendelkezésre megbízható adat.

tásáért, a politikai stabilizációért folytatott harc teljes mértékben igénybevette a pártszervezetek erejét. Ezek nagy része fontos feladat volt. A pártszervezetek nem térhettek ki a rendezetlen személyi ügyek vizsgálata intézése előtt sem. A júliusi pártértekezlet után azonban a fő figyelmet már a termelésre kellett volna fordítani. Ezt a szegedi üzemi pártszervezetek többségében csak az év utolsó negyedében sikerült megvalósítani. A termelési, gazdasági és politikai stabilizáció ezzel betetőződött. Létrejöttek a hároméves terv kidolgozásának és végrehajtásának kedvező feltételei.

A hároméves terv feladatai (1958—1960)

A gazdasági konszolidáció befejezése országosan azzal az eredménnyel járt, hogy a termelés mennyiségében és több más gazdasági mutatójában elérte az 1955 évi szintet. A népgazdaságban azonban volt néhány alapvető szerkezeti hiba, amelynek kijavításához több évig tartó tervszerű munkára volt szükség. Ez főként a népgazdasági ágazatok arányait érintette. Ugyanis komoly szerkezeti aránytalanság keletkezett az első ötéves tervben a nehézipar, valamint a könnyű- és élelmiszeripar között. A beruházások többsége a nehéziparra jutott, s ez túlzott ütemet diktált fejlesztéséhez. A nagy nehézipari üzemek szükségesek ugyan, de építőanyag, nyersanyagszegénységünk és sokszor a munkáshiány miatt ezek a nagy beruházások hosszú évekig túlzottan igénybevétték a népgazdaság teherbíróképességét. A nehézipari üzemek csak hosszú évek után kezdhették meg a termelést, ugyanakkor nagy összegeket vontak el más termelési ágaktól, és azok aránytalanul lassabban fejlődtek. Ez az aránytalanság a lakosság életszínvonalának alakulását is kedvezőtlenül befolyásolta, mivel csak igen lassú növekedését tette lehetővé. A túlságosan gyors nehézipari fejlesztés nem vette figyelembe azt, hogy a népgazdaság többi ága elmaradottabb, valamint hogy a mezőgazdaság még nem is tartozik a szocialista szektorhoz. Tehát ez utóbbi nem tudja támogatni a rendkívül gyorsan fejlődő ipart, hanem maga is igen nagy anyagi segítségre szorul mindaddig, míg szocialista szektorrá nem válik, míg ki nem alakul szocialista termelési szervezete. A hároméves terv éppen ezért egyik főfeladatként a népgazdaság szerkezetének, a termelési ágak arányainak javítását határozta meg. A hároméves terv irányelveiben a párt az egész ipari termelésnek 25%-os növekedését jelölte meg, ezen belül a nehézipar számára 32%-os, a könnyűipar számára 23%-os arányú fejlődést írt elő. Ez a terv már figyelembe vette a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének követelményét, s annak egyes ágai között helyesen állapította meg a fejlődés méreteit. Míg az első ötéves tervben az ipar 200%-os, a mezőgazdaság 50%-os fejlesztését, addig a hároméves tervben az ipar 25%-os növekedése mellett a mezőgazdaság 12%-os fejlesztését határozták meg. Különböző ipar 200%-os fejlesztése is aránytalanságot takart a nehézipar javára. A nehézipar 280%-kal, a könnyűipar 150%-kal növekedhetett. Az új hároméves terv elkerülte a túlzásokat, és helyes arányt állapított meg a nehézipar valamint a könnyűipar fejlesztésére. Ilyen fejlesztési arányok mellett reális célkitűzésnek tekinthető a nemzeti jövedelem 13%-os és az életszínvonal „szerény, de folyamatos emelése”. A párt a régi gazdasági hibákból arra a következtetésre jutott, hogy a termelés minden áron való növelése helyett, — a mennyiség egyoldalú növelése helyett, — a termelést 2/3 részben a termelékenység, és csak 1/3 részben a munkaslétszám növelésével kell megvalósítani. Csak így alakulhat ki helyes kapcsolat a népgazdaság fejlődése és a dolgozók anyagi, kulturális, valamint szociális ellátottságának folyamatos javítása között.

A hároméves terv végrehajtásának objektív feltételei biztosítottak látszottak

már a terv kidolgozásakor. Ugyanakkor azonban nagy gondot kellett fordítani a szubjektív feltételek megvalósítására. A munkásosztály — látva a konszolidáció eredményeit: azt, hogy a termelés és termelékenység növekedésével együtt fokozatosan javul életszínvonala, (1957-ben a bérből élő dolgozók reálbére 14—16%-kal növekedett) több lakás, több élelem, több fogyasztási cikk jut számára — jónak ítélte meg ezt a politikát. Egyetértett vele, és kész volt a végrehajtásért dolgozni. A pártnak és a gazdaságvezetésnek az volt a legfontosabb feladata, hogy az objektív és szubjektív feltételeket helyesen kapcsolja össze, és eredményesen használja fel a terv végrehajtása érdekében. Ez a helyi pártvezetők számára is konkrét feladatokat jelentett. Kérdés az, hogy a szegedi pártbizottság, és a párt üzemi szervezetei megértették-e és hogyan hajtották végre a feladatot? Hogyan váltották valóra a hároméves terv szegedi feladatait?

A szegedi pártbizottság és a pártszervezetek tevékenysége a hároméves terv ismertetéséért és végrehajtásának előkészítéséért

A szegedi pártbizottság a hároméves terv kezdetén számbavette a gazdasági és politikai eredményeket, amelyeket az ellenforradalom utáni konszolidáció évében a szegedi üzemekben elérték.²³ A párt végrehajtó bizottsági ülésén megállapította, hogy a szegedi üzemek 1957. évi tervüket 109,2%-ra teljesítették. Ez a termelés-mennyiséget tekintve 1956-nál 19,6%-kal, 1955-nél 8,3%-kal magasabb szintet jelent.

A pártszervezetek által végzett politikai és nevelő munkának nagy szerepe volt ebben. A tények azonban mégis azt igazolják, hogy a termelés pártirányításában, és a pártellenőrzésben nem tudtak eleget tenni az üzemi pártszervezetek a követelményeknek. Sokoldalú politikai feladatuk minden erejüket igénybevette. A pártmunka új stílusa azt követelte, hogy a termelés pártirányítását és ellenőrzését is új módon alakítsák ki. S ezt az újjászervezett pártszervezeteknek, a fiatal pártvezetőségnek előbb meg kellett tanulniuk. Míg ez meg nem történt, addig a központi vezetés közvetve és a városi vezetés közvetlenül, vagy a nagyobb politikai és gazdaságvezetői tapasztalattal bíró aktívhalózat segítségével végezte ezt a munkát. Ily módon a párt gazdaságvezető szerepe az 1957 év első három negyedében a központi Bizottság és a Városi Pártbizottság tevékenységén keresztül érvényesült.

A párt 1958. február 14-i városi végrehajtó bizottsági ülésén megállapította az üzemekben tapasztalható kiányosságokat. Ezek közül legfontosabbak: a szegedi üzemek fele a termelékenység javítására nem fordított kellő gondot. Ezekben az üzemekben az egy főre eső termelés mennyisége nem érte el az 1955. évi szintet. Ezért az egész szegedi ipar csak éppen hogy túlhaladta az egy főre jutó teljes termelési értékben az 1955. évi szintet. Ha az 1955. évi teljesítést 100%-nak tekintjük, akkor az 1957-ben az 1 főre jutó teljes termelési érték 100,3%-nak felel meg.

Az 1957. évi termelési, politikai eredményeinek és a hibáinak összegzése után, a központi tervszámok figyelembevételével határozta meg a párt városi végrehajtó bizottsága a hároméves tervvel kapcsolatos főfeladatokat, és ezen belül az 1958. év konkrét feladatait; a terv teljesítését, (a termelékenység nagyobb arányú növelésével) az exportterv teljesítését és a minőségének javítását, a munkafegyelem javítását, valamint a szocialista munkaverseny szervezését. Ezek a feladatok már nemcsak a terv mennyiségi teljesítésére ösztönöztek. Helyesen foglalt állást a végrehajtó bizottság abban, hogy a termelékenység legyen a termelés növelésének legfőbb eszköze:

²³ MSZMP Csongrád megyei Archivum 2/1958/VIII./18.

Ez a célkitűzés találkozott az országos elhatározással is, amely szerint a termelés növekedését kétharmad részben a termelékenység emelésével kell elérni. Az exporttervek teljesítését és azok minőségének javítását célzó feladat kitűzése is időszerű és helyes volt. A szegedi könnyűipari üzemek jelentős mennyiségű exportfeladatot kaptak. Ezeknek az áruknak a megtermelése és jó minősége hozzájárult az ország külföldi kötelezettségeinek rendezéséhez. A szegedi kenderáru, ponyva, bőrcipő, konzerv, paprika, ecset és öntödei termék külföldön piacképes áruként jelentkezett.

A gazdaságosabb termelés, valamint az export feladatok megoldása és a minőség javítása nagyobb fegyelmet, öntudatot követelt az iparban dolgozóktól. Az ellenforradalom kártevése még ekkor is megmutatkozott a lazább munkafegyelemben, a gondatlanabb, felélőtlenebb munkában. Ez a két tényező indokolta azt, hogy a párt szegedi végrehajtó bizottsága a fegyelmezettebb munkára és annak egyik ösztönzőjére, a szocialista munkaverseny szervezésére hívta fel az üzemek, elsősorban az üzemi pártszervezetek figyelmét.

Mindenképpen helyes következtetésre jutott tehát a végrehajtó bizottság az éves terv kezdetén, amikor úgy értékelte az üzemi pártszervezetek munkáját, hogy létrejöttek azok a feltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy a pártszervezetek a termelés ügyei felé forduljanak. Ugyanakkor helyes és igen nagy feladatokat kaptak, amelyek szükségessé tették a termelés pártirányításának és ellenőrzésének újraszervezését. Az új gazdaság szemlélet új munkamódszert követelt meg minden pártszervezettől. A február 14-i végrehajtó bizottsági ülésen előterjesztett jelentés vitája közben elhangzott hozzászólásokból is kiderült, hogy ilyen új munkamódszer a pártszervezetek többségében ekkor még nem alakult ki. A párttagok egy része nem lépett fel a fegyelmezetlenség ellen. Sokan nem értették meg, hogy a technikai fejlesztés önmagában nem elegendő a termelékenység javításához, hanem fegyelmezett, öntudatos munka is szükséges a gazdasági feladatok végrehajtásához. Ezért fordult a végrehajtó bizottság azzal a felhívással a párttagokhoz, hogy hatékonyabban segítsék a hároméves terv teljesítését, és ezen belül az 1958. évi termelés és politikai feladatok végrehajtását.

A végrehajtó bizottságnak ezt a határozatot követően az üzemi alapszervezetek megvitatták a termelési feladatokat. Terveket készítettek arra vonatkozóan, hogy milyen módon fogják segíteni a 3 éves terv végrehajtását.

Az alapszervezeti munkatervek azonban nem határozták meg pontosan, hogy mi az a politikai munka, amivel „mozgósítani” akarják a dolgozókat. Gyakran túl általánosak, és nem elég pontosak voltak. Nem tartalmazták azokat a tényleges politikai teendőket, amelyeket az 1958. évi gazdasági feladatok végrehajtása érdekében végezniök kellett az üzemi pártszervezeteknek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a személyes meggyőző munka, az agitáció nagy szerepet játszott ebben az időszakban a párt gyakorlati tevékenységében.

Az 1958. évi termelési eredmények a szegedi üzemekben

A párt általános és gazdaságpolitikájának s az ezek végrehajtásáért folytatott helyi politikai munkának együttes hatásaként nagyszerű eredmények születtek a szegedi üzemekben. Az eredmények összegzését az MSZMP Szeged városi Végrehajtó Bizottsága az első félév végén elvégezte.²⁴ A jegyzőkönyv adatai szerint a szegedi ipari üzemek első félévi tervüket 109,2%-ra teljesítették. Csupán néhány üzem maradt

²⁴ MSZMP Cs. m. archívuma 2/1958/VIII./18.

le tervének teljesítésében. A szegedi Vasöntöde 90,2%-os, a ruhaipar 99,4%-os, a Fonamentő Vállalat 93,5%-os tervteljesítése érdemel említést. A vasöntöde kivételével export tervüket teljesítették az üzemek. 5050 mázsa kenderárut, 531 000 m³ ponyvát, 9000 pár női cipőt, 7,7 millió forint áru bőripari terméket, 16 000 mázsa konzervet, 2000 mázsa paprikát, 206 000 db ecsetet, 258 000 seprűt szállítottak exportra a szegedi üzemek.

A végrehajtó bizottság jelentésében összehasonlítja az első félévi termelési adatokat a korábbi évek termelési eredményeivel. Az első félévi termelési értékek a szegedi ipari üzemekben 1954 és 1958 között:

Év	Első félévi teljes termelési érték (Mill. Ft)	Egy főre jutó teljes termelési érték %-ban
1954	686,1	100,—
1955	726,6	113,—
1956	794,1	116,—
1957	760,2	107,—
1958	909,9	118,—

Az első félévben tehát — a korábbi évekhez viszonyítva — ugrásszerűen megnőtt az előállított termékek értéke. Az egy főre jutó termelési érték is növekedett. Ha azonban a teljes termelési érték növekedését hasonlítja össze az egy főre jutó termelési értékkel, sokkal rosszabb képet kapunk.

1954. első felében a teljes termelési érték és az egy főre jutó teljes termelési érték 100%, az 1955-ös év első felében a teljes termelési érték 106%, az egy főre jutó érték pedig 113%. 1956 első felében a teljes termelési érték 115%-ra, az egy főre jutó 116%-ra növekedett. 1957 hasonló időszakában 110%-ra, illetve 107%-ra alakultak ugyanezek a mutatók. 1958 első felében a termelési érték 132%-ra, az egy főre jutó teljes termelési érték 118%-ra alakult. Két félév, (1955 és 1956 első féléve) kivételével a teljes termelési érték nagyobb arányban növekedett, mint az egy főre jutó teljes termelési érték. 1958 első felében sem sikerült tehát azt a feladatot teljesíteni, hogy a termelés növekedése 2/3 részben a termelékenységből eredjen, mert ez évben is nagyobbbrészt a munkáslétszám gyarapodásából származott a nagyobb értékű termék.

Míg az összes érték 22%-kal, addig az egy főre jutó termelési érték csak 11%-kal növekedett 1957 első feléhez viszonyítva. Ez az összehasonlító, részletes elemző munka azt igazolja, hogy a végrehajtó bizottság tényleg szakított a termelés ellenőrzésének korábbi módszerével. Nem elégedett meg a tervteljesítés mennyiségi vizsgálatával, hanem elemezte azt is, hogy honnan ered ez a többlet. Megvizsgálta, hogy termelékenyebb lett-e a szegedi üzemekben a munka. Megállapította, hogy a termelékenység is nőtt a termeléssel együtt, de nem a kívánt mértékben. Ebből az következett, hogy továbbra is fő feladatnak kellett tekinteni a munka termelékenységének javítását. A tények alapján azt is megállapította a párt szegedi vezető szerve, hogy az alapszervezetek gazdasági vezető, ellenőrző tevékenysége javult, — a termékek mennyiségi növekedése igazolta ezt, — de a munka hatékonysága a minőségi mutatókban még nem jelentkezett komolyabb mértékben. A végrehajtó bizottság megállapítása szerint ennek az az oka, hogy a pártszervezetek egésze — a közösség, — még nem vett részt a termelés javításáért folyó harcban. Így nem is sikerülhetett az egész munkásságot ennek érdekében mozgósítani.

Az 1958 második félévi termelést irányító munkát ezekkel a tapasztalatokkal

kezdhetette a Szeged Városi Pártbizottság. A második félévben kifejtett politikai munka azonban ismét elsősorban a terv mennyiségi teljesítésére irányult. Az évi termelési tervet 1958-ban 101,6%-ra teljesítve a szegedi üzemek több, mint 1,8 milliárd forint értékű terméket állítottak elő. Ez évben 325 millió forint értékű árut exportáltak termékeikből. 12 üzem azonban nem teljesítette az éves tervét. Ez a mérlege az 1958. évi tervteljesítésnek. Az MSZMP Szeged Városi Végrehajtó Bizottsága 1959. március 11-i ülésén elemezte az 1958. évi termelési adatokat.²⁵ Az előállított termékek értéke az előző évhez viszonyítva több, mint 150 millió forinttal növekedett. Javult az előző évhez viszonyítva az egy munkásra, s egy napra eső teljes termelési érték. Gyorsabban növekedett azonban a munkáslétszám, mint ahogy eredetileg tervezték. A statisztikai hivatal adatai a következő képet mutatják:

1955-ben a munkáslétszámot 100%-nak, az egy munkásra s egy napra eső teljes termelési értéket is 100%-nak tekintve, a következő években az alábbiak szerint alakultak ezek a mutatók.²⁶ 1956-ban a munkáslétszám 102%, az egy munkásra és egy napra jutó teljes termelési érték 88,8%, 1957-ben a munkáslétszám 107%, az egy munkásra s egy napra jutó teljes termelési érték 100,3%, 1958-ban ugyanezek a mutatók 113%, illetve 104,2%-ra alakultak. Ez évben nem sikerült tehát a munka termelékenységét megfelelő mértékben növelni. Bár a politikai munka során sokat foglalkoztak több fontos tényezővel (a munkafegyelem, a szocialista munkaverseny, a tervteljesítés) ezek bizonyos eredményekhez is vezettek, de mellettük több fontos gazdasági intézkedésre is szükség lett volna. A végrehajtó bizottság 1959. március 11-i ülésén megállapította, hogy a gyakori termelési profilváltozás is fékezi a termelékenység és gazdaságosság javulását. Emellett szerepet játszott ebben a viszonylagos elmaradásban az üzemek technikai elmaradottsága és a nyersanyagellátás hiányossága is. Az üzemek technikai elmaradottságát jól ismerte a szegedi pártbizottság. 1958. május 28-i ülésén a pártbizottság elé terjesztettek egy tervet, amely 41 szegedi üzem fejlesztési és rekonstrukciós igényét foglalta össze.²⁷ A terv szerint 178,748 000 Ft értékű beruházás lenne szükséges az üzemek fejlesztéséhez. Ez a terv több évre szóló beruházást sorolt fel. Későbbi jelentésekből kiderül azonban az is, hogy a szegedi üzemek 1958 és 1960 között ennél jóval többet 370,1 milliót kaptak üzemfejlesztésre, és 165,1 milliót gépi és technológiai felszerelésre. Ezek a beruházási összegek már jelentősen segítették a hároméves terv során a termelékenység növelésének egyik és legfontosabb tényezőjét, a technika fejlesztését.

Az eddig említett hiányosságokon kívül még egy lényeges tényezőre hívta fel az ipari üzemek és pártszervezetek figyelmét az MSZMP Központi Bizottsága. Ez a munkásosztály helyzetének javítása.²⁸ A Központi Bizottság e határozatában felhívja a figyelmet arra, hogy bizonyos helyeken a helyi vezetésben eltorzult a párt politikája. Nem fordítottak elég gondot a munkásosztály vezető szerepének erősítésére, felelősségérzetének növelésére. Nagyobb felelősséget kell érezni a nemzeti vagyonért, a nép anyagi és kulturális jólétének emeléséért, a szocialista társadalom felépítéséért. Az öntudatos munkásoknak aktívabban, cselekvőbben kell támogatni a párt politikáját. Ugyanakkor segíteni és képezni kell a munkásokat azért, hogy a termelés és termelékenység növelésén eredményesebben dolgozhassanak. A párt tehát arra figyelmeztette helyi szerveit és alapszervezeteit, hogy a munkásosztályt segíteni kell abban, hogy a szocialista termelés követelményeinek meg tudjon felelni és a szocia-

²⁵ MSZMP Cs. m. Archívuma 2/1959/III./1.

²⁶ KSH Cs. m-i Igazgatóság 1956. és 1959. évkönyve.

²⁷ MSZMP Cs. m-i Archívuma 2/1958/V./28.

²⁸ MSZMP KB határozata a munkásosztályal kapcsolatos egyes feladatokról 1958. X. 16. MSZMP határozatai és dokumentumai 1958—1962. 261—266. old.

lizmus teljes felépítésének ráeső feladatait végre tudja hajtani. Nagy visszhangot váltott ki a munkások között ez a határozat, amely megvalósulásával megfelelő mértékben visszahatott a termelés fontos mutatószámainak alakulására.

Még ugyanebben az évben azt is megállapította a párt Központi Bizottsága, hogy a hároméves terv sikeres végrehajtásához a gazdaságban elérhető lehetőségek jobb kihasználására van szükség.²⁹ Ennek figyelembevétele fontos tényező lehet hazánkban a szocializmus építésének meggyorsításában. 1958-ban országosan is jó eredmények születtek, a termelés 12%-kal nőtt. Ennek a pozitívumok, valamint a hibák további megszüntetésére tett intézkedések együttesen megszilárdították országunk gazdasági helyzetét. Az ipar eredményei hatottak a népgazdaság többi ágának fejlődésére is, — és a szocializmus építésének gyorsításához vezettek.

A termelés 1958. évi eredményeinek kedvező hatása és az 1959. év feladatai

A termelés mennyiségének 12%-os, az ipari ártermelésnek 11%-os növekedése, az önköltség jó alakulása kedvezően hatott a népgazdaság többi területére is.³⁰ A nemzeti jövedelem a 6%-os tervszám helyett 9%-kal nőtt az előző évhez viszonyítva. A dolgozók reáljövedelme a hároméves terv első évében 8—9%-kal emelkedett, Mindezek a párt helyes gazdaságpolitikája következtében az ipari munkások részéről új kezdeményezéseket váltottak ki és egy nagyszerű versenymozgalmat, a szocialista brigádmozgalmat indítottak el. Ez a mozgalom a termelés növelését, a termelés technikai színvonalának javítását, a brigádtagok szakmai és politikai képzését, világnézeti és általános műveltségbeli szintjének emelését tűzte zászlajára. A szocialista brigádmozgalom a párt VII. kongresszusának tiszteletére indított versenymozgalmak legjellemzőbb formájává lett. Biztató kezdetet jelentett ez a mozgalom, a munka termelékenységének emeléséhez is. A hároméves terv első évében a termelési eredmények ellenére sem sikerült megvalósítani azt a célt, hogy a termelés 2/3 részben a termelékenység javításával, és 1/3 részben a munkáslétszám növelésével történjen.

Az MSZMP Szeged városi Bizottsága felkészült a Központi Bizottság által kitűzött feladatok végrehajtására. Az ipari üzemek termelésének valamennyi fontosabb területét megvizsgálta, és határozataival segítette az üzemi pártszervezetek, valamint a gazdaságvezetők tevékenységét. A tervek mennyiségi és minőségi végrehajtása érdekében mindenekelőtt a műszaki fejlesztés lehetőségeinek kihasználásával foglalkozott.

A műszaki fejlesztés lehetőségeinek kihasználása a szegedi üzemekben 1959-ben

1959-ben üzemfejlesztésre és műszaki fejlesztésre a szegedi üzemek 123 millió forintot kaptak.³¹ Ez az összeg jelentős hozzájárulás lett volna a város üzeleinek fejlesztéséhez, ha időben felhasználják. Az év első felében azonban csak 39,5%-át fordították a rendeltetésének megfelelő helyre. A műszaki fejlesztési lehetőségeit sem használták ki időben. 11 nagyobb üzemben tartott vizsgálatot a végrehajtó

²⁹ MSZMP KB 1958. dec. ülés határozata. (MSZMP határozatai és dokumentumai 1956—1962.)

³⁰ MSZMP KB 1959. márc. határozata (MSZMP határozatai és dokumentumai 1956—1962).

³¹ MSZMP Cs. m. Archívuma 2/1959—T/128.

bizottság, és megállapította, hogy a rendelkezésre álló 524 ezer forintból műszaki fejlesztésre 180 ezer forintot fordítottak.³² A műszaki fejlesztés lehetőségeit feltárta a végrehajtó bizottság azzal, hogy megvizsgálta az üzemben levő gépek kihasználtsági fokát. Szegeden 2 786 000 forint értékű üzemképes gép nem volt üzembe helyezve.³³ Ezenkívül 2 517 000 forint értékű gép kisebb javításokkal, 1 489 000 forint értékű pedig nagyobb javításokkal üzembehelyezhető lett volna. 636 000 forint értékű gép teljesen használhatatlan volt. A felsorolt néhány adat is azt mutatja, hogy helyes volt a Központi Bizottság határozata, amellyel a kihasználatlan tartalékok feltárására hívta fel a pártszervek és szervezetek figyelmét. A szegedi városi pártbizottság, a Központi Bizottság határozata és az előző évek tapasztalatai alapján megvizsgálta az iparfejlesztés és a műszaki fejlesztés helyzetét, további lehetőségeit. A vizsgálat és a hozott határozat eredményeként a második félévben nagyobb mértékben használták ki a beruházás és műszaki fejlesztés lehetőségeit. A minisztériumi tárcákhoz tartozó üzemek a fejlesztésre rendelkezésükre álló forintösszeg 99,7%-át, a helyi ipar pedig 85,4%-át használta fel. A félévi 39,5%-os beruházási arányhoz viszonyítva, az év végi felhasználás komoly eredménynek számít. Bár az 1959 évi termelésben a termelékenység növelésében, a műszaki fejlesztés ezévi eredményei csak kisebb mértékben játszottak szerepet, de a hároméves terv utolsó évében lényegesen befolyásolták a termelés mutatóinak alakulását. A rendelkezésre álló 123 millió forint teljes felhasználását az alábbi tényezők akadályozták:

- a tervdokumentációk hiánya,
- a tervmódosítások,
- az építőanyag hiánya,
- az importgépek késői megérkezése,
- a szakmunkáshiány.

E hiányosságok leküzdése az év második felében meggyorsult. Ezt a folyamatot meggyorsította az, hogy a párt sürgette és segítette az akadályok leküzdését.

A termelés költségeinek csökkentéséért folyó harc 1959-ben

A termelés és termelékenység alakulása hat az önköltségre. 1958-ban Szeged néhány üzemében az önköltség helyzete romlott, az 1957. évhez viszonyítva. Bár az ezer munkásra eső alkalmazottak száma 227-ről 219-re csökkent, és a takarékosági mozgalom több mint 27 milliós haszonnal végződött, végül pedig az átlagbérek is csak 17 forinttal emelkedtek, azonban az anyagfelhasználás, a nyersanyag rosszabb minősége miatt növekedett.³⁴ Egyes üzemekben amiatt is emelkedett a termelési költség, mert gyakran változtatták a termelés profilját. (Pl. Szegedi Textilüzem). 1959-ben tehát feladatként állt a pártszervezetek előtt, hogy segítsék elő a termelés költségeinek csökkentését. A gazdasági vezetők figyelmét is felhívta a párt arra, hogy a termelés anyagköltségét és az egy termékre jutó bérköltségét is csökkentsék. Ezt a feladatot eredményesen megvalósították az üzemek. 1959-ben csökkentek a termelés költségei. A költség szint kisebb volt 1959-ben, mint a korábbi években. 1958-ban a minisztériumi iparhoz tartozó üzemek a teljes termelési értéknek 89,8%-át a termelés költségeire fordították, — 1959-ben pedig 88%-át. A helyi iparban 1958-ban 90,8%, 1959-ben 90,7%, a szövetkezeti iparban 1958-ban 89,3%, 1959-ben 84,1%

³² MSZMP Cs. m. Archivuma 2/1960—T/71.

³³ MSZMP Cs. m. Archivuma 2/1960—T/71.

³⁴ MSZMP Cs. m. Archivuma 2/1959/III./11.

az önköltség.³⁵ Az önköltség csökkentése elsősorban az anyagtakarékosság eredménye volt, nevezetesen: munkások, műszakiak, párttagok és pártönkívüliek együttműködve a minisztériumi iparban 3,1 %-kal, a szövetkezeti iparban 4,3 %-kal csökkentték a felhasznált anyag költségeit. A helyi és minisztériumi iparban egyaránt csökkent a felhasznált bérköltség is.

A termékek minőségének javításáért folytatott munka

A termékek minőségének alakulása javítja a szükségletek kielégítését, de befolyásolja a termelés gazdaságosságát is. A párt a hároméves tervidőszakban nagy jelentőséget tulajdonított a minőség alakulásának. A termékek minőségének javítása Szegeden is nagy feladatot jelentett. Szeged üzemének egyrésze jelentős exportmegrendelést kapott. Az exportterv mennyiségi teljesítése mellett gondoskodni kellett a termelt áruk versenyképes minőségéről is. A szegedi üzemek sok import nyersanyagot dolgoztak fel és a kapott nyersanyagok minőségétől függött az új termékek minősége. Sok esetben a rosszabb minőségű nyersanyagból gondosabb munkával, jó minőségű terméket kellett előállítani. A termelés első frontján álló üzemi pártszervezetek sokat foglalkoztak a termékek minőségének javításával. Sok olyan lehetőséget tártak fel, amely a jobb minőségű termelést segítette. Elsősorban a textilüzemekben több aprónak tűnő, de összességében jelentős eredménnyel járó intézkedést hoztak. A szegedi Textilüzemben a fonógépeken alkalmazott apróbb újítások, a helyes anyagtárolás, a tiszta anyagmozgatás végeredményében az új termékek minőségét javította. Ebben az üzemben 1959-ben az összes termékből 23,6% első osztályú, 69% második osztályú, 6,1% harmadosztályú, 0,3% negyedosztályú, 1% ennél rosszabb volt. Az első és másodosztályú minőségű tervfeladat ez évben 92%, a teljesítés 92,6%. Az első és másodosztályú termékek együttevén jó eredményről tanúskodnak, alacsony azonban az első osztályú termékek aránya.

Korábban a terv mennyiségi teljesítése mellett nem vizsgálták a minőséget fontosságának megfelelő súlyal. A pártszervezetek eléggé általánosan, szólamyszerűen hangoztatták a minőség javításának szükségét. Nehezen mérhető mutatószámok miatt is szinte frázissá vált a minőség javításának követelménye. Ezért nagyra becsülhetők azok a törekvések, amelyek éppen a hároméves terv során váltak valósággá, hogy az alapszervezetek saját üzemrészükben, műhelyükben, feltárták azokat a lehetőségeket, amelyekkel védtek, vagy javították termékeik minőségét.

A termelékenység alakulása 1959-ben

A termelékenység növekedése és a műszaki-technikai fejlesztés hatott az önköltség, a minőség és a termelési volumen alakulására. A párt szegedi vezetőszerve, és alapszervezetei felismerték a termelékenység növelésének jelentőségét, és a termelés helyzetének vizsgálata alkalmával mindannyiszor felszínre került a termelékenység növelésének szükségessége. Ez külön problémát jelentett Szegeden, mert a munka termelékenysége nem javult a kívánt mértékben. A párt szegedi végrehajtó bizottságának megállapítása szerint 1954 és 1959 között 11,5 %-kal emelkedett a munka termelékenysége.³⁶ Egyes üzemekben azonban még mindig alacsonyabb volt, mint 1954-ben. (Szegedi Cipőgyár, Szegedi Ruhagyár, Szegedi Falemez.)

³⁵ KSH Cs. m. Igazgatósága 1960. évkönyv.

³⁶ MSZMP Cs. m. Archivuma 2/1959/III./11.

A munka termelékenységének alakulása Szeged iparvállalatoknál 1955—1959 között (%-ban)

Minisztériumi ipar				Tanácsi ipar				Szövet- kezeti ipar	Összes ipar
ebből				ebből					
nehéz- ipar	köny- nyű- ipar	élel- miszer- ipar	Össz. ipar	nehéz- ipar	könnyű- ipar	élel- miszer- ipar	Össz. ipar		
1955	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1956	98,6	84,2	102,6	89,6	82,4	92,6	93,5	86,9	88,8
1957	106,9	99,7	97,3	102,1	85,-	123,9	80,2	93,7	100,3
1958	125,7	102,9	101,9	106,1	94,3	127,-	76,5	86,8	104,2
1959	138,2	105,6	105,8	109,5	103,1	131,9	86,5	103,2	108,5

A termelékenység az 1956-ban bekövetkezett csökkenés után a stabilizációval együtt fokozatosan javult. 1959 végére a technikai színvonal, a szakképzettség, a nemzetközi és hazai kooperáció fokozatos javulásával együtt növekedett a munka termelékenysége. Az ipari termelés egyes ágaiban, egyes üzemekben a termelékenység stagnálása vagy lassú növekedése a technikai színvonal alacsony fokával magyarázható. Azokban az üzemekben, ahol csökkent ideiglenesen a termelékenység, termelési profil gyakori változása, a munkaigényesebb gyártmányok bevezetése, a munka-fegyelem lazulása szolgálnak okként. A helyi iparban csak 1959-re érte el és haladta túl a termelékenység az 1955. év szintjét. Itt hatottak legjobban azok a visszahúzó tényezők, amelyeket a végrehajtó bizottság ez év március 11-i ülésén megállapított. A jó eredményeket a fejlettebb technikai felkészültségű üzemekben (Szegedi Vasöntőde, Bútorgyár, XI. Autójavító, Szegedi Szalámigyár) érték el.

A termelési terv teljesítése a hároméves terv második évében

A párt Szegedi Városi Végrehajtó Bizottsága termelékenység, a minőség és az önköltség mutatóival együtt az év folyamán több alkalommal is elemezte a termelési terv teljesítését. Összehasonlító elemzést végzett a VB március 11-én, május 13-án, május 27-én, június 10-én. Minden esetben az év eltelt időszakában elért termelési értéket, az évszakra eső terv teljesítését vizsgálva, egybevette az előző évek hasonló időszakának adataival. Mindezek összegzéséként megállapította, hogy a szocialista ipar termelési tervét 1959-ben 111%-ra teljesítette. Az előállított teljes termelési érték 2010,7 millió forint. Ebből a minisztériumi ipar 1735,2 milliót, az állami helyiipar 136,9 milliót, szövetkezeti ipar 138,6 milliót termelt. Ez a mennyiség 200,8 millió forinttal több, mint az 1958. évben termelt érték. 1617 munkással és alkalmazottal növekedett az iparban dolgozók száma, ebből 1349 munkás. 30,3 millió forinttal több az 1959. évi beralap, az 1958. évihez viszonyítva. Ez évben 42 forinttal nőtt a munkások havi keresete. 1959-ben tehát mind a mennyiségi, mind a termelékenységi mutatókat tekintve javult, gazdaságosabb lett a termelés. A pártirányítás és ellenőrzés javuló tendenciájával együtt, az eredményekben nagy szerepe volt az anyagi érdekeltség elve helyes alkalmazásának. Három tényező együttes hatását kell kiemelnünk 1959-ben. Az egyik: a végzett munka arányában történő elosztás elvé-

³⁷ KSH Cs. m.-i Igazgatóság. 1959., 1960. évkönyvei.

nek hatása. Ezt a darabbérezési forma visszaállítása biztosította. A másik a nyereségrészesedés új rendszere (1959-ben 729 forintot, 13 napi bérnek megfelelő összeget jelentett a nyereségrészesedés). A harmadik: a béren kívüli juttatások. (A szegedi Textilüzemben átlagbér 1271 forint volt 1959-ben. Béren kívül minden dolgozó 5244 forintot kapott, — ez havi 437 forint többletet jelentett.) Az anyagi ösztönzés mellett egyszerű erkölcsi ösztönzést jelentett ez évben a párt VII. kongresszusa tiszteletére kialakult munkaverseny-mozgalom. Ezen belül is fejlettebb formát képviselt a szocialista brigádmozgalom. A szocialista brigádmozgalom a termelésre ösztönzés mellett az egész ember harmonikus fejlesztését, nevelését tűzte célul. A párt felismerte e mozgalom nagy jelentőségét. Ez a versenymozgalom sokoldalú követelést támaszt: a minőségi terv teljesítésére, a termelékenyebb munkára, takarékosagra, továbbtanulásra, társadalmi munkában való részvételére ösztönöz. Ez a mozgalom komplexebb, állandóbb jellegű, elkerüli a kampányszerűséget. 1959-ben a szegedi üzemekben csak néhány brigád érte el a szocialista brigád címet. A következő (1960-as) évben terjedt el szélesebb mértékben a mozgalom, éppen annak következtében, hogy a párt és a szakszervezetek szervezték és segítették a szocialista brigádmozgalmat.

A 3 éves terv befejezésének fő feladatai

Az 1960. év főfeladata az, hogy a 3 éves terv befejezésével együtt felkészüljön népgazdaságunk az új 5 éves terv megkezdésére. E feladatok végrehajtásának feltétele a gyors növekedés során keletkezett aránytalanságok megszüntetése volt. A 22%-os előirányzott fejlődés helyett 40%-kal több terméket állítottak elő a hároméves terv eddig eltelt időszakában. A termelés minőségi mutatói elmaradtak emögött a gyors mennyiségi fejlődés mögött. A munka termelékenysége sem növekedett olyan mértékben, mint a munkaslétszám. A termelés növelését nem sikerült 2/3 részben a termelékenység fejlesztésével végrehajtani, mert a munka csak 19%-kal lett termelékenyebb, mint a 3 éves terv indulásakor volt. Aránytalanság keletkezett a felhalmozás és fogyasztás, valamint a nemzeti jövedelem között. A nemzeti jövedelemnél gyorsabban növekedett a másik két tényező. Hiba volt az is, hogy sok nagy beruházás indult egy időben. Ezek befejezése hosszabb időt vett igénybe. Gyorsabban be kellett tehát fejezni ezeket a megkezdett beruházásokat. A termelés mennyiségi növelését a termelékenység javításával együtt lehetett szorgalmazni. A termelés gazdaságosságát javítani kellett. Szükséges volt a nemzeti jövedelmet gyorsabban növelni és ettől függően alakítani a felhalmozás és fogyasztás arányát. Ezek a terv befejezésének feladatai: a helyes arányok kialakítása és a terv teljesítése egyben felkészülés az új ötéves terv megkezdéséhez. A központi határozatok és intézkedések mellett a helyi párt- és üzemvezetésnek, de az üzemek minden dolgozójának is megfeszített munkájára volt szükség e feladatok végrehajtásához. Ez a munka a párt irányításával folyt.

Harc a termelés technikai színvonalának javításáért

A termelékenység növekedésének legfontosabb feltétele a technikai, műszaki fejlesztés. A 3 éves terv keretében a szegedi üzemek már eddig is több száz milliós beruházást kaptak. A termelékenység szempontjából azonban nem közömbös az,

hogy a többszáz milliós beruházást milyen céllal használták fel. Kapott-e lehetőséget a szegedi ipar arra, hogy az egyes üzemek elavult technikáját korszerűvel cserélje ki?

1958-ban a 3 éves terv első évében az összes teljesített beruházások 62,3%-át építkezésre fordították, 18,4%-át gépi és technológiai fejlesztésre, 19,3%-át pedig egyéb célra fektették be. 1959-ben a rendelkezésre álló összegnek 64,3%-át építkezésre, 19,9%-át gépi felszerelésre, 15,8%-át egyéb célra használták fel. A számok azt igazolják, hogy a nagy költséggel járó építkezések mellett elenyészően kevés pénz jutott a technikai fejlesztésre. A szegedi Pártbizottság és az üzemi pártszervezetek helyesen ismerték fel, hogy az üzemek erkölcsileg és fizikailag elkopott felszerelésével nem lehet végrehajtani a terv egyik legfontosabb feladatát, a termelékenység növelését.

Az állami ipar gépállományának „korcsoport” szerinti megoszlása

Gépfajták	1960. évi gépállományról							Gépek átlagos kora
	1929. évi v. korábbi	1930— 1939	1940— 1944	1945— 1949	1950— 1954	1955— 1959	1960	
Esztergagépek	17	13	13	5	13	52	17	11
Gyalugépek	7	4	5	8	5	4	2	16
Fűrőgépek	11	19	18	5	25	53	13	11
Marógépek	7	3	1	3	11	18	7	10
Fűrész és reszelőgép.	2	2	4	2	13	5	2	11
Köszörők	7	4	5	11	20	72	20	7
Kovácsipar	22	9	7	3	17	14	3	17
Lemez- és rúd- munkáló	—	15	14	2	11	20	6	12

Emeljük ki két olyan vállalatot, a XI. Autójavítót és Finommechanikai Vállalatot, ahol az itt felsorolt gépek alapvető munkaeszközök. Ebből is látni fogjuk, hogy mennyire jogos a szegedi ipar technikai rekonstrukciójának igénye.

A XI. sz. Autójavító és a Szegedi Finommechanikai Vállalat gépeinek átlagos életkora:

Gépfajták	XI. sz. Autójavító Vállalat	Szegedi Finom- mechanikai V.
Esztergagépek	14 év	13 év
Gyalugépek	13 év	19 év
Fűrőgépek	13 év	11 év
Marógépek	7 év	22 év
Fűrész és reszelőgépek	17 év	17 év
Köszörű és felület fin.	6 év	11 év
Kovácsipari és sújtógépek	12 év	27 év
Lemez- és rúdmegmunkáló	7 év	10 év

²⁸ KSH Cs. m.-i Igazgatóságának különjelentése: 1/6/1962. (Igazgatóság irattára.)

²⁹ KSH Cs. m. Igazgatóság irattára: 1/6/1962.

A párt Szeged városi Végrehajtó Bizottsága a termelés tapasztalataiból és a fentebb leírt tényekből kiindulva, Szeged további iparosítását illetően két javaslatot tett:

1. Egy vegyi üzem telepítése a Tisza mellé,
2. A szegedi üzemek elavult munkaeszközeinek és felszereléseinek rekonstrukciója.⁴⁰

A vb tehát tudatosan arra törekedett, hogy az üzemek termelőkapacitásának rekonstrukciója útján megjavítsa a termelés és termelékenység fejlesztésének lehetőségeit. Ez a felújítás ha megvalósul, kedvező hatással lesz a többi termelési mutatóra is.

A Végrehajtó Bizottság arra ösztönözte az üzemi pártalapszervezeteket is, hogy kezdeményezzék üzemükben a technikai és műszaki fejlesztést. Dolgozzanak ki olyan tervet, amely tartalmazza a gépek tervszerű javítását, felújítását. Olyan belső tartalékok feltárását kezdeményezte ezzel, amivel ki lehet egészíteni az állami beruházások összegeit, s ami szerves részét képezheti az üzemi rekonstrukciónak. Az intézkedési tervek elkészültek, s bennük a részletekig kidolgozták a gépek javításának, felújításának, átalakításának programját. Tartalmazták azt is, hogy melyik gépcsoporton, milyen elfogadott és bevált újítást alkalmazzanak.⁴¹

Ez a javaslat nagy összeget igénylő és nagyobb terjedelmű, mintsem azt a 3 éves terv utolsó évében meg lehetett volna valósítani. Azonban a javaslat ez évben is hozott bizonyos eredményeket. Közülük említésre méltó az, hogy az előző évhez viszonyítva 3,3 millió forinttal többet lehetett állami keretből gépi beruházásra fordítani.

A második fontos tény az, hogy az üzemek helyi, belső erőit sikerült mozgósítani a műszaki, (technikai) fejlesztés, ezzel a termelés és a termelékenység növelése érdekében. Elsősorban ezeknek a tényezőknek tulajdonítható, hogy 1955-höz viszonyítva, 1960-ra a munka termelékenysége:⁴²

- a minisztériumi iparban: 123,5%
- a helyi, állami iparban: 111,0%
- a szövetkezeti iparban: 121,3%

A szegedi üzemekben tehát ez évben figyelemremélőan növekedett a munka termelékenysége. Egészében véve azonban még sem sikerült azt a feladatot teljesíteni, hogy a termelés növelése 2/3 részben a termelékenységből történjék. Az eddig elemzett okok nem adnak teljes magyarázatot arra, hogy miért nem sikerült teljesíteni azt. Néhány év (1957—1960) dokumentumaiból az alábbi okokat állapíthatjuk meg:

- a) Szegeden bizonyos munkaerőfelesleg jelentkezett. Egy részük különféle közbenjárásokra bejutott a termelő üzemekbe, s gyorsabban növelte a munkások létszámát, mint ahogyan a termelékenység növekedett.
- b) A termelékenység gyorsabb növekedését gátolta az elavult technika, továbbá a munkaidő rossz kihasználása, és a rendelkezésre álló termelési kapacitás kihasználatlansága.

⁴⁰ MSZMP Cs. m. Archívuma: 2/1959/I/149.

⁴¹ Pl. A „Szegedi Textilművek Műszaki Intézkedési Terve”, melyet a párt üzemi vb közreműködésével készítettek és a párt ellenőrzése mellett hajtottak végre.

⁴² Az 1959. és 1960. évi adatok megállapítása az 1959. jan. 1. termelési árkiigazítás figyelembe vételével történt. 1955. évhez viszonyított adat.

- c) A hároméves terv utolsó évében a tervet csak az export- és piacképes termékekből lehetett túlteljesíteni, ehhez viszont nyersanyag megtakarítás vált szükségessé.

Ezek az okok együttvéve befolyásolták a termelékenység alakulását. 1960-ban figyelemreméltó fejlődés állapítható meg, amely a technikai fejlesztésnek, a rendelkezésre álló eszközök jobb kihasználásának, az üzemi dolgozók létszámának és technikai fejlesztés helyes arányának, a munkafegyelmnek, a munkaidő jobb kihasználásának, és a politikai nevelő munkának tulajdonítható.

A termelés költségei

A termelés eredményességi mutatói között fontos helyet foglal el a termelés költsége, és az önköltség. A párt nagy gonddal foglalkozott ez évben is politikai munkájában a termelés költségeinek csökkentésével. Felhívta erre valamennyi üzem dolgozóinak figyelmét. Szigorúbb bérgazdálkodásra, anyagtakarékosságra és a nyersanyag gazdaságosabb felhasználására ösztönözte az üzemeket a terv is.

Anyag- és bérköltségek alakulása 1957—1960 között:⁴³

Ipar	Anyag és bérköltségek a teljes term. érték %-ában:							
	1957		1958		1959		1960	
	anyag	bér	anyag	bér	anyag	bér	anyag	bér
Minisztériumi	74,4	13,6	69,7	14,2	66,6	11,—	67,1	10,3
Helyi	56,—	26,5	55,4	26,3	57,6	20,4	59,3	19,9
Szövetkezeti	51,—	28,1	50,3	29,4	46,—	25,7	—	—

1960-ban tehát az előző évhez viszonyítva nőtt az anyagköltség. De ez a bérköltség csökkenésével egybevetve, csak a helyi iparban mutat emelkedést. A helyi iparban az anyagköltség növekedése mutatkozik. A növekedés oka az anyagigényesebb termékekben, valamint az 1959-ben végrehajtott árküigazításban kereshető. Az anyagellátás nehézségei is hozzájárultak az anyagköltség növekedéséhez. Egyes üzemek rosszabb minőségű import anyagot dolgoztak fel, (brazil gyapot) így nőtt a felhasználhatatlan hulladék, nőtt az anyagfelhasználás százalékaránya. Kevesebb eredménnyel járt az anyagtakarékosság.

A munkáslétszám és a termelés alakulásának összefüggései

Az ipar fejlődésével, a termelés növekvő feladataival együtt nőtt a munkások és alkalmazottak száma is. 1957-ben 16 399 munkást, és 4098 alkalmazottat, 1960-ban 19 510 munkást és 4685 alkalmazottat foglalkoztatott a szegedi ipar. Ez a növekedés elsősorban az ipar szükségleteivel függött össze. Azonban más tényezőt is figyelembe kell itt venni. A munkáslétszám növekedését befolyásolta a termelőszövetkezetek gyorsütemű szervezése és fejlődése is. A környező községekből időszaki munkára bejáró dolgozók nagy része ezután állandó munkásként jelentkezett. A szegedi úgynevezett kétlakiak is átadták földjüket a termelőszövetkezeteknek. 1960-ban 12 818 fő jelentette be munkavállalási szándékát a tanács munkaügyi osztályán.

⁴³ KSH Cs. m. Igazgatósága 1959. és 1961. évkönyvei alapján.

Ebből szakmunkásként 1266, segédmunkásként 10 949, műszaki alkalmazottként 33, adminisztratív alkalmazottként 570 fő jelentkezett.⁴⁴ Az ipar nem tudta az így feleslegessé vált munkaerőt ilyen rövid idő alatt alkalmazni. Fokozatosan, néhány év alatt azonban megszűnt ez a viszonylagos munkaerőfelesleg. 1955 adataihoz viszonyítva, 1960 végéig a munkáslétszám 27,8%-kal, az alkalmazotti létszám 16,6%-kal növekedett. Eközben a termelés mennyisége 109,6%-kal, az egy munkásra jutó termelés mennyisége 68,1%-kal emelkedett. Ez a fejlődés tendenciáját tekintve jónak mondható. De még így sem érte el azt a célt, hogy a termelés növekedése 2/3 részben a termelékenységből, és 1/3 részben a munkáslétszám növekedéséből történjen, bár 1960-ban már jelentős fordulat következett be. Ez évben a termelés 16,8%-os növekedése, 57%-ban a termelékenység 8,8%-os és 43%-ban a létszám növelésével történt.⁴⁵ Ez az eredmény — a szegedi viszonyokat figyelembevéve — már jelentős, az objektív és szubjektív tényezők együttes, kedvező hatásának eredménye. Ez évben bizonyíthatóan javultak a termelés gazdasági feltételei (egyes üzemek nyersanyag ellátását kivéve). Eredményesebb volt a párt politikai munkája, gazdasági irányító tevékenysége. Komplexnek tekinthető a termelés mutatóinak javításáért folytatott munka, ahol szerencsésen találkozott a pártirányítás, a tömegpolitikai munka, a munkások alkotó kezdeményezésével és a műszakiak elemző, vezető tevékenységével. Ez az év legnagyobb eredményének tekinthető az ipari üzemekben, és ezek együttes hatásának tulajdonítható az év termelési eredményei.

A munkások anyagi érdekeltségének fokozása

A munka eredményeinek elemzésekor nem hagyható el az anyagi érdekeltség elvének és hatásának vizsgálata sem. A párt ezt tartotta az adott szakaszban a termelés legfőbb emelő tényezőjének. Ennek egyik formája az, hogy a termelt anyagi javakból mindenki a végzett munka arányában részesüljön. Ez az elv és gyakorlat hatott a hároméves terv végrehajtása közben. A termelésnek megfelelő arányban javult Szegeden a teljes beralap és ezen belül a munkások beralapja is. A munkások száma 1955. évhez viszonyítva 1960-ra 127%-ra, 1957-hez viszonyítva pedig 119%-ra gyarapodott. A munkások beralapja ennél gyorsabban, az 1955. évhez viszonyítva 1960-ban 182%-ra, 1957-hez viszonyítva pedig 128%-ra növekedett. 1955-ben a munkások átlagos keresete havonta 938 Ft, 1957-ben 1244 Ft, 1960-ban 1353 Ft volt. Míg a munkások átlagos havi keresete 144%-ra, addig a teljes termelési érték 209,6%-ra, az egy munkásra és egy napra jutó teljes termelési érték 168,1%-ra növekedett.⁴⁶ A termelés tehát nagyobb arányban növekedett a beralapnál, a munkáslétszámnál, de a munkások átlagkereseténél is. Az egy főre — s egy napra jutó teljes termelési értéknél azonban gyorsabban növekedett a munkáslétszám.

A végzett munka arányában történő elosztás elve a termelés mennyiségét tekintve figyelemre méltó eredményt hozott. Ezt a fontos szocialista elosztási elvet a szegedi munkások a párt politikai munkája és a gyakorlat alapján megértették. Már a hároméves tervet megelőző időszakban helyreállt az ellenforradalom által megszüntetett bérezési forma, a darabbér. 1956. III. negyedében az üzemek dolgozóinak 76,4%-a, 1957. I. negyedében 73,4%-a dolgozott darabbérben. 1957. első

⁴⁴ Ezek nem a tényleges munkanélküliséget mutató adatok, hanem a Tanács Munkaügyi Osztálya egyéves ügyfél-forgalmát jelentik.

⁴⁵ MSZMP Cs. m.-i Archivuma: 2/1960/XI./12.

⁴⁶ 209,6% és a 168,1% — az 1955. és 1960. közötti időszak teljes termelési értékeinek változásait jelentik.

felében teljes egészében helyreállt a bérezésnek ez a formája. Az anyagi ösztönzésnek ez is egyik eszköze, mely ugyanakkor az üzemek vezetőit nagyobb bérfelegyelemre ösztönözte.

Jó ösztönzési formának bizonyult a nyereségrészesedés bevezetése is. A többtermelésre, a termelékenység növelésére, a fegyelmezett munkára ösztönzött. A szegedi Textilüzemben 1959-ben 6,5 napi bérnek megfelelő részesedést kapott, aki legalább fél évet az üzemben dolgozott. Az 1960 novemberi felmérés szerint ez évben 8 napi bérnek megfelelő nyereségrészesedést kaptak az üzem dolgozói.

Anyagi ösztönzőként hatott a dolgozók számára adott szociális, kommunális és kulturális juttatások nagy száma is. Egy (1960. máj. 3-i) felmérés szerint a szegedi Textilüzem pártbizottsága megállapította, hogy az üzem minden dolgozója 1959-ben 1271 forint havi átlagbéren felül minden hónapban 437 forint béren kívüli juttatásban részesült.⁴⁷ A dolgozók munkakörülményeinek, egészségügyi ellátásának, lakáskörülményeinek, szociális segítségének, kultúrálódási, sportolási lehetőségeinek avítása, mind ösztönzőleg hatott, fegyelmezett munkára, tervteljesítésre serkentett.

A párt, a szakszervezet és az üzem vezetőségei éppen ezért rendszeresen vizsgálták a dolgozók helyzetének, munkakörülményeinek alakulását. Ez a szocialista humanizmus mellett abból a célból is történt, hogy a dolgozók élet- és munkakörülményeinek alakulása hatott a munkára, a politikai hangulatra.

*A termelés helyzete a 3 éves terv befejezésekor
a szegedi üzemekben:*

A termelés gazdasági mutatói	1957	1958	1959	1960
Beruházás (mill. Ft)	84,3	232,6	213,9	343,8
Munkások és alkalmazottak száma	20 497	21 540	23 157	24 195
Munkások száma	16 399	17 358	18 707	19 510
Teljes term. érték (millió forintban)	1 654,3	1 819,9	2 010,7	3 243,5
Egy munkásra, s egy napra jutó telj. term. ért. %-ban	100,—	103,8	108,1	167,5
Teljes beralap mill. Ft	315,7	337,5	367,8	395,4
Munkások beralapja mill. Ft-ban	244,8	262,8	289,5	313,1
Munkások átlagos havi keresete Ft	1 244,—	1 263,—	1 305,—	1 353,—

A hároméves terv eredményeiben komoly szerepet játszottak az itt említett tényezők. Az objektív és szubjektív tényezők együttes hatásaként alakultak ki ezek az adatok, amelyek a termelés gazdaságosságának javításáról tanúskodnak. A hároméves terv eredeti célkitűzéseit messze túlhaladták az eredmények. A számadatok azonban az eredmények ellenére is bizonyos aránytalanságokat takarnak. Ezek közül említésre méltó az, hogy a termelés növekedése mellett elmaradt a termelékenység növekedése. Ez az elmaradás nagyobb a tervezettnél. A termelés növelése tehát nem úgy történt a szegedi üzemekben, ahogyan a párt gazdaságpolitikájában a hároméves terv irányelveiben elhatározta. Ennek okai a technikai fejlesztés elmaradása, a terv mennyiségi teljesítésére való törekvés, a munkáslétszámnak a tervezett 1/3 aránynál nagyobb mértékű növelése, a párt politikai meggyőző munkájának hiányosságai.

⁴⁷ MSZMP Cs. m.-i Archivuma: 2/1960/V./3.

НОВЫЕ ЧЕРТЫ РАЗВИТИЯ СЕГЕДСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ПОСЛЕ 1956 Г.

Структура сегедской промышленности быстрее прежних лет преобразуется после 1956 г. В этом преобразовании большую роль имела экономическая политика партии, которая развернулась и распространилась на всю промышленность во время консолидации после октября 1956 г. Вместо однобокого количественного увеличения производства и развития промышленности на первый план было поставлено улучшение качества и экономности. Партия в своей экономической политике поставила, что увеличение производства в 2/3 части должно осуществиться за счет производительности труда и только в 1/3 части за счет увеличения рабочей силы.

После 1956 г. началась реконструкция промышленности. Реконструкция охватила и сегедскую промышленность. За несколько лет на самых важных заводах поменяли старое оборудование на более современное. 99,7% всей суммы для технического развития было использовано для соответствующей цели.

С постепенным улучшением экономических и политических условий одновременно велась борьба за снижение расходов промышленности. Результат, принадлежащий вниманию получился в области снижения расходов обрабатываемой материи и производительности труда.

Улучшение качества продуктов является одним из главных партий определенных задач. Выполнение этой задачи для сегедских заводов было большой ответственностью, так как они получили большой заказ на 1958—59 гг. Под руководством заводских партийных организаций технический кадровый состав открыл большую техническую возможность, с помощью которой удалось улучшить качество продукции. Лучшие результаты были достигнуты на текстильных заводах. В 1959 г. на сегедском текстильном комбинате 92,6% всей продукции было первого или второго класса. Некоторые показатели производительности улучшились, но в 1959 г. еще не удалось выполнить цель, поставленную партией.

К дальнейшему улучшению показателей экономности производства можно отнести увеличение материальной заинтересованности. К нрежней форме системы заработной платы была добавлена современная форма участия в прибылях. Увеличился средний месячный заработок рабочих, но кроме этого добавился целый ряд пособий вне заработной платы. Месячная сумма таких пособий для рабочих Сегеда составляла 437 форинтов, которую они получили в различных формах социальных и культурных пособий. Производственная стоимость сегедских промышленных фабрик за 1957—1960 гг. удвоилась, стоимость производства на каждого рабочего возросла на 67,5% — и рабочие производили это за 27,5% большее заработной платы. В этих изменениях большую, руководящую и контрольную роль играли заводские и городские партийные организации. В настоящей работе — на основе материалов — именно эта деятельность партийных организаций и развитие сегедской промышленности показывается.

DIE NEUEN ZÜGE IN DER ENTWICKLUNG DER SZEGEDER INDUSTRIE NACH 1956

Die Struktur der Szegeder Industrie gestaltet sich nach 1956 schneller um, als in den früheren Jahren. In dieser Umwandlung spielt die neugestaltete Wirtschaftspolitik der Partei, welche nach der Konsolidation, die Oktober 1956 folgte, sich entfalten, und sich auf das Ganze der Industrie erstrecken konnte, eine grosse Rolle. Anstatt der Förderung der Industrie, sowie der einseitigen quantitativen Steigerung der Produktion kamen die Anforderungen der Verbesserung der Qualität und der Ökonomie in den Vordergrund der Arbeit. Die Steigerung Produktion kann zu zwei Dritteln durch die Förderung der Produktion und zu einem Drittel durch die der Belegschaftsstärke verwirklicht werden, — dieses Ziel wurde von der Partei in ihrer Wirtschaftspolitik gesetzt.

Nach 1956, gleichzeitig mit der wissenschaftlichen Konsolidation, fing die Rekonstruktion der Industrie an. Sie betraf auch die Szegeder Industrie. Während einiger Jahre trat eine gründliche Änderung ein, weil die wichtigsten, aber schon veralteten Maschinenvorrichtungen der Betriebe durch neuere, modernere ersetzt wurden. 99.7 Prozent der verwendbaren Forint-Beträge, die zur technischen Förderung flüssig waren, wurden bestimmungsgemäss verbraucht.

Zur gleichen Zeit mit der gaudellen Verbesserung der wirtschaftlichen und politischen Bedingungen wurde ein erfolgreicher Kampf für die Senkung der Produktionskosten geführt. Ein bemerkenswerter Erfolg wurde auf dem Gebiete der Senkung der Lohn- und Materialkosten erreicht.

Die Verbesserung der Qualität der Produkte ist auch eine der Aufgaben, die die Partei bestimmte. Das bedeutet in Szeged eine besondere Verantwortung für die Industriebetriebe, weil sie in den Jahren 1958—59 bedeutende Export-Bestellungen bekamen. Unter der Führung der Parteibetriebsgruppen deckten die technischen Leiter und die Arbeiter viele technische Möglichkeiten auf, die bei der Herstellung der Produkte von besserer Qualität halfen. Zuerst traten die bedeutendsten Erfolge in den Textilbetrieben auf. Im Jahre 1959 gehörten 92.6 Prozent der gesamten Produktion der Szegeder Textilwerke in die erste und zweite Güteklasse. Bestimmte Indexe der Produktivität besserten sich somit, aber im Jahre 1959 gelang es die Zielsetzung, dass die Steigerung der Produktion zu zwei Dritteln durch die Produktivität, und zu einem Drittel durch die Vermehrung der Belegschaftsstärke geschehe, doch nicht erfüllen. Zur weiteren Verbesserung der Wirtschaftsindexe der Produktion trug die Steigerung des materiellen Interesses bei. Die frühere Lohnungsform wurde mit den zeitgemässeren Formen der Gewinnbeteiligung ergänzt. Der monatliche Durchschnittslohn der Arbeiter wuchs, und dazu kam noch eine ganze Reihe von Zuwendungen ausser der Bezahlung. Das bedeutete in Szeged, dass jeder Arbeiter monatlich 437 Forint ausser seinem Lohn, in Form von verschiedenen sozialen, kulturellen und anderen Zuwendungen bekam.

Zwischen den Jahren 1957 und 1960 verdoppelte sich der ganze Produktionswert der Szegeder Industriebetriebe, der auf einen Arbeiter fallende Produktionswert wuchs um 67.5 Prozent, — und das wurde von den Arbeitern für einen, um 27.5 Prozent angewachsenen Lohn erzeugt. In diesen Veränderungen erhielten die Parteibetriebsgruppen und Parteigeietskomitees eine wichtige führende, kontrollierende und helfende Rolle.

Dieser Artikel zeigt — durch die Benützung der verfügbaren Angaben — diese Tätigkeit und den Weg der Entwicklung der Szegeder Industrie.

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÉS A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT*

Az 1917-ben lezajlott két oroszországi forradalom közvetlenül mozgásba hozta a világ valamennyi országának munkástömegeit, de más baloldali erőket és pártokat is. A háború utolsó évében, — különösen a központi hatalmak országaiban — felüllevők egyre mélyülő és erősödő válsága kifejeződött az egymást követő kormányváltásokban, az alullevők tömegsztrájkmozgalmában, a háborúból való kiábrándultságban, a fokozódó béke-vágyban, a spontán mozgalmak megszorodott sokaságában. Ilyen körülmények között évszázados dinasztiák sorsa megpecsételtnek látszott, új politikai erőviszonyok megjelenésének körvonalai rajzolódott ki. A politikai, elsősorban a haladó, a baloldali pártok és ezen belül — még a csúfos 1914. augusztus 4-i leszerelés nyomán kialakult politikai gyakorlat ellenére is — főleg a szociáldemokrata pártok politikai szerepe, állásfoglalása, hangja az általános érdeklődés középpontjába került. A munkásosztály határozott fellépést, forradalomért küzdő programot várt és követelt, míg a felüllevő osztályok fokozódó aggodalommal és riadalommal tekintettek az állásfoglalások elé.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom lobogó lángja megvilágította Európa és a világ munkásságának az új világhoz vezető utat. A magyar munkásmozgalom legjobb erői is erre az útra léptek.

Az orosz Február és Október hatására keletkezett mozgalmak, a magyarországi munkásmozgalmon belül megerősödött baloldali áramlatok, a KMP létrejötte és a harc a proletárforradalomért, az SZDP szerepe a polgári demokratikus forradalomban és más hasonló elsőrendű fontosságú kérdések vázolásától — úgy tűnik e helyütt — eltekinthetünk. Témánknak megfelelően a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezető fórumának és orgánumának különböző megnyilatkozásait kívánjuk nyomon követni — 1918 tavaszáig — nyaráig. E problematikának, ha mégoly rövid, nem elég mély felvázolása — erre nincs elég terünk — talán érzékletesebbé teheti az SZDP vezető köreinek differenciálódási folyamatát a forradalmi korszak időszakában. Az Októberrel való azonosulás, megértés, sőt néha az azonnali követés igénye, illetve a tartózkodás, a nem tetszés sőt az azonnali ellenszenv egyaránt megfigyelhető az SZDP vezető köreinek magatartásában. Ez az 1917 őszi — téli kialakult alapmagatartás, lényegében változatlan maradt a két magyarországi forradalom időszakában. A forradalmak időszakában vállalt szerep és állásfoglalás alapját az októberi forradalmi folyamat megértésében vagy elvetésében is keresnünk kell, hozzátéve természetesen, hogy ez nem jelent statikus álláspontot, mivel a gyorsodó események forgatagában az egyes személyek nézetei módosultak.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt az imperialista háború első éveiben szociálsoviniszta magatartást tanúsított, bár hangnemében, érvelésében mérsékeltebb volt a hivatalos németországi szociáldemokrata vezetőknél. Ugyanakkor azonban a magyar munkásmozgalmon belül nem alakult ki olyan baloldali csoport,

* A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója alkalmából a József Attila Tudományegyetemen rendezett tudományos ülésszakon 1967. november 2-án elhangzott előadás.

amely részt vett volna a zimmerwaldi konferenciákon. A szakszervezeteknek a „hon védelmét” támogató szerepét világítja meg egy budapesti rendőrfőkapitányi jelentés 1915 novemberéből. A jelentés megállapítja, hogy az üzemek nem kerültek ki a szakszervezetek befolyása alól, s a rendőrség fokozottabb megfigyeltetést végzett, „de eddig egy esetben sem tapasztaltam, hogy valamely ténykedéssel a hadviselés érdekeit akarta volna csonkítani... a szövetség első gondja volt a munkásokat a munka zavartalan folytatására felhívni... a szövetség vezetői maguk gondoskodtak, hogy a fellépő bérmozgalom a törvényes keretet túl ne lépje”.¹

A belügyminiszter 1916. október 12-én utasította a fővárosi rendőrfőkapitányt: figyelmeztesse a munkásmozgalom vezetőit, hogy a szocialista szervezkedés vagy a bérmozgalmak miatt beállt, vagy beállható zavarért a mozgalom vezetőit teszi személy szerint felelőssé.² A főkapitány válaszul a miniszteri figyelmeztetésre, mintegy eloszlatta a felesleges aggodalmakat, némi önhittséggel jegyzi meg, hogy a mozgalom vezetői tartózkodnak minden olyan mozgalomtól, mely sértené a hadvezetés érdemeit. A háború befejezését szolgáló mozgalmakról meglehetősen szűk körben akadémikus vitát folytatnak. A nemzetközi összefogás hiányzik. Az Internacionálé helyreállításán fáradozó minden iparkodásuk csődöt mondott.³

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt bizonyos együttérzéssel, némi rokonszenvvel figyelte ugyan a zimmerwaldi értekezletek munkáját, mégis az aktív béke-mozgalom kezdeményezésétől elzárkózott. A pártvezetőségben helyet foglaló Kunfi vezette pacifista szárny nem szánta rá magát az antimilitarista harcra, s nem lépett fel a kormány háborús politikáját támogató pártvezetés többsége ellen.⁴ A kormány belügyi szervei élénken figyelték a kialakult nemzetközi kezdeményezéseket. 1915 szeptemberében a zimmerwaldi konferenciával kapcsolatban Kunfi Zsigmondot beidézték a főkapitányságra. Kunfi a kérdésekre azt válaszolta, hogy ő ezen a konferencián nem vett részt, s a magyar pártot nem hívták meg és ott magyar részből még félhivatalosan sem jelent meg senki.⁵ Egy a háborúellenes mozgalomról szóló detektív jelentés 1917 augusztusából megállapítja, hogy „s a magyar szociáldemokrata párt vezetőségéről eddig még nem volt megállapítható, hogy erkölcsi ... célzattal kereste volna az érintkezést a svájci radikális csoportokkal. Másként áll a dolog egyes szakszervezetekkel. Megemlítjük a nőmunkások szervezését, ahol Gárdos Mariska szoros és állandó összeköttetést tart fenn ... svájci munkás vezérekkel. Révész Mihály az ifjúmunkások egyik vezére, ... állandó levelezésben volt... a svájci ifjúmunkások vezérével... Maga Szabó Ervin a svájci radikálisokkal állandó összeköttetést tart fenn ... aki valamennyi külföldi kiadványt megkapott”.⁶

Az SZDP vezetése 1915–16-ban különböző országok szociáldemokrata pártjaival tárgyalt, s tevékeny szerepet vállalt az 1917-es stockholmi értekeztet előkészí-

¹ PI Archivum 721.f. Révész gyűjt. 59—69 öe. Főkapitány jelentése a belügyminiszterhez 1915. november 28.

² PI. Archivum 721. f. Révész gyűjt. Belügyminiszter a főkapitányhoz 1916. október 12.

³ PI. Archivum uo. Boda jelentése a belügyminiszterhez 1916. november 10.

⁴ A tétlenség és a paralízis feletti mély elkeseredést fejezi ki Ligeti Károly egy 1916 áprilisában írott levele: „Holnap után május immár a második abból a véres fajtából, mely nem terem, hanem öl és pusztít. Késérő élvezet olvasni ebben a fölszabadult égő pokolban azokat a nagy hangú szövegeket, amik mindegyik részről az öldöklés elkerülhetetlenségét gajdolgják a vérben fürdő milliók felé, vagy újabb véráradatnak feszegetik a zsilipjét. Hát ennyire tehetetlenek, nyomorultak, elrohadtak vagyunk, hogy e nyilvános csepürágók nyilván tudott hazugságai nélkül gondolkodni és cselekedni semmit sem tudunk már?”

PI. Archivum 694. f. Bresztovszky Ede gyűjt.

Ligeti Károly Bresztovszky Edéhez 1916. április 29.

⁵ PI. Archivum Révész gyűjt. 1915.

⁶ PI. Archivum Révész gyűjt. 721. f. 72. öe. 8454/1917 BM res. 1917. augusztus 11.

tésében, de szomorúan kellett tapasztalni, hogy a fáradozásai eleve kilátástalanok.⁷ Az SZDP, híven belpolitikai alapelveéhez, első helyre helyezte a zöldsztal melletti politikát. Weltner Jakab az 1918-as februári rendkívüli pártgyűlésen a pártvezetőség háború alatt végzett politikáját mégis a legbaloldalibbnak tüntette fel, olyannak, mint amely mindig osztályharcos alapon állt. Ekkor a párt háborúellenes tevékenységét — az alulról jövő nyomás hatására is — Zimmerwalddal azonosította, s azzal támasztotta alá, hogy a magyar munkásság kikényszerítette volna kormányától az útleveleket.⁸ Weltner itt arra célzott, hogy az Antant országok szocialistáitól az útlevelek kiadását kormányaik megtagadták, s ez Magyarországon a tömegek forradalmisága miatt — úgymond — nem következhetett volna be. Weltner a kongresszuson természetesen hallgatott arról, hogy a kormány is szívesen vette az SZDP fáradozásait. Ebben a vonatkozásban meghamisította a tényeket, azokat egyoldalúan állította be. Ezzel is mintegy próbálta leszerelni a tömegek forradalmi hangulatát. A párt politikájának Zimmerwalddal való azonosítása pedig a tömegek megtevesztését célozta.

A februári forradalom, s a növekvő tömegmozgalmak hatására a párt vezetősége egyre aktívabb békemozgálmába fogott, s sajtóorgánumai határozottabbá kezdtek válni.⁹

Míg a háborúval kapcsolatos álláspontok, s a követendő gyakorlat többé-kevésbé egységes volt az SZDP vezető köreiből, az 1917-es októberi szocialista forradalom elvi megítélésében — semmiféleképpen nem követendő gyakorlatában — lényeges és fontos árnyalatbeli különbségek mutatkoztak. A jobbszárny, a centrum és a balcentrum különböző módon értékelte az oroszországi forradalmat, s ennek megfelelően más-más tanulságot vont le belőle. A tömegek balratolódása, az orosz példa követésének igénye, határozottabb politikai cselekvés követelése természetesen szerepet játszott abban, hogy a sajtó pl. vezető helyen foglalkozott az oroszországi eseményekkel, s igyekezett megfelelően informálni olvasóit, s egyben kommentálni az eseményeket, de amellett e megnyilatkozásoknak és elemzéseknek őszinte hangja, több esetben bátorsága, nem a tömegek megnyugtatót, leszerelését szolgálta, hanem Október küzdelmével, eredményeivel, harcával való szolidaritást, együttérzést is kifejezte. Kétségtelen, hogy az első időszak megnyilatkozásai összehasonlíthatatlanul pozitívabbak, mint 1918. október — 1919. március időszaké. Ugyanakkor — a baloldal tetteket sürgető egyre erőteljesebbé váló fellépését kivéve — az SZDP gyakorlatilag nem készül a rohanó forradalomra. A pártvezetőségnek a februári forradalom utáni hangulatról jegyezte fel Ágoston Péter naplójába: „Hogy milyen távoli a forradalom gondolata nálunk, — írja 1917. április 7-én, — s mennyire nem bíznak benne a szocialisták ezt jól jellemzi Farkas Antalnak nyilatkozata, aki a Népszava szerkesztőségében, amikor az orosz forradalomról beszélgetve azt jegyezte meg valaki, hogy milyen nagy dolog, így szól: „Ez az orosz forradalom az orosz szocialista pártvezetőséggel semmi. Nagy dolog akkor volna, hogyha a magyar pártvezetőséggel csinálták volna meg.” Az elégedetlenség megint élcebe fül, de nem tettben tör ki.”¹⁰ Míg mások még ekkor is a szokásos „reálpolitika” megvalósulásában reménykedtek. Ugyancsak Ágoston jegyezte fel, hogy a miniszterelnök Eszterházy Móric: a békéről nem mondott semmit, pedig mindenki ezt várta, de a választó-

⁷ E kérdésről részletesen: Kende János: Adalékok az MSZDP nemzetközi kapcsolatainak alakulásához (1914–1917) Párttörténeti Közlemények 1964. 2. sz.

⁸ Népszava 1918. febr. 12. — Weltner beszéde a pártgyűlésen.

⁹ A februári forradalom magyarországi hatásáról: Mucsi Ferenc: Az 1917-es februári forradalom hatása Magyarországon. Századok 1958. 685–698. old.

¹⁰ PI. Archivum 689. f. Ágoston Péter iratai. Napló 1917. ápr. 7.

jozról sem beszélt eleget, ugyan neki Garami kijelentette, hogy ők tudják, hogy a miniszterelnök többet fog adni.”¹¹ Mégiscsak meghatódtak a pártvezetők a miniszterelnök (akkor még jelölt) Népszava szerkesztőségbeli látogatásától. De Ágoston beszélgetést folytatott Landler Jenővel is. Ő elmondta, hogy „a munkások hangulatára jellemző, hogy vissza kell tartani őket a sztrájkoktól... a katonák mindig előre értesítették a sztrájkolókat, hogy mi lesz, s így munkásokat elfogni nem tudtak... Ha nem tartanák vissza az embereket, akkor forradalom volna Pesten.”¹² — említette keserűen Landler Jenő. A tömegek forradalmasodó hangulatát világosan látta Landler, valamint a pártvezetőség leszerelő magatartását is. Az SZDP vezetése ugyanezt a politikai gyakorlatot alkalmazta 1917 novemberében, az 1918 nagy januári és júniusi tömegsztrájkok időszakában is.

Garami Ernő, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetője az 1917-es oroszországi szocialista forradalmat kezdettől fogva ellenségesen fogadta. Buchinger jegyezte fel Garami véleményét „...a dolgok alakulása szerint a proletárdiktatúra a munkások fölött gyakorolt diktatúrát is jelenti, ami szerinte elfogadhatatlan és káros állapot”.¹³ Garami, az októberi forradalomban veszélyes és reménytelen kísérletet látott, hiszen szerinte Oroszországban a szocializmus gazdasági előfeltételei nincsenek meg. Garami Ernő „Forrongó Magyarország” c. munkájában értékelve az 1918-as magyar októbert, 1917 októberére is kitekint. „Aki azzal válaszol, hogy a Nemzeti Tanács eredeti programja túl szűk volt, az tulajdonképpen azt állítja, hogy az októberi forradalom alkalmát azzal is föl lehetett volna használni, hogy Magyarországot a feudális gazdasági és politikai uralom rendszerétől egy ugrásra átvezessük olyan gazdasági és politikai rendszerbe, amely eddig még sokkal előrehaladottabb államokban sem volt megvalósítható... s még Oroszországra nézve is kitűnik, hogy a történelem fejlődésének ilyen erőszakolása nem lehetséges... mert nyers visszaesést jelentett a Marx előtti idők forradalmi ideológiájába és utópizmusába, amikor sok szocialista még azt hitte, hogy a forradalmak „csinálás”-ához csak „akarat” és „alkalom” kell.”¹⁴ A bolsevikoknak forradalom „csinálásra” vonatkozó Garami vádaskodás nélkülöz minden történelmi tényt. Garami itt a bolsevikokat anarchistákkal azonosítja. A bolsevik párt nem akaratból, hanem az objektív fejlődés valóságos marxista elemzéséből indult ki és jutott arra a következtetésre, hogy a szocialista forradalom feltételei megértek. A forradalmat nem „csinálták”, hanem az a párt tudatos vezetésével a tömegek műve volt. Garami a marxizmust szembeállította az októberi példával. Szerinte nem lehet gyorsítani a történelmi fejlődést, különösen nem lehet eszközölni ugrásokat. Ez idegen — Garami szerint — a marxizmustól. Kun Béla joggal állapította meg róla — a Tanácsköztársaság első napjaiban a vele folytatott beszélgetésen, — hogy nem annyira marxista, mint inkább Marx ismerő. Az októberi szocialista forradalom semmiképpen nem felelt meg a Garami-féle jobboldali dogmatizmus teóriájára épített, polgári demokrácia célul megjelölő jobboldali praktikumnak.

Buchinger Manó saját álláspontjáról: „Ami engem illet, én attól féltem, hogy Leninek uralma csak rövid, átmeneti lesz... Ma, huszonöt év múltán nem szégyelem bevallani, nagy megnyugvással tölt el, hogy az orosz fejlődést illetően a történelem milyen alaposan rámcáfolt.”¹⁵ Buchinger kétségtelenül nagyobb érdeklődést tanú-

¹¹ Uo. 1917. június 25. — Jellemző, hogy ez a két adat egy napon került feljegyzésre, jól szemlélteti a párton belüli különböző hangulatot és politikai állásfoglalást.

¹² Uo.

¹³ Buchinger Manó: Októberi forradalom Emigráció é. n. 13. old.

¹⁴ Garami Ernő: Forrongó Magyarország Leipzig—Wien, 1922. Pegazus Kiadás 221. old.

¹⁵ Buchinger Manó: Októberi forradalom — Emigráció i. m. 13. l.

sított az Októberi Forradalom iránt mint Garami, bár gyakorlatilag teljesen egy táborba jutott vele. „Kunfi — írja róla Buchinger — lelkesen fogadta a hírt és az volt a véleménye, hogy amennyiben Leninék a hatalmon megmaradhatnak, döntő hatással lesz majd és a nagy példát más országokban is igyekeznek majd követni.¹⁶ Kunfi lelkesedésére utal Garami is, és még 1918 októbere előtt lefolyt beszélgetésüket eleveníti fel, melyben saját álláspontját sem rejti véka alá. A budai királyi palotára mutatva, Garami megkérdezte Kunfitól: Vajon mi lesz ott fönt egy év múlva? Kunfi habozás nélkül felelte: ott fog ülésezni a szovjet. „Annyira váratlanul ért e válasz — írja Garami —, hogy eleinte nem is vettem komolyan. Csak amikor Kunfi erősen bizonygatni kezdte, hogy ez bizony így lesz és elkerülhetetlen, akkor láttam, hogy mennyire rabul ejtette őt és az orosz szovjetek úgynevezett forradalmi lendülete és mennyire rabja ennek, amit én már akkor is forradalmi romantikának és a szép forradalmi gesztusok irreális, és ezért antimarxista imádatának neveztem.”¹⁷

Kunfi Zsigmondnak az Októberi Forradalmat értékelő megnyilatkozása volt 1918 májusában, Marx születésének 100. évfordulója alkalmából a Vigadóban rendezett emlékülésen elmondott beszéde. „A nagy átalakulást néhány szóval és néhány fogalommal jellemezhetjük, amikor szembe akarjuk állítani a száz év előtti erőket a mostani erőkkal. A konvent volt akkor a forradalmi erő, a szovjet most, a jakobinusok voltak Metternich szerint a forradalmárok ma a bolsevikok a jakobinusok. És ha egy nevet keresnénk jellemzőnek, akkor azt lehetne mondani, hogy száz esztendő politikai és szociális átalakulása nem fejezhető ki jobban, mint a XIX. századbeli Robespierre és a XX. századbeli Lenin és Trockij nevével.¹⁸ Marxról írott tanulmányában visszatér e történelmi analógiához. A szociáldemokrácia válságából való kivezető utat a forradalmi marxizmushoz való visszatérésben jelöli meg.¹⁹

Kunfi, még a stockholmi tárgyalások során több ízben találkozott Radekkel, a Bolsevik Párt külföldi Bizottságának vezetőjével. Kunfi már az októberi forradalom előtt bírálat alá vette a mensevikek halogató, a burzsoáziával lepaktáló politikáját és érdeklődéssel tekintett a bolsevikok növekvő befolyása elé.

A békét óhajtó, a forradalmi változást elszigetelten váró Ágoston Péter közvetlenül az októberi forradalom hatása alatt a magyar társadalmi problémák megoldását az orosz példában látta. „Beteg kormányrendszerünknek talán következménye a beteg szocializmus... Végző konzekvenciában kellene a dolgot megoldani, mint az orosz szocialista forradalom, de nemcsak a földhöz való jog megszüntetésével, hanem a kereskedelem mai rendszerének megszüntetésével, mert az állam ne csak termeljen, hanem ossza is el a termelvényeket.”²⁰ A termékcsere azonnali megvalósítás utópikus elképzelés eredménye, (ez más vonatkozásban is megtalálható Ágostonnál) de Október magyarországi követelésének szükségessége — még ha ez nem is azonosult politikai gyakorlattal — fontos felismerésről tanúskodott.

A Szociáldemokrata Párt központi lapja, a „Népszava” bő terjedelemben, különösebb ferdítések nélkül tájékoztatta olvasóit még november 7-e előtt a Bolsevik Párt gyorsarányú növekedéséről, a forradalmi erők szerveződő erejéről. Weltner Jakab, aki ezidőben Stockholmban tartózkodott, mint a Népszava egyik tudósítója közelebről figyelte az oroszországi eseményeket, s távirataiból inkább amolyan két és feles hang csendült ki. A 20-as évek végén kiadott visszaemlékezéseiben egy

¹⁶ Uo.

¹⁷ Garami Ernő: i. m. 73. old.

¹⁸ Népszava 1918. május 7.

¹⁹ Szocializmus 1918. május. Kunfi Zsigmond: Marx.

²⁰ PI. Archivum Ágoston Péter iratai. Napló 1917. november 26.

szót sem írt Lenin forradalmáról, több bolsevik vezetővel folytatott tárgyalásáról. (Jellemző Weltner „objektivitására”, hogy több oldalon mutatja be Czernin gróf készségét egy bécsi útja alkalmából.²¹ Való igaz, hogy Weltner saját szerepét szélsőségesen jobboldalinak ábrázolja. Ebben fő szerepe annak volt, hogy Weltner szalonképessé kívánta magát tenni az ellenforradalmi rendszer előtt. November 2-án keltezett táviratában bizonyosra veszi, hogy a közelgő szovjet kongresszus a bolsevikokat juttatja többségre. Megjegyi, hogy a mérsékelt mensevikek és a szociálforradalmárok egy része közeledik a bolsevikok programjához, amely egyértelműen a szovjetekre akarja ruházni a hatalmat.”²² A bolsevikok térhódítását elemző kb. 50 soros cikk, statisztikai adatokkal bizonyítja, az erők balratolódását. A Bolsevik Párt sikerét (Duma választások alapján) a békeagitációban látja.²³ November 8-i cikkben már nemcsak a választási adatokról, hanem a fegyveres túlsúlyról is hírt ad a lap. Részletesen beszámol a helyőrségi parancsnokság és a forradalmi katonai bizottság közti ellentétről, ismertetve a forradalmi rendelkezéseket. „A Kerenszkij-kormány állást foglalt a pétervári szovjet ellen és fölszólította, vonja vissza parancsát. A katonai bizottság azonban kijelentette, hogy állja a harcot és ha kell szembe száll a kormánnyal is... A kormány hatalmának csökkenését és a bolsevikok hatalmának megnövekedését *rikítóan* mutatja, hogy a kormány egyelőre nem mer fegyveresen föllépni...”²⁴

Egy nappal később már megjelent az első elemző és értékelő vezércikk az októberi felkelésről. „A márciusi forradalom most e novemberi napokkal érett meg teljesen. Az orosz forradalom tömegeit eddig is a munkások és a velük szövetkező katonák alkották, de a politikai hatalom a burzsoázia különféle áramlatainak kezében volt... A most induló új forradalom tisztára proletármozgalom és így elmondhatjuk, hogy az orosz revolúció ma a pétervári munkások és katonák győzelmével és kormányrajutásával eljutott kifejlődésének csúcsáig... A forradalom programja: 1. a proletárság diktatúrája. 2. a rögtönös békekötés. 3. a gyárak és földek szocializálása.” A cikk a továbbiakban Októbert egybeveti a párizsi kommünnel, majd a kivívott siker megszilárdítását, illetve kiszélesítését a parasztság megnyeréséhez és a békekötés sikeréhez köti.²⁵ Egy másik szerkesztőségi cikkben visszautasítja az októberi felkelést összeesküvéssel azonosító burzsoá nézeteket. „... a bolsevikok felkelése nem volt titkos összeesküvés, mert a kormány már régen tudott az előkészületekről. A mozgalom annyira hatalmas volt nyilvánvalóan, hogy az nem tudott vele szembe szállni és minden amellett szólt, hogy a harctéren levő csapatok túlnyomó többsége a bolsevikok pártján van.”²⁶

A novemberi napokban a különböző polgári lapok, főleg a Reuter és Havas ügynökség „biztos” hívei és a maguk kívánságait is kifejezve, az új hatalom ingatlanságáról, nem egy esetben bukásáról számoltak be. A Népszava visszautasította ezeket a rágalmakat és bízott a hatalom megszilárdulásában. „Minden reményünk a munkások, katonák és parasztok szovjetjeinek győzelméhez fűződik. A Pétervár körül vívódó harcokban nemcsak Oroszország sorsa dől el, hanem a béke és a

²¹ Weltner több oldalon ismerteti Czernin béke beszédeit. Arról sem feledkezik meg, hogy egy bécsi utazás alkalmából a párt vezetői számára Czernin szerzett Pullmann kocsit. — Weltner Jakab: Milliók egy miatt. Bp., 1927. 281—285. l.

²² PI. Archivum 659. f. Népszava szerk. I. r. 1917/4. Weltner távirata 1917. nov. 2. — Népszava 1917. nov. 4.

²³ Népszava 1917. nov. 4. A bolsevikok erősödése Oroszországban.

²⁴ Népszava 1917. nov. 8. Az orosz forradalom.

²⁵ Népszava 1917. nov. 9. Új orosz forradalom — MMTVD 5. k. 13—14.

²⁶ Népszava 1917. nov. 23. A bolsevik felkelés előzményei.

demokrácia sorsa is. A bolsevik uralom nem egyetlen párt uralmát jelenti, mert Lenin híveit mások is támogatják... Az új forradalmi kormány a szovjetek uralma, vagyis Oroszország-dolgozó osztályainak kormánya. Nem kalandoruralom tehát...”²⁷ A Kerenszkij—Kalegyin—Krasznov ellenforradalmi támadás felett aratott bolsevik győzelem elemzésekor a lap a mensevikek politikáját elítélte. „Az események logikája is a bolsevikok győzelme mellett szól! hiszen már a szavazások során a legtöbb szavazatot kapták... (A tömegbefolyást még mindig a szavazatok számából állapítják meg.) A proletárságra a mensevikiek ingadozó és a polgári pártokkal nem csupán egyetlen célra, hanem a hatalom gyakorlásának egész területére szövetkező taktikája sokkal kevésbé hatott, mint a bolsevikok világos és egyetlen cél: az államhatalom meghódítása felé törvő taktikája. Elmondhatjuk, a bolsevikokkal nem valamely szocialista elmélet jutott uralomra, hanem magának a szocialista politikának a nagy alapelvei: a proletárság vegye kezébe a hatalmat...”²⁸ Az idézet első része természetesen az SZDP-nek a polgári ellenzéki pártokkal való együttműködési politikáját is védelmébe veszi, amikor egy közös cél érdekében ezt lehetségesnek tartja. A mensevikek tehát — a Népszava cikkírója szerint — akkor tévedtek, amikor a politikai kormányzás egész időszakára szövetkeztek más osztályokkal. A cikk elismeri ekkor, hogy a bolsevikok a proletártömegek akaratának egyetlen igazi kifejezői és harcosai. Ezzel kapcsolatban csak utalni kívánunk arra a közismert tényre, hogy a bolsevik párt még a Kornilov puccs után is egy rövid időre lehetségesnek tartotta a hatalom megragadásának békés formáját. A felkelés előkészítésének idején a II. szovjet kongresszuson és a szovjethatalom első hónapjaiban a baloldali eszközök leválták az eszer párttól és a bolsevikokkal működtek együtt. A cikk szerzője nem utalt a bolsevikok szövetségesének szerepére.

Bresztovszky Ernő nyugateurópai lapokra hivatkozva bizonyítja a bolsevik befolyás állandó növekedését. A párt befolyása tovább erősödött a mozgalmon (a munkásosztályon) belül és magával ragadta a békét és földet követelő paraszttentegert.²⁹ Az új hatalom megszilárdításának kapcsán lelkes hang csendült ki az egyes tudósításokból: „a bolsevik hatalom annyira megerősödött, hogy minden szocialistát a béke minden igaz hívét őszinte öröm járhatja át. A régi rendnek örökre leáldozott a hatalmas birodalomban”.³⁰ „Mialatt a fronton tárgyalnak s Krilenkó zászlós, az orosz hadseregek új főparancsnoka sorra fogatja el az engedetlen generálisokat, az ország belsejében példátlan eréllyel és törhetetlen következetességgel dolgozik a bolsevik kormány a nagy békemű előfeltételeinek megteremtésén.”³¹

Az októberi forradalom nemzetközi hatását és jelentőségét a Népszava egyik cikkírója — a hangnemből ítélve a fenntartásokkal teli csoporthoz tartozó — csupán az általános békevág erősödésében látta. „Az orosz forrongás, polgárháború, kormányválság és kormánymegingás nem más, csak a népek egyre növekvő béke-

²⁷ Népszava 1917. nov. 14. Ki győz? A cikk szerzője „hatalmi” szempontból is — meglehetősen rövidlátóan és az imperialista érdekeknek megfelelően — érvel az új kormány mellett. „... mérhetetlen előnyt jelentene a központi hatalmakra az Oroszországgal való rögtönös béke. Nemcsak egész hadseregek szabadulnának fel, hanem mihelyt a béke megszüntetné Oroszország gazdasági zűltséget, mihelyt a német lokomotívok, a vasúti kocsik enyhítenék a mai forgalom zavarát, Oroszország csakúgy mint a békében, a központi hatalmak kimeríthetetlen éléskamrájává lehetne. Az Oroszországgal kötött béke a központi hatalmak katonailag és gazdaságilag való legyőzhetetlenségét (!) jelentené és így törvényszerű szükségességgel a Franciaországgal Angliával kötendő általános békére is vezetne.”

²⁸ Népszava 1917. nov. 20. A bolsevik győzelem.

²⁹ Népszava 1917. dec. 6. A bolsevikok erőviszonyai — Lugano nov. 29.

³⁰ Népszava 1917. nov. 24. Szocialista berendezkedés Pétervárott.

³¹ Népszava 1917. dec. 1. Béke Kelet és Nyugat felől.

vágyának politikai formában való megjelenése.”³² Bresztovszky Ernő, a Népszava értékelésénél lényegesen mélyebb összefüggéseket látott az októberi forradalom után 1917 decemberében.” Oroszországban végérvényesen áttörte a proletáriátus a háború frontját. Ma már nem korai az az ítélet, hogy a marxista forradalom kifelé és befelé diadalmaskodott... egész Oroszország Leninék mögött áll. Kifelé napról-napra erősödik a kormány helyzete, hiszen nem tehetetlen báb a kapitalisták markában, hanem bátran megragadja az antanttal szemben rendelkezésre álló leghatalmasabb eszközt: kilátásba helyezi az államcsődöt... A kapitalizmus két lehetőség előtt áll: vagy megadja a szocializmusnak az államközi békét s a fejlődés lehetőségét a társadalmi béke felé, vagy arra kényszeríti a béke és a szocializmus pártjába most már nemi különbség nélkül tóduló tömegeket, hogy a nemzet békéjét a nemzeten belül, a társadalmi rend orosz mintájú felforgatásával teremtsék meg.”³³ Ebből az állásfoglalásból is kiderül azonban — a mindez már október után —, hogy a béke kivívása, a szocializmus, a forradalom ellenpólusa. A forradalom csak végső esetben lehetséges, de Bresztovszky reális alternatívának tekinti. Más szóval Október más országoknak nemcsak példát, hanem biztosítékot is teremtett forradalmukhoz. Bresztovszky Ernő egy másik írásában kereken visszautasítja az Európai Egyesült Államok bármilyen programját, s ha nem is nyíltan, de a Kautsky féle nemzetek államszövetsége tervet is elutasítja, kijelentve, hogy bármilyen elképzelés a tőkések uralmának további fenntartását, erősítését szolgálja. A nemzetek jövőjét azonban — pacifista módon — a demokrácia következetes biztosításában látja.³⁴

Bokányi Dezső a november 25-i izzóhangulatú hatalmas tömeggyűlésen az októberi forradalom jelentőségét abban látta, hogy visszaadta az emberiségnek a szocializmusba vetett hitét. A szónok utalt arra, hogy a forradalom kimenetele még bizonytalan, nem tudni szocialista vagy polgári demokratikus, vagy a kettőnek valamiféle keveréke, de egy biztos, hogy a cárizmus többé nem tér vissza. Az orosz munkás kinyújtott kezét el kell fogadni.³⁵ Bokányinak a forradalom jellegére vonatkozó megjegyzése nem haladta meg a februári forradalom értékelését, nem szólt azokról a vívmányokról, amelyek már széles körben ismertek voltak. Kétségtelen az összegyűlt hatalmas tömeg többet szeretett volna hallani a népszerű szónoktól. A Pravda — németnyelvű források alapján — szintén megemlékezett a grandiózus tömeggyűlésről. Tudósításában azt emelte ki, hogy a szónok háborút elítélő és békét sürgető szavai alatt a tömegből az általános sztrájkot követelő felkiáltások hangzottak el. Kár, hogy a szónok a tömeget lecsillapította. Kiemeli a Leninnek és Liebknechtnek szóló üdvözlét.³⁶

Érdemes felidézni a hasonló időben Németországban lezajlott tömeggyűléseket. Ebert november 18-i beszédében azt állította, hogy a központi hatalmak békehajlandósága erőteljesen befolyásolta az orosz forradalmat. Ennek az állításnak a tények ellentmondanak, hisz Kerenszkij Petrográd feladására készült, de Ebert felfogása is az volt: annál rosszabb a tényeknek (kijelentette, hogy el kell fogadni a békejavaslatot, s meg kell szilárdítani a demokráciát. Ebert egy szóval sem említette, hogy Oroszországban a proletáriátus került hatalomra. Scheidemann félreérthetetlenül jelentette ki, hogy „szeretnénk ha Oroszország békeszerető demokráciává válna... követeljük az érdekek kiegyenlítését, amelyben Oroszország életérdekeit sem szabad figyelmen kívül hagyni a mostani győző jogánál fogva.” Az imperialista célokat

³² Népszava 1917. nov. 16. Kavarog a világ.

³³ Szocializmus 1918. jan. 78. old. Bresztovszky Ernő: Felülről.

³⁴ Szocializmus 1917. dec. Bresztovszky Ernő: A nemzetek társadalma.

³⁵ MMTVD 5. k. 25—29. l.

³⁶ Pravda 1917. nov. 24. (dec. 7.) V. Vengrii.

hangoztató Scheidemann nem riadt vissza a bolsevikok nyilvános elítélésétől: „A bolsevikoktól sok kérdés választ el bennünket és sohasem fogjuk elhinni, hogy azokat a módszereket, amelyeket helyesnek tartanak, mi is magunkénak vallanánk.”³⁷

Haase, a függetlenek nevében az októberi forradalmat világtörténelminek értékelte, s e harcban — hangoztatta — az orosz munkásosztály évtizedes harcának gyümölcse érett be. Bírálva a többségi szociáldemokratákat, megjegyezte vajon a forradalomnak nyújtott legjobb támogatás a hadihitelek újabb megszavazásában van? A diplomácia nem fog demokratikus békét létrehozni. Csak egy út van a menekülésre és ezt az orosz kormány mutatta meg: a nemzetközi osztályharc.³⁸

A német többségi szociáldemokraták állásfoglalását nemcsak a háború és béke kérdése, hanem az orosz forradalom értékelése miatt is bírálták a németországi függetlenek. A Magyarországi szociáldemokrata Párt nézete, megnyilatkozásai, a németországi függetlenekéhez volt közel álló, sőt a hivatalos pártvezetés jelentős része a Kautskytól balra álló függetlenek véleményét osztotta. Az SZDP centrum irányvonalát, akkoriban bizonyítja az is, hogy az Antant országok pártjainak centrum felé — ha lassú — alakulását is biztató jelnek tekintette. Amikor helyeselte a bolsevik párt vezette proletárhatalom intézkedéseit, ugyanúgy ellenezte minden határozottabb balszárny kialakulását és megerősödését más országokban. Erről tanúskodik Weltner egyik stockholmi nyilatkozata 1917 decemberében. Megemlítette, hogy a német imperialista békefeltételek elfogadhatatlanok, ez csak a német annexiók köröknek kedvez. Megjegyezte, hogy a külön béke lehetetlenné teszi az általános demokratikus békét. Sürgette a szocialisták konferenciájának azonnali összehívását.³⁹

Weltner 1917. november 8-i táviratában arról számol be, hogy tárgyalást folytatott a stockholmi bolsevikokkal, (a külföldi bizottság) akik ugyan a saját nevükben tárgyaltak, és ők lehetségesnek tartják a konferencia összehívását, melyre meghívták Ausztria, Magyarország pártjait, a német függetleneket is. — Ha lehetséges is ilyen vélemény az nagyon egyedi volt, hisz a Bolsevik Párt a III. Internacionálé létrehozásán fáradozott.

A Népszava tudósítója főleg a mensevikkal tartott kapcsolatot. A mensevik vezetők — Dan, Axelrod — szkeptikusan nyilatkoztak az új forradalom jövőjéről. Azt hangoztatták, hogy a bolsevikok után — akik, s főleg Lenin, nem képesek pozitív politikát folytatni — cári ellenforradalom és diktatúra lesz. Az ilyen megnyilatkozáshoz a lap nem fűzött véleményt.⁴⁰

A szélsőséges mensevik álláspontot elvetette a „Népszava”, s nagyobb reményt fűzött a Martov—Szuhanov vezette mensevik balszárnyhoz, s szívesen látta volna őket a kormányban. A koalíciós kormány létrehozása elé várakozással tekintett, s a Kámenyev által előidézett kormányválsághoz inkább reményeket fűzött, s nem tartotta veszélyesnek a forradalom fejlődése szempontjából.⁴¹

Élénken foglalkoztatta a szociáldemokrata pártot a fiatal szovjethatalom első intézkedése, államrendszerének kiépítése. A forradalmi intézkedések (a paraszt és agrárpolitika, a szocializálás, a termelés megszervezése, a nemzetek önrendelkezési joga, stb.) foganatosítása legalábbis az első időkben bizonyos változást eredményeznek a korábban hallott szociáldemokrata nézetekben.

³⁷ Népszava 1917. nov. 21. — Az orosz forradalom és a német szociáldemokrácia.

³⁸ Népszava 1917. dec. 2. — Haase felszólalása (A Vorwärts-ből átvéve.)

³⁹ Gyelo naroda (az eszerek lapja) 1917. dec. 13.

⁴⁰ Népszava 1917. nov. 10.

⁴¹ Népszava 1917. nov. 23. Koalíciós szocialista kormányt.

A földről szóló dekrétumot, és annak megvalósítását ismertetve, megállapítja, hogy Oroszországban agrárforradalom is végbement. A rendelet politikai hatása, hogy a sokmillió parasztság a maximalistákhoz (azaz: a baloldali eszerekhez, igaz ez nem pontos megjelölés, mert az eszereknél volt baloldal és voltak maximalisták) és a bolsevikokhoz megy át. „A történelemben páratlanul álló nagyságú és mélységű szociális forradalom játszódik le most Oroszországban, a tulajdonviszonyok olyan átförmálódáson mennek keresztül, amely nem-maradhat hatás nélkül a többi ország gazdasági és szociális viszonyaira... A béke és az agrárkérdés annyira kiélezte az osztályharcot, hogy a közbülső pártok, a szocialisták menseviki frakciója és a szociálforradalmárok jobbszárnya, amelyek állandóan a közvetítő szerepet választották, teljesen szétmorzsolódtak...” Azt mondják, hogy Oroszország vesztesen kerül ki a háborúból..., De csak látszat, mert az orosz parasztnak, munkásnak semmije se volt az orosz háborúból, most birtokába jut az egész haza földje. Nagy tanulság ez a magyar parasztra és munkásra... van itt föld elég — csak el kell venni, ki kell sajátítani, csak az *államnak* (V. L.) rá kell tennie a kezét, hogy szétosztthassa megmunkálásra... most újból megmutatták, hogy kell eljutni a szocializmus megvalósítása felé: a föld magántulajdonának megszüntetésével.⁴²

A korábbi felfogásokhoz viszonyítva előrehaladást jelent a munkásság és parasztság együttműködésének felismerése. A parasztság a munkásosztály felé fordult. Az orosz példa magyarországi alkalmazására is történik utalás. Az államról alkotott reformista nézet azonban továbbra is megmaradt. A megoldás kulcsa itt nem a szükséges és elkerülhetetlen társadalmi forradalom, hanem a meghatározatlan osztály feletti állam. Mint már más vonatkozásban is, a Népszava újból megállapította az ún. középpártok — itt a kispolgári pártok — politikai csődjét.

Kunfi Zsigmond is tanulásként állapította meg az októberi forradalomról: revideálni kell a konzervatív parasztságról alkotott nézetet. Az orosz paraszt forradalmár. „Az orosz forradalom eredményei a parasztság szociális és gazdasági jelentőségére terelik mindazok figyelmét, akik a szocializmus célját nem látják kimerítettnek a munkások pillanatnyi bérköveteléseinek képviselésében és a munkaviszony megfolttozására irányuló törekvéseknek némi sikerében...” Tovább elemezve az októberi forradalom tanulságait, ha kimondhatatlanul is, a szubjektív tényezők nagy fontosságát emeli ki. „Lehetetlenség az orosz dolgokat szemlélve arra nem gondolni, hogy van, mégpedig nem is jelentéktelen szerepe a tömegmozgalmaknál is az *egyénségeknak, a vezetőknek, azok erkölcsi és értelmi tulajdonságainak és azoknak az ideológiai tényezőknek*, amelyekről rendszerint igen nagy lenézéssel szoktunk beszélni és gondolkodni.”⁴³ (Kunfi itt még megjegyezte, hogy Oroszországban a legolvasottabb könyv a francia forradalom története.) Mindez a figyelemreméltó és szép, ha mégoly keserű megállapítás, akkor lett volna teljesebb, ha Kunfi az egyének mellett a pártra is utal.

Pogány József, aki ekkor még meglehetősen távol állt a forradalmi gyakorlat követelésétől, az októberi forradalomból a magyarországi helyzetre vonatkozólag ekkor negatív következtetést vont le, a januári tömegsztrájkkal kapcsolatos cikkében nemcsak az oroszországi forradalom alakulásának helytelen ábrázolását írta meg, (Miljukov—Kerenszkij—Lenin forradalom) — ez még a kisebbik baj, hanem félreérthetetlenül kijelentette: „Minden magyar forradalmi mozgalom, ha több akar *helyi akciónál* lenni, ha magasabbra akar emelkedni tömegsztrájknál, kormányválságnál, utcai harcnál, csak Ausztria vele egy időben kitörő forradalmi mozgalmával együtt emelkedhet forradalomra.” Majd Pogány gúnyolódva (ezt a gúnyt Kunfi

⁴² Népszava 1917. dec. 12. Az orosz szociális forradalom.

⁴³ Szocializmus 1917. december. — Tények és gondolatok.

Zsigmond a Szocializmusban, Jócsák Kálmán a február 10-i pártgyűlésen utasította vissza — és joggal! — a sztrájkolókon — akik a bolsevik jelszavakat hangoztatták — az egész mozgalmat a bolsevikok paródiájának nevezte. Az egész mozgalom — szerte — már csak azért is kilátástalan, mert hiányoznak az objektív feltételek, a parasztság, a nemzetiségek, a hadsereg nem támogatja a munkásságot —. Mind-ebből Pogány csak azt a következtetést vonta le, hogy Magyarországon nincs forradalmi helyzet.

A tőkeellenes intézkedések a bankok, a nagyobb üzemek köztulajdonba vétele lelkes — ha nem is egyértelmű — visszhangot váltott ki. Bresztovszky Ernő tollából származó „Lenin napja” c. vezércikk a bankok államosításának napját a közgazdaság új naptáraként értékelte. „...ajánlatos, hogy a közgazdaság naptárában Lenin napjának nevezzék.” „A cár megbuktatása az orosz népnek nehéz és sikeres műve volt, de mégsem legnagyobb műve... Most már nem az osztályuralom eszközéről van szó, hanem magáról az uralomról. A nép saját kezébe veszi a banktőkét és ezzel a nagyipart. És ez az átalakulás mélyebbre vág és messzebbre hat, mint csupán az államforma változása... A hitel államosítása, ami kifelé nem olyan feltűnő... csaknem szíven találja a kapitalista termelő rendszert. Ez az átalakulás nemcsak politikai, gazdasági, hanem a legnagyobb mértékben társadalmi is. Figyeljük és készen vagyunk arra, hogy a történések iskolájában a saját kötelességeink számára tanuljunk.”⁴⁴

A szovjetekről viszont Buchinger Manó azt írta, hogy ez egyet jelent a bizalmi rendszerrel. (Ebben a vonatkozásban kétségtelenül szerepet játszott a munkástanács létrehozására irányuló szűkkörű törekvés.) „A novemberi revolúcióval szólt a cikk — a bizalmiférfi rendszer jutott uralomra... A szovjetek uralma nem más, mint a bizalmiférfi rendszer kormányra emelése... A bizalmiférfi nemcsak önmagát, nemcsak a munkásságot, hanem az államot is tudja kormányozni.”⁴⁵ Természetesen a szovjet nem a bizalmiak összessége volt. A cikk tendenciózusan így a bizalmiak tekintélyét is emelni óhajtott, illetve a szovjetek szerepét csökkenteni. Buchinger ezzel a gondolat-tal illúziót is keltett a bizalmi rendszer iránt, hisz a szovjet a társadalom valamennyi dolgozó osztályát képviselte.

A *Leninről szóló írások* egyrészt visszaverték a burzsoá rágalmazás vádjait, másrészt emberi nagyságát, történelmet formáló szerepét mutatták be. A Népszava 1917. november 16-án közölte Troelstra nyilatkozatát Leninről: teljesen képtelenség Lenint német ügynöknek tekinteni. „Én hosszú éveket együtt dolgoztam Leninnel a Nemzetközi Irodában és mindig úgy találtam, hogy ő azokért az ideálokért küzd most, amelyekért egész életében küzdött.”⁴⁶

Bresztovszky Ernő Leninről szóló írásában közvetlenségét, fáradhatatlan munkabírást, kérlelhetetlen logikáját, retorikai cicomák nélküli világos érvelését emelte ki. Lenin a politikai helyzetet világosan felismerte és ha pl. a háború idején kevesen értették meg polgárháborúról szóló jelszavát, az események teljesen őt igazolták. „Az orosz tömegek motora hajtja az orosz politika páncélautóját, de a kormánykerék a tömegek lelki megismerését ember kezében van.”⁴⁷

Ugyancsak Bresztovszky írja 1917. december 15-én keltezett levelében, hogy orosz ismerősei is Leninért lelkesednek... Lenin a legnépszerűbb ember ezen a tájon.”⁴⁸

⁴⁴ Népszava 1918. jan. 2. — Lenin napja.

⁴⁵ Népszava 1917. dec. 2. A bizalmiférfi —

⁴⁶ Népszava 1917. nov. 16.

⁴⁷ Népszava 1917. dec. 23.

⁴⁸ Pl. Archivum 695. f. Bresztovszky E. iratai 1917. dec. 15.

A „Népszava” a szovjethatalom más vezetőire szórt rágalmakat is visszautasította és nagyon meggyőző vitát folytatott a leninizmus védelmében a korabeli polgári lapokkal is.

Az alkotmányozó gyűlés feloszlata után kevesebb elemző cikk jelent meg a párt központi és egyéb orgánumaiban. Itt a demokrácia és diktatúra elvi kérdései is összezsúplálódtak. A forradalomért való lelkesedés hangját felváltotta a hűvös tartózkodás.

A petrográdi választási adatok elemzésekor kiderült, hogy a szavazatok döntő többségét a bolsevik párt szerezte meg. A kadet párt növekedése logikus, rájuk szavazott mindenki a fekete százakig bezárólag. Ez a növekedés az osztályharc erősödését már előre vetíti. „A demokrata koalíciós politika gyöngesége és eredménytelensége a békekérdés előmozdítására való képtelensége kompromittálták úgy Kerenszkij híveit, mint a tévovázó menesvikieket.”⁴⁹

A választásokat elemző cikk elismeri, hogy a munkásosztály nagy többsége a bolsevikokra szavazott, azonban a parasztság a Csernov vezette eszereket támogatta, s ez utóbbiak a kadettekkel többségre jutott. Felújult a lap hasábjában a konzervatív reakciós parasztról szóló sokat hangoztatott tétel.

„A demokrácia elvei azt követelték volna — valószínű Garami tollából származó cikk —, hogy a bolsevikok vessék alá magukat a nemzetgyűlés többségének. Az ipari munkásság így biztosította volna, hogy Oroszország demokratikus köztársasággá lesz, biztosította volna a maga egyesülési jogát, nyolcórás munkanapját és nagy politikai befolyását. Az államhatalmat át kellett volna engednie a parasztságnak és föl kellett volna adni a szocializmus rögtönös megvalósításának és a tőke legyőzésének a reményét. Az orosz ipari proletárság... úgy érzi, hogy ha kell fegyverrel is fönnt akarja tartani a proletáriátus politikai uralmát az orosz nép paraszti többségének akarata ellenére is... E harcban nemcsak az orosz ipari munkásság áll szemközt a parasztsággal, hanem a proletárság diktatúrájának elve is harcban áll a demokrácia elvével.” A cikk befejező része: a központi hatalmaknak tisztességes békét kell kötniök, hogy ne okozzanak gyűlöletet az orosz népben, mert bárhogy is végződik a háború, így a béke tartós lesz.⁵⁰

A történeti tények rossz interpretálását nem rójuk fel hibának, magyarázható a hiányos tájékozottsággal. A parasztságnak a kadetokkal való szövetsége bezárólag a fekete százakig, a szociáldemokrata ortodoxiának felelt meg, hasonló szövetség megalkotását Magyarországon az „Újság” hangoztatta bezárólag az utolsó kisiparosig. És vajon az alkotmányozó gyűlés ha átveszi a hatalmat, a parasztság hatalma teremthető meg? Erre a kérdésre már akkor a Népszava szerkesztőségében is nemleges választ kellett adni. Az alapálláspont a polgári demokrácia elfogadása és kijelölése volt, vagyis a proletáriátus a megszerzett hatalmat és az elért vívmányokat — mivel azok úgymond történelmileg koraiak — adja fel és nyisson szabad teret a polgári demokráciának. Még csak fel sem vetődött a cikk szerzőjében a nyílt ellenforradalmi diktatúra, a fehérterror, vagy akár a cári rendszer, vagy ennek katonai diktatúrában jelentkező restaurációja. Történelmi tény volt a Kornyilov puccs mögött álló erők jelenléte, azok nem tűntek el a történelem porondjáról. Ez az állásfoglalás — minden erőltetett belemagyarázást mellőzve — mintha előre vetítené a jobboldali szociáldemokraták későbbi kapituláns magatartását, a Peidl kormány gyakorlatát.

A proletárdiktatúra történelmi szükségességét a Népszava szerkesztőségében, valóban sokan nem értették meg, még sok baloldali szociáldemokrata sem, s az

⁴⁹ Népszava 1917. dec. 15. Győznek a bolsevik szocialisták.

⁵⁰ Népszava 1918. jan. 25. Az orosz polgárháború.

nralkodó körök szociálpacifista felszólításainak elfogadásával az SZDP közömbös lesz a polgárháború alakulásának kérdésében. Vessen az orosz proletárhatalom, vérezen az orosz proletáriátus, mentsük az imperialista hazát.

A békéről szóló dekrétumot, a konkrét békeajánlatot a szociáldemokrata párt felhasználta a háborúellenes mozgalom kiszélesítésére, a kormány a német imperialista törekvések leleplezésére, a szovjet hatalom népszerűsítésére.

A fegyverszüneti tárgyalások megkezdésekor, de a későbbiek során is, az általános béke, és nemcsak a különbéke megteremtését tartotta elsőrendűnek. „Nekünk mindenek előtt a magyar, az osztrák, a német hatalmasok bűneit kell korbácsolnunk és tömegeink tettekeszségét növelnünk. Nem a győzelem, csak a megegyezés útja vezet a béke felé.”⁵¹

Ágoston Péter az orosz kormány békeajánlatát lehetetlennek tartotta, hisz egy héttel korábban a központi hatalmak is az antanthoz hasonlóan magyarzták az annexiót. „Az orosz szocialisták ajánlatát a központi hatalmak területén élő szocialisták részére szánt csaléteknek is tekintik az itteni kormányok s félnek, hogy a szocialisták álláspontját megváltoztatja s kényszeríti háborúellenes magatartásra.”⁵² Való igaz, hogy a békemozgalom intenzitása gyorsan fokozódott a breszti tárgyalások idején.

A békekezdeményezés növelte a szovjethatalom tekintélyét, politikájának népszerűségét. „Lenin és Trockij kormánya soha el nem homályosodó példák arra, miképpen kell békét teremteni... Soha nem volt még kormányzat amelynek békeharca ilyen nyilvánvaló, ennyire kétségbevonhatatlan tettel bizonyított lett volna... a bolsevikiek tekinthetők ma az egész orosz ipari proletárság egyetlen politikai képviselőjének és így az egyetlen tömegeket magába foglaló szocialista pártnak.”⁵³

A békétárgyalások idején a saját kormányt támogató vélemények is elhangzottak, melyek párosultak a szociálpacifizmus forradalmakat leszerelő tendenciájával. Nemcsak Czernin nyilatkozatait, hanem a német véleményeket is pozitívan értékelte az egyik cikkíró: „a központi hatalmak kormányai ezúttal igazán nagy és komoly szolgálatot tettek a béke ügyének”. Czernin úgymond meggyőzte a németeket, s az államok tisztességes békét akarnak, nem lesz megszállás, terület és hadi kárpótlás. „...az egész emberiség a háború helyett a munka, a kultúra, az építés és belső küzdelem haladást nemző világában térhet vissza,”⁵⁴ másszóval mintha mi sem történt volna 1914—1917 között, vissza az 1914 előtti állapothoz.

Mintegy válaszolva és szembeállva — s ez a szerkesztőségen belüli lényeges nézeteltéréseket is tükrözi — az előző napi cikkel a „Csak nézőközönség” c. vezércikk elutasítja a saját kormány békülékeny szolgálatát. „Akármennyire békülékeny Czernin, Kühlmann mégiscsak a legindokoltabb bizalmatlansággal kell néznünk azokra a békétárgyalásokra, akik nem állnak a demokrácia ellenőrzése alatt... A tömegek nem tudhatják, hogy a béke nem bukik-e meg, valami imperialista akadályon.” Míg a központi hatalmak delegációiban grófok, bárók, tábornokok vannak, az orosz küldöttségben munkások, parasztok, még nő is van. Követeli a nyilvános tárgyalást.⁵⁵

Az annexiók tervek elítélése az „Arbeiter Zeitung” cikke alapján történt. A cikk szerint az annexió eredményezheti, hogy a munkáskormányt elsőpörheti a nacio-

⁵¹ Népszava 1917. dec. 4. — Fegyverszünet.

⁵² PI. Archivum: Ágoston iratai — Napló 1917. nov. 23.

⁵³ Népszava 1917. dec. 7. Békének — 1917. dec. 13.

⁵⁴ Népszava 1917. dec. 27. Az általános béke feltételei.

⁵⁵ Népszava 1917. dec. 28. Csak nézőközönség?

nalista ellenforradalom, s ekkor újra kezdődhet a háború. Ez a béke újabb ellentétet szül. „Két vagy három nemzedék után (!) Oroszország félelmetes hatalommá lesz. Őrülség lenne ezt az országot ellenségünké tenni. Az annexiós béke lehetetlenné teszi a tisztességes béke tető alá hozását Nyugaton.”⁵⁶

Kunfi Zsigmond síkra szállt a szovjet kormány nemzetek önrendelkezési jogát a gyakorlatban is megvalósító politikája mellett és elítélte az imperialista annexiót.⁵⁷

Az imperialista hódítást elítélő állásfoglalások jelentek meg a breszti béke megkötésekor, s megértést tanúsítottak a kényszerbéke megkötése iránt. „Bámulattal tekintünk az orosz forradalomra, csodálattal nézünk föl arra az orosz proletárra, amely ennyire mindent merve lendült föl a forradalmi uralom és a forradalmi béke diktálására. Tudjuk, hogy a béke életszükséglet az orosz revolúciónak és hogy Lenin, Trockij nemcsak az orosz nép pillanatnyi békevágának, hanem az orosz szociális forradalom nagy érdekeinek a végrehajtója, amikor tárgyalja és aláírja a breszti békeszerződést.”⁵⁸ A cikk végül felhívott arra, hogy az Antant demokráciája nem akar kezét fogni az orosz köztársasággal. Nem Wilsontól, Lloyd George-tól, nem a központi hatalmaktól kell várni a békét, hanem a néptől.

Ágoston Péter nem helyeselte a bolsevikok részéről a békekötést. Amikor békét kötnek — jegyezte fel — nem követik a forradalmárok hagyományait, lemondtak a forradalomról, amikor a császáriakkal megegyeztek. Viszont, ha az orosz nép forradalmi, akkor ez a kormány eltűnik s jön egy új, mely a forradalmat megcsinálja. A polgári társadalom álláspontján levők szemüvegén nézve kérdést azonban úgy áll, hogy az orosz nép nem hajlandó azért küzdeni, hogy segítse a cárizmus régi szövetségeseit.”⁵⁹ Ágoston bírálta a szocializmusért való aggodalomból fakadt, bár a történelem alaposan rácafol. Ágoston nem értette meg a politikai kompromisszum szükségességét.

Az SZDP elítélte a breszti diktátumot a német imperialista körök hódításait a többségi szocialisták álláspontját. A breszti béke birodalmi gyűlési tárgyalását ismertette idézi David és Ledebour felszólalását, de nyíltan egyik mellett sem foglalt állást.

A *breszti béke megkötése után* a szociáldemokrata sajtó lényegesen kevesebbet foglalkozik az oroszországi eseményekkel, és néhány hír közlésének ad helyet. Az elemző, értékelő cikkek eltűnnek, s mind gyakorlatban bukkannak fel jobboldali szellemben megírt eszmefuttatások. Így a Népszava helyet adott a „Vorwärts” antibolsevista szellemű propagandájának.

„Mi szociáldemokraták a legélesebben elítéljük, amit a bolsevikok Oroszország-gal üznek az nem szocializmus, hanem anarchia, ezért nekünk a bolsevikiek és mi közöttünk látható választóvonalat kell húzni.”⁶⁰

Elemezve a szovjethatalom belső nehézségeit, a Népszava 1918. júniusában már helyteleníti az agrárkérdés forradalmi megoldását, mivel ez már akkor letérés volt a szociáldemokrata programról. A parasztság konzervatívvá, sőt ellenforradalmivá lett Oroszországban is. (Megismétlődik 1848.) Az iparban foganatosított változás nem hozta meg a várt eredményt. Oroszországot a külső túlerő és az egymást követő nemzeti katasztrófák marcangolják. A bolsevikok csak a proletáriátusra számíthatnak, s hatalmuk bizonytalan.⁶¹ A breszti békét most már azzal utásítja el, hogy

⁵⁶ Népszava 1918. jan. 1. A döntő kérdés: Arbeiter Zeitungból.

⁵⁷ Szocializmus 1918. jan. Kunfi Zs.: Tények és gondolatok.

⁵⁸ Népszava 1918. jan. 2. Hát Anglia? Hát Franciaország?

⁵⁹ Pl. Archivum: Ágoston Péter iratai — Napló 1918. febr. 14.

⁶⁰ Népszava 1918. febr. 17. Lapszemle.

⁶¹ Népszava 1918. aug. 2.

az orosz léleknek megfelelő baloldali eszer lázonságok nem teremtik meg a nyugalmat.

Az SZDP vezetősége fokozatosan elfordult az októberi forradalomtól. A forradalommal közösséget vállalók a pártvezetőségen belül háttérbe szorultak. A jobbszárny a forradalom nehézségeit felnagyítva igyekezett a tömegek forradalmasodását visszatartani. Az októberi forradalom nyomán kialakult hatalmas tömegmozgalmakat az SZDP vezetősége politikai tevékenységében a választójog (a megnyírbált Vázsonyi tervezet) kivívására akarja felhasználni. Az opportunisták taktika méltán keltett mind nagyobb bírálatot és ellenállást a forradalmasodó tömegekben. Az 1917. november 25-i, az 1918. február 10-i rendkívüli pártgyűléseken a pártvezetőség minden felszólalótól csak bírálatot kapott. Több küldött összehasonlítást tett az oroszországi forradalom és a magyarországi belpolitikai helyzet között. A Népszava szerkesztőségéhez érkezett levelek nem fukarkodtak a bíráló és az elítélő észrevétellel.

Vagyis a pártvezetőséget sem az októberi példa, sem a hatalmas tömegmozgalom, sem a párton belül jelentkező bírálat stb., nem térítette le a semmi eredményt nem hozó választójogi taktika kitaposott útjáról.

Az SZDP kapituláns gyakorlatával való szembefordulást, a belső vívódást, útkeresést jól példázza Bresztovszky Ernő evolúciója. 1918 közepétől kapcsolatba került a Moszkvában működő magyar kommunistákkal. Leveleket kapott, melyeket továbbított, Vántus Károlytól, Kun Bélától, Szamuely Tibortól, Pór Ernőtől. Összeköttetésben állt az orosz követséggel, Moszkvába meghívást is kapott, aminek egészségi állapota miatt eleget tenni nem tudott. Moszkvának röpiratot is készített. Leveleiben arról is beszámol, hogy a szovjethatalom termelési adatairól állandó hírekkel, kimutatásokkal rendelkezett, amit rendszerint eljuttatott a Népszavának, de a lap e híreket nem közölte. „Igen sokat olvasok most az orosz dolgokról, s mindig meglepőbb tényekre bukkanok. Kezdem élni a történelmet.”⁶² Bresztovszky Ernő még 1918 nyarán hozzájárult a magyar kommunisták munkájának hazai megismertetéséhez.

Az SZDP későbbi gyakorlatának értékeléséről: „amennyire körömszakadtáig védem kifelé a magyar párt jóhiszeműségét, annyira vesztém az érveket, s annál nagyobb az aggodalmam annak a pártnak a sorsa iránt, amelynek írói karriert, ambíciót, mindent eladtam. Imádozt Wilsonunkból talán még mindig nem ábrándultak ki odahaza. Talán még mindig nem akarják tudomásul venni, hogy a nemzetek önrendelkezési jogával úzótt szédelés mögött az a szándék (már bizonyított) van, hogy a háború minden terhét a proletáriátus viselje... A nemzetek önrendelkező joga álnéven az az imperialista béke készül, amelynek a Breszt—Litovszki aljasság csak halvány sejtetője... A magyar párt politikáját ma öngyilkos politikának kell látnom... A magyar párt nem látja, vagy nem akarja látni azt a köteletségét, hogy a szocialista társadalmat megvalósítani akaró kísérlet már tény... Ezt a kísérletet a szent belső rend kockáztatása árán is minden erővel támogatni kell... Ma még ideje lenne a pártnak, hogy proletárdiktatúra egyéb formáival próbálkozzunk Magyarországon.”⁶³

Végül Bresztovszky megnyilatkozása a KMP hazatért tagjairól: „Tudom, hogy

⁶² PI. Archivum: Bresztovszky Ernő iratai 695. f. 1918. VIII. 15-i levélből: „Az orosz nagykövetségtől kaptam levelet, melyben arról értesítenek, hogy hadifogoly ismerősök üzenetét vehetem át tőlük Bernben... Moszkvában hetenként kétszer megjelenő lapjuk van a magyaroknak: Szociális Forradalom a címe. Röpiratokat adnak ki. A kommunista könyvtárnak hát füzete jelent már meg. Amikor mindet megkapom hosszasan ismertetem őket a Vántus levelével együtt. Egyelőre tehát legfeljebb az üdvözlőletek közöljétek a lapban.”

⁶³ Uo. 1918. nov. 12.

Oroszországból hazajöttek jóhiszeműek, remélem, hogy én még tudnék velük beszélni. Annnyira megtanultam őket becsülni, hogy nagyon-nagyon messze érzem őket azoktól a ma lett bolsevikiektől, akik köré hamarosan tartozni fog még egynéhány spekuláns... Az oroszországiak lélektanát érteni kell, s becsülni kell éppen úgy, mint az itthon sikerrel vagy nekik kevés sikerrel stréberkedőket utálni. Sajnálom, hogy Magyarországon ezt az álbolsevizmust úgy össze lehet keverni az igazival, az Oroszországból hozottal, hogy a tömeget magát is megtéveszti ezzel az egy kalap alá szorítással.”⁶⁴

Az októberi forradalmat megértő és propagáló szociáldemokraták hozzájárultak e forradalom eszméinek, vívmányainak terjesztéséhez. Sokan közülük, ha egy időre is elméletileg közel kerültek hozzá. A szociáldemokrata vezetők egy részénél Október példája nemcsak nézeteik formálódását, változását eredményezte, hanem gyakorlati tevékenységüket is jelentős mértékben meghatározta. Az SZDP jobboldali és centrista vezetése azonban teljesen alkalmatlannak bizonyult arra, hogy Október nyomdokán haladjon.

Október példájának követését, a magyarországi proletárdiktatúráért való harcot a **Kommunisták Magyarországi Pártja** vezetésével valósítja meg Magyarország proletariátusa.

⁶⁴ Uo. 1918. dec. 24.

ВЕЛИКАЯ ОКТЯБРЬСКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ И СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ ВЕНГРИИ

Непосредственное влияние Великой Октябрьской Социалистической Революции проявилось не только в умножении массового движения, в разочаровании в войне, в выступлении левого крыла СДПВ, требовавшего более решительную политику, но и в складывании более дифференциального мнения правления партии и ее ведущих органов. В настоящей работе показывается точка зрения, образовавшаяся до весны-лета 1918 г. правления СДПВ о Великой Октябрьской Социалистической Революции.

Во время первой мировой войны СДПВ поддержала военную политику правительства, хотя высказалась по форме более умеренно, чем Социал-демократическая Партия Германии. Руководимая, членом правления Жигмондом Кунфи, группа пацифистов вела только теоретические дискуссии и никогда не приблизилась к практике циммервалдистов.

В руководящих партийных кругах мнение о войне было более-менее одиноковым, а в вопросе теоретической оценки об октябрьской революции наметилась существенная разнида. Правое крыло, центр и левый-центр по разному оценили революцию. Вообще высказывания были более положительными первого времени — а это уже зависело от положения внутренней политики Венгрии — чем за период октябрь 1918 — март 1919 г.

Правое крыло, руководимое Эрнё Гарами, с самого начала враждебно относилось к октябрьской революции, а представляющий взгляды центра Кунфи, в первое время искренне был воодушевлен революцией и смотрел на нее как пример. Многие, как напр. Эрнё Брестовски считал, что разрешить проблемы венгерского общества надо по примеру Октября.

Ведущие органы прессы на первом месте занимались событиями революции. В комментариях с большим признанием говорили о партии большевиков, осудили контрреволюционную политику правых эсеров и меньшевиков, но охотно видели бы в советском правительстве меньшевиков-интернационалистов.

Подробно разбирали первые мероприятия советского правительства. В связи с созданием декрета о земле и о роли крестьянства в русской революции изменились прежние взгляды, СДПВ о крестьянстве, как реакционном классе. Предпринятые против буржуазии антикапиталистические меры были встречены положительно. Всю инициативу советского правительства относительно заключения мира а также переговоры в Бресте были поддержаны и грабительские условия центральных держав были осуждены.

После разгона учредительного собрания и заключения брестского мира на место воодушевления наступил умеренный интерес, и все больше статьи с точки зрения несогласия а также вражды. А другие лица, принадлежащие к левому крылу центра, установили связь с группой венгерских коммунистов, находившихся в Москве.

СДПВ способствовала к распространению в Венгрии идей и завоеваний Октября. Многие, хотя и на короткое время, идейно близко подходили к нему. Но правое крыло и центр СДПВ оказалось неспособным следовать по примеру Октября.

DIE GROSSE SOZIALISTISCHE OKTOBERREVOLUTION UND DIE UNGARLÄNDISCHE SOZIALDEMOKRATISCHE PARTEI

Die unmittelbare Wirkung der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution zeigte sich nicht nur in der Entfaltung der Massenbewegungen, in der Ernüchterung vom Kriege, in der eine immer entschlossener Politik fordernde Aktivität des linken Flügels innerhalb der Sozialdemokratischen Partei, sondern auch in der differenzierteren Meinungsäusserung der leitenden Organe der Zentralleitung der SDP. Der vorhandene Aufsatz beschäftigt sich nur mit der Stellungnahme der Zentralleitung der SDP bezüglich der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution, in der Periode bis zum Frühling-Sommer des Jahres 1918.

Während des ersten Weltkriegs nahm die Ungarländische Sozialdemokratische Partei eine die kriegerische Politik der Regierung unterstützende Haltung ein, obwohl in einem wesentlich gedämpfteren Ton als die Deutsche Sozialdemokratische Partei. Die pazifistische Richtung, von Zsigmond Kunfi, Mitglied der Parteileitung, geleitet, führte nur theoretische Diskussionen, er konnte nie der Zimmervalder Praxis nahe kommen.

Während die Stellungnahme zur Frage des Krieges in den führenden Kreisen der Partei mehr oder weniger einheitlich war, meldeten sich wesentliche Unterschiede in der prinzipiellen Beurteilung der Oktoberrevolution von 1917. Der rechte Flügel, das Zentrum und das Linkszentrum bewerteten die Revolution in unterschiedlicher Weise. Im allgemeinen waren die Stellungnahmen der ersten Zeit viel positiver — und dies war mit der Gestaltung der Innenpolitik Ungarns eng verbunden — als die der Periode zwischen dem Oktober 1918 und März 1919.

Der von Ernő Garami geleitete rechte Flügel betrachtete die Oktoberrevolution vom Anfang an feindlich, Kunfi dagegen, die Ansichten des Zentrums vertretend, begeisterte sich aufrichtig für die Revolution und betrachtete sie als ein befolgenswertes Beispiel. Dagegen andere, wie Ernő Bresztovszky, meinten, die Lösung der ungarischen gesellschaftlichen Probleme sei im Beispiel der Oktoberrevolution zu finden.

Die leitenden Presseorgane der SDP beschäftigten sich an erster Stelle mit den Ereignissen der Revolution. In den Analysen wurde grosse Anerkennung der Bolschewistischen Partei gezollt, die die bourgeois Gegenrevolution unterstützende Politik der Menschewiki und der rechtsseitigen Sozialrevolutionären verurteilt, doch hätten sie die Menschewik—Internationalisten in der Sowjetregierung gerngesehen.

Sie analysierten die ersten Massnahmen der Sowjetregierung eingehend. Im Zusammenhang mit der Dekret über das Land, mit der Rolle des Bauerntums in der Revolution im Russland wurde die Ansicht der SDP über das Bauerntum, als eine reaktionäre Klasse, zum Teil verändert. Die gegen die Bourgeoisie getroffenen, gegen das Kapital gerichteten Massnahmen wurden mit grossem Einverständnis kommentiert. Mit den Friedensinitiativen der Sowjetregierung, den Verhandlungen von Brest wurde sympathisiert, die räuberischen Bedingungen der Zentralmächte gerügt.

Nach der Auflösung des konstituierenden Reichstags und dem Friedensabschluss von Brest wurde die Begeisterung von einem lauen Interesse abgelöst, und die gemessenen oder Vorbehalte enthaltenden Auseinandersetzungen gewannen an Boden. Dagegen andere, vor allem die zum linken Flügel gehörenden, trachteten nach der Kollaboration mit der in Moskau tätigen ungarischen kommunistischen Gruppe.

Die SDP hat zur Verbreitung der Ideen und Errungenschaften Oktobers in Ungarn beigetragen. Viele, wenn auch nur für eine kurze Zeit, kamen der Revolution prinzipiell nahe. Aber der rechte Flügel und das Zentrum der SDP erwies sich als ungeeignet für die Befolgung des Beispiels der Oktoberrevolution.

Tartalom

DR. Farkas József:	Az 1896-97-es pártszakadás és Várkonyi István fellépé- se	3
DR. Szabó István:	A szegedi ipar fejlődésének új vonásai 1956 után	29
DR. Varga Lajos:	A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyaror- szági Szociáldemokrata Párt ..	57

Felelős kiadó: Dr. Rác János
Megjelent 500 példányban 6,7 (A/5) ív terjedelemben
Kézirat a nyomdába érkezett: 1969. június hó
Készült monószedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55 szabványok szerint

69-7329 — Szegedi Nyomda